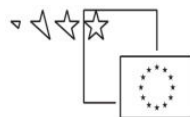




REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA ŠOLSTVO IN ŠPORT



Naložba v vašo prihodnost
OPERACIJO DELNO FINANCIRA EVROPSKA UNIJA
Evropski socialni sklad

EKONOMIJA

MAJDA BUKOVNIK
BRANKA LIKON
JADRANKA PRODNIK
VERA MERCINA ŠEGINA
KARMEN VIRC

Višješolski strokovni program: Ekonomist
Učbenik: Ekonomija
Gradivo za 1. letnik

Avtorji:

mag. Majda Bukovnik, univ. dipl. ekon.
Poglavja 5, 7, 11, 12
Šolski center Slovenj Gradec
Višja strokovna šola

mag. Branka Likon, univ. dipl. ekon.
Poglavji 1 in 3
Šolski center Postojna
Višja strokovna šola

Vera Mercina Šegina, univ. dipl. ekon.
Poglavje 2
Šolski center Postojna
Višja strokovna šola

mag. Jadranka Prodnik, univ. dipl. ekon.
Poglavja: 8, 9, 10
Poslovno-komercialna šola Celje
Višja strokovna šola

Karmen Virc, univ. dipl. ekon.
Poglavji 4 in 6
Ekonomška šola Novo mesto
Višja strokovna šola

Strokovna recenzentka:
Marika Šadl, univ. dipl. ekon.

Lektorice:
Vlasta Milavec, prof. slov. j.
Majda Lesjak, prof. slov. j.
Marija Jus, prof. slov. in angl. j.



ŠOLSKI CENTER POSTOJNA
VIŠJA STROKOVNA ŠOLA



EKONOMSKA ŠOLA NOVO MESTO
VIŠJA STROKOVNA ŠOLA

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

33(075.8)(0.034.2)

EKONOMIJA [Elektronski vir] / Majda Bukovnik ... [et al.]. - El. knjiga. -
Ljubljana : Zavod IRC, 2009. - (Višješolski strokovni program Ekonomist/Zavod IRC)

Način dostopa (URL): http://www.zavod-irc.si/docs/Skriti_dokumenti/Ekonomija-Bukovnik_Likon_Prodnik_Segina_Virc_.pdf. - Projekt Impletum

ISBN 978-961-6820-47-9

1. Bukovnik, Majda
512135724

Izdajatelj: Konzorcij višjih strokovnih šol za izvedbo projekta IMPLETUM
Založnik: Zavod IRC, Ljubljana.
Ljubljana, 2008, 2009

Strokovni svet RS za poklicno in strokovno izobraževanje je na svoji 120. seji dne 10. 12. 2009 na podlagi 26. člena Zakona o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (Ur. l. RS, št. 16/07-ZOFVI-UPB5, 36/08 in 58/09) sprejel sklep št. 01301-6/2009 / 11-3 o potrditvi tega učbenika za uporabo v višješolskem izobraževanju.

© Avtorske pravice ima Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije.

Gradivo je sofinancirano iz sredstev projekta Impletum 'Uvajanje novih izobraževalnih programov na področju višjega strokovnega izobraževanja v obdobju 2008–11'.

Projekt oz. operacijo delno financira Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada ter Ministrstvo RS za šolstvo in šport. Operacija se izvaja v okviru Operativnega programa razvoja človeških virov za obdobje 2007–2013, razvojne prioritete 'Razvoj človeških virov in vseživljenjskega učenja' in prednostne usmeritve 'Izboljšanje kakovosti in učinkovitosti sistemov izobraževanja in usposabljanja'.

Vsebinska tega dokumenta v nobenem primeru ne odraža mnenja Evropske unije. Odgovornost za vsebino dokumenta nosi avtor.

KAZALO

1	EKONOMSKI PROBLEM IN PROCES GOSPODARJENJA	3
1.1	UVOD	3
1.2	EKONOMSKI PROBLEM	3
1.2.1	<i>Potrebe in dobrine</i>	3
1.2.2	<i>Ekonomski problem</i>	7
1.3	KORISTNOST IN ODLOČANJE POSAMEZNIKA O NAKUPIH	7
1.3.1	<i>Celotna in mejna koristnost</i>	7
1.3.2	<i>Potrošnikova izbira in omejitve pri njej</i>	10
1.3.3	<i>Premica cene ali premica alternativnih možnosti nakupov</i>	10
1.3.4	<i>Spremembe premice cene</i>	12
1.4	POVZETEK	16
1.5	VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE IN UTRJEVANJE ZNANJA	16
2	PRODUKCIJA IN PRODUKCIJSKA IZBIRA	17
2.1	UVOD	17
2.2	PRODUKCIJA KOT TEHNIČNI IN DRUŽBENI PROCES	17
2.2.1	<i>Produkcija kot proces transformacije</i>	17
2.2.2	<i>Produkcija kot tehnični in družbeni proces</i>	18
2.3	PRODUKCIJSKA IZBIRA IN KRIVULJA ALTERNATIVNIH MOŽNOSTI PROIZVODNJE	19
2.3.1	<i>Nujnost produkcijske izbire in krivulja alternativnih možnosti proizvodnje</i>	19
2.3.2	<i>Oportunitetni ali alternativni stroški</i>	21
2.3.3	<i>Spremembe ali premiki transformacijske krivulje</i>	22
2.4	POVZETEK	24
2.5	VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE IN UTRJEVANJE ZNANJA	25
3	STROŠKI IN VRSTE STROŠKOV	26
3.1	UVOD	26
3.2	STROŠKI IN VRSTE STROŠKOV GLEDE NA OBSEG PROIZVODNJE	26
3.2.1	<i>Opredelitev stroškov</i>	26
3.2.2	<i>Vrste stroškov glede na obseg poslovanja</i>	28
3.2.3	<i>Stroški na enoto proizvoda ali povprečni stroški in mejni stroški</i>	30
3.3	OPAZOVANJE STROŠKOV V DOLGEM OBDOBJU	34
3.4	POVZETEK	35
3.5	VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE IN UTRJEVANJE ZNANJA	36
4	TRG IN KONKURENCA	37
4.1	UVOD	37
4.2	POVPRAŠEVANJE	37
4.2.1	<i>Krivulja povpraševanja</i>	37
4.2.2	<i>Elastičnost povpraševanja</i>	40
4.3	PONUDBA	44
4.3.1	<i>Krivulja ponudbe</i>	44
4.3.2	<i>Cenovna elastičnost ponudbe</i>	46
4.4	TRŽNO RAVNOTEŽJE	47
4.4.1	<i>Presežna ponudba in presežno povpraševanje</i>	48
4.4.2	<i>Spremembe tržnega ravnotežja</i>	48
4.5	OBLIKE KONKURENCE	50
4.5.1	<i>Dejavniki tržne konkurence</i>	50
4.5.2	<i>Popolna konkurenca:</i>	51
4.5.3	<i>Monopolistična konkurenca</i>	51
4.5.4	<i>Oligopol</i>	52
4.5.5	<i>Monopol</i>	53
4.6	POVZETEK	53
4.7	VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE IN UTRJEVANJE ZNANJA	54
5	UVOD V MAKROEKONOMIJO	55
5.1	UVOD	55
5.2	EKONOMSKI PROBLEM DRUŽBE IN EKONOMSKI SISTEM	55
5.3	EKONOMSKA POLITIKA	57
5.4	EKONOMSKE FUNKCIJE DRŽAVE	58

<i>Kazalo</i>	<i>Ekonomija</i>
5.4.1	<i>Gospodarska rast</i> 58
5.4.2	<i>Nizka stopnja brezposelnosti</i> 59
5.4.3	<i>Stabilnost cen – nizka inflacija</i> 59
5.4.4	<i>Uravnovežena menjava s tujino</i> 60
5.4.5	<i>Manjše socialne razlike</i> 60
5.4.6	<i>Varstvo okolja</i> 60
5.5	CIKLIČNOST RAZVOJA TRŽNIH GOPODARSTEV..... 61
5.6	POVZETEK..... 62
5.7	VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE IN UTRJEVANJE ZNANJA..... 62
6	BRUTO DOMAČI PROIZVOD 64
6.1	UVOD..... 64
6.2	KAJ JE BRUTO DOMAČI PROIZVOD..... 64
6.3	METODE MERJENJA BDP..... 65
6.4	STRUKTURA BDP PO DEJAVNOSTIH..... 66
6.5	BDP NA PREBIVALCA..... 67
6.6	GOSPODARSKA RAST..... 67
6.7	POVZETEK..... 69
6.8	VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE IN UTRJEVANJE ZNANJA..... 69
7	INFLACIJA IN DEFLACIJA 70
7.1	UVOD..... 70
7.2	INFLACIJA, DEFLACIJA IN DEZINFLACIJA..... 70
7.3	DENARNA POLITIKA..... 73
7.3.1	<i>Multiplikacija denarja</i> 73
7.3.2	<i>Denarni multiplikator</i> 74
7.3.3	<i>Restriktivna in ekspanzivna denarna politika</i> 74
7.4	POVZETEK..... 75
7.5	VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE IN UTRJEVANJE ZNANJA..... 75
8	VARČEVANJE IN INVESTICIJE 76
8.1	UVOD..... 76
8.2	VARČEVANJE..... 76
8.3	INVESTIRANJE..... 78
8.3.1	<i>Pojem in pomen investiranja</i> 78
8.3.2	<i>Vrste investicij</i> 79
8.3.3	<i>Dejavniki odločanja za investicije</i> 79
8.3.4	<i>Investicijski multiplikator in investicijski akcelerator</i> 79
8.3.5	<i>Vpliv akceleratorja na neto investicije</i> 81
8.4	NEPOSREDNE TUJE INVESTICIJE..... 82
8.5	POVZETEK..... 82
8.6	VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE IN UTRJEVANJE ZNANJA..... 83
9	ZUNANJETRGOVINSKA POLITIKA 84
9.1	UVOD..... 84
9.2	POMEN ZUNANJETRGOVINSKE MENJAVE..... 84
9.2.1	<i>Makroekonomski pomen zunanje trgovine in mednarodne menjave</i> 84
9.2.2	<i>Mikroekonomski pomen zunanje trgovine in mednarodne menjave</i> 85
9.3	INSTRUMENTI REGULIRANJA IN URAVNAVANJA MEDNARODNE MENJAVE..... 86
9.3.1	<i>Glavni razlogi omejevanja mednarodne trgovine so:</i> 87
9.3.2	<i>Carine</i> 87
9.3.3	<i>Kontingenti – kvote</i> 89
9.4	DEVIZNI TEČAJ IN TEČAJNA POLITIKA..... 89
9.4.1	<i>Vrste deviznih tečajev</i> 90
9.4.2	<i>Devizni tečaj v Sloveniji pred in po uvedbi evra</i> 92
9.5	TERMS OF TRADE – pogoji menjave..... 92
9.6	POVZETEK..... 92
9.7	VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE IN UTRJEVANJE..... 93
10	MEDNARODNA VKLJUČENOST SLOVENIJE 95
10.1	UVOD..... 95
10.2	SLOVENSKA ZUNANJETRGOVINSKA POLITIKA PO VSTOPU V EU..... 95
10.2.1	<i>Pomen in posledice vključitve Slovenije v EU</i> 95
10.2.2	<i>Intrastat in extrastat</i> 96
10.2.3	<i>Pogoji članstva v Evropski uniji in Evropski monetarni uniji (EMU)</i> 96
10.2.4	<i>Zunanje trgovinsko poslovanje Slovenije – izvoz in uvoz</i> 97
10.3	PLAČILNA BILANCA..... 98
10.3.1	<i>Pojem plačilne bilance</i> 98

10.3.2	Sestavine plačilne bilance.....	99
10.3.3	Plačilnobilančno ravnotežje in neravnotežje.....	100
10.4	ZUNANJI DOLG SLOVENIJE DO TUJINE.....	101
10.5	VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE IN UTRJEVANJE.....	104
11	FISKALNA POLITIKA IN JAVNA PORABA.....	105
11.1	UVOD.....	105
11.2	FUNKCIJE FISKALNE POLITIKE IN UKREPI.....	105
11.3	JAVNOFINANČNI PRIHODKI.....	107
11.4	JAVNOFINANČNI ODHODKI.....	109
11.5	JAVNOFINANČNI PRESEŽEK IN PRIMANJKLJAJ.....	110
11.6	POVZETEK.....	112
11.7	VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE IN UTRJEVANJE ZNANJA.....	112
12	RAZVOJNI IZZIVI SLOVENIJE.....	113
12.1	UVOD.....	113
12.2	NIZKA INOVATIVNOST.....	113
12.3	OKOLJSKI PROBLEMI.....	114
12.4	SOCIALNI RAZVOJ.....	115
12.5	POVZETEK.....	116
12.6	VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE IN UTRJEVANE ZNANJA.....	117
13	LITERATURA IN VIRI.....	118

1 EKONOMSKI PROBLEM IN PROCES GOSPODARJENJA

1.1 UVOD

Vsak človek, vsak posameznik ima svoje potrebe in za njihovo zadovoljitev išče stvari - dobrine. Nekatere dobrine dobi iz narave zastonj, za druge, ki so rezultat proizvodnje, pa mora plačati določen znesek denarja. Ker potrebuje za zadovoljevanje potreb več različnih dobrin, se mora nenehno odločati, katera kombinacija dobrin bo najboljše zadovoljila njegove potrebe. Poleg potreb ga pri odločanju o izbiri dobrin omejujejo še njegov dohodek in cene dobrin.

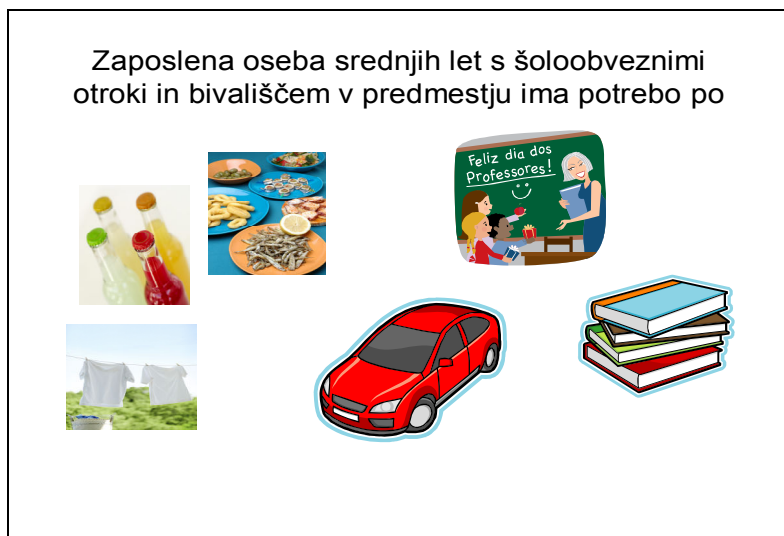
Cilj tega poglavja je razumevanje osnovnega ekonomskega problema kot posledice hitrejšega naraščanja potreb nad razpoložljivimi dobrinami. Obenem je cilj tudi spoznavanje vsebine procesa gospodarjenja in reprodukcijskega procesa, prav tako spoznavanje oblik reševanja ekonomskega problema ter spoznavanje koristnosti dobrin in odločanja posameznika pri nakupih. Bralec na koncu poglavja zna razložiti ekonomski problem družbe in opisati razloge zanj. Zna narisati in razložiti premico alternativnih možnosti potrošnje ter je sposoben grafično prikazati in razložiti premike krivulje alternativnih možnosti potrošnje kot posledico sprememb različnih dejavnikov. Bralec tudi zna izračunati mejno koristnost dobrine in na podlagi tega razložiti zakon padajoče mejne koristnosti.

1.2 EKONOMSKI PROBLEM

1.2.1 Potrebe in dobrine

Vsak posameznik ima svoje potrebe in za zadovoljitev le-teh išče dobrine. Glas (1998) opisuje kot bistvo potrebe to, da jo čutimo kot nezadovoljstvo, kot boleč občutek.

Potreba je neka želja ali občutek pomanjkanja nečesa.



Slika 1.1: Potrebe posameznika

Na sliki 1.1 so prikazane nekatere potrebe zaposlene osebe srednjih let s šoloobveznimi otroki in bivališčem v predmestju, ki jih gospodarstvo lahko zadovolji. Poleg potreb po hrani, obleki, stanovanju in podobno ima posameznik tudi potrebe po varnosti, pripadnosti, ljubezni, priznanju in še mnogo drugih. Vseh potreb gospodarstvo ne more zadovoljiti.

Vaje za samostojno delo 1.1

Ponovite opredelitev potreb in naštejte svoje sedanje potrebe. Razmislite, ali imate samo nekaj potreb ali pa jih je veliko oziroma ali ima vaš spisek potreb konec.

Glas (1998) opisuje nekaj dejstev, ki so značilna za potrebe.

Potrebe so neomejene; z ekonomskim napredkom se potrebe razvijajo in množijo. S tehničnim napredkom nastajajo nove dobrine, po katerih se razvijajo nove potrebe. Dosedanje potrebe se razvijajo in zahtevajo vse popolnejše in kakovostnejše zadovoljevanje. Poleg tega pa se z reklamo načrtno razvijajo potrebe in se potrošnika poskuša prepričati o nujnosti, da kupi prav določene dobrine.

Potrebe so izrazito **subjektivne**; ljudje se razlikujejo po tem, kako intenzivno jih občutijo, s čim jih želijo zadovoljiti (različni okusi, želje). Potrebe se spreminjajo tudi s starostjo, zdravstvenim stanjem in razpoložljivim dohodkom.

Nekatere potrebe **se obnavljajo**, kajti zadovoljitev je le začasna, določen čas po zadovoljitvi pa niso navzoče. Druge potrebe **so trajne** in jih zadovoljujemo nenehno.

Nekatere potrebe so takšne, da jih lahko zadovoljimo z različnimi dobrinami. Tako lahko potrebo po hrani zadovoljimo s sendvičem ali testeninami. Te dobrine so **substitutne (nadomestitvene) dobrine**. Druge potrebe so take, da potrebujemo za njihovo zadovoljitev več dobrin hkrati, to so **komplementarne (dopolnilne) dobrine**. Če se želimo udobno voziti, potrebujemo avtomobil, zanj potrebujemo bencin, olje, gume itd.

Posamezna potreba se lahko tudi **zadovolji (saturira)**. S porabo dobrin potrebo vse bolj zadovoljujemo in jo občutimo kot vse manj intenzivno. Po porabi določene količine dobrine neko potrebo toliko zadovoljimo, da je (vsaj začasno) ne občutimo več kot nujno in se usmerimo k drugim potrebam, ki jih čutimo kot pomembnejše, ker jih nismo zadovoljili.

Vaje za samostojno delo 1.2

Naloga 6 z rešitvami v poglavju Ekonomski problem posameznika in gospodinjstva v didaktičnem gradivu v elektronski obliki Mala šola mikroekonomije vam lahko pomaga obnoviti znanje o značilnostih potreb (Sulčič, V., Fortič, H., Likon, B., Šadl, M., http://www.pia.si/resitve.cfm?p2=pretekli_prod&p3=ostal, 24. 8. 2008).

Glas (1998) navaja razdelitev potreb glede na število ljudi, pri katerih se pojavi določena potreba na:

- **splošne potrebe**: to so potrebe, ki izhajajo iz nujnosti delovanja države (družbe); država potrebuje določene institucije, da lahko učinkovito deluje (državna uprava, policija, vojska ...);

- **skupne potrebe** (kolektivne): imajo jih ljudje kot del socialne skupnosti, ko se socializirajo (potreba po izobraževanju, športu ipd.);
- **posameznikove potrebe** (individualne).



Slika 1.2: Vrste potreb glede na število ljudi

Potrebe zadovoljujemo z dobrinami ali storitvami. Glas (1998) opredeljuje dobrino kot vsako dosegljivo sredstvo, ki je sposobno zadovoljiti kakšno potrebo.

Dobrina je vsaka stvar, ki ima uporabno vrednost in je sposobna zadovoljiti potrebo.

Dobrine razdelimo na različne načine.

Dobrine lahko razdelimo na:

- **naravne dobrine**, ki jih najdemo v naravi v taki obliki, da zadovoljijo naše potrebe, *to so pitna voda iz izvira, sonce, gobe;*
- **proizvedene**, to so dobrine, ki jih iz naravnih s predelavo ali obdelavo spremenimo v tako obliko, da zadovoljijo naše potrebe, *kot npr. marmelada, pohišstvo.*

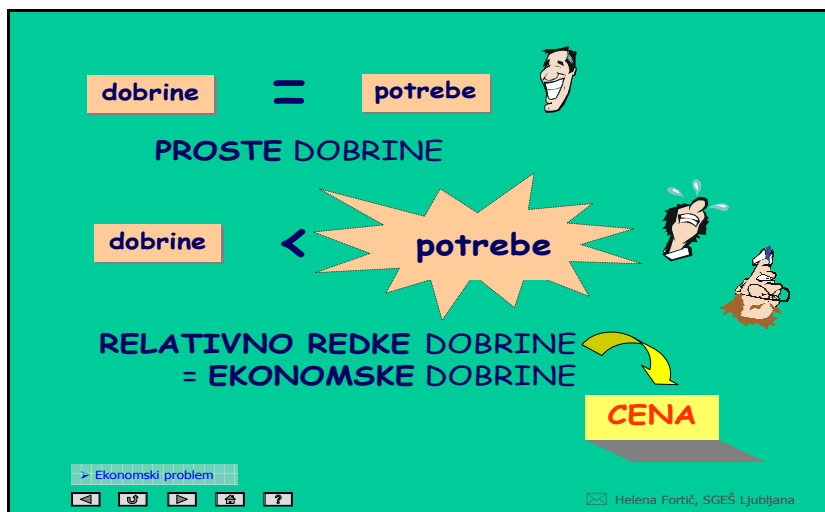
Lahko jih razdelimo tudi na:

- **materialne dobrine** ali stvarne dobrine, *kot so pohišstvo, hrana;*
- **nematerialne dobrine** *kot npr. storitev prevoza, zdravstva, kozmetične storitve.*

Glede na razpoložljivo količino dobrin jih delimo na:

- **proste** ali neekonomske dobrine, ki jih je v naravi dovolj, da zadovoljijo vse potrebe, *to so sončna svetloba, sončna toplota, pitna voda iz naravnega izvira;*
- **ekonomske dobrine**, ki jih ni dovolj, da bi z njimi zadovoljili vse potrebe, so omejene, *kot npr. hrana, obleka, pohišstvo.*

Pomembna razlika med prostimi in omejenimi dobrinami je, da so proste dobrine zastonj, za uporabo ekonomskih dobrin pa je potrebno plačati, imajo ceno. Ekonomske dobrine so predmet gospodarjenja.



Slika 1.3: Proste in ekonomske dobrine
Vir: Fortič, 2000


Glede na namen jih delimo na:

- **potrošne** (konzumne) dobrine, ki neposredno zadovoljujejo človeške potrebe (hrana, oblačila, pohištvo ...);
- **kapitalne** (investicijske) dobrine, ki jih vlagamo kot proizvodne zmogljivosti v proizvodnjo in
- **intermediarne** dobrine (surovine, materiali), iz katerih pridobivamo proizvode (produkte, izdelke).

Vaje za samostojno delo 1.3

Naloge 11 do 18 z rešitvami o relativni redkosti dobrin ter vrstah potreb in dobrin so dostopne v poglavju Ekonomski problem posameznika in gospodinjstva v didaktičnem gradivu v elektronski obliki Mala šola mikroekonomije (Sulčič, V., Fortič, H., Likon, B., Šadl, M., http://www.pia.si/resitve.cfm?p2=pretekli_prod&p3=ostal, 24. 8. 2008).

Večino dobrin, s katerimi v sodobnem svetu zadovoljujemo potrebe, pridobimo kot rezultat proizvodnega procesa. Iz naravnih **dobrin** s predelavo, obdelavo in dodelavo pridobimo dobrine v takšni obliki, v kakršni jih po navadi uporabljamo. To so **proizvodi**, v katere so vloženi neko delo in določena sredstva. Kadar gre za proizvod dela, namenjen prodaji oziroma menjavi, govorimo o **blagu**.

<p>DOBRINA vsako sredstvo, ki zadovolji potrebo</p>  <p>sadno drevo</p>	<p>PROIZVOD proizvedena dobrina</p>  <p>marmelada</p>	<p>BLAGO proizvod, namenjen trgu, neznanemu kupcu</p>  <p>prodaja sadja in marmelade na tržnici</p>
---	---	---

Slika 1.4: Dobrina, proizvod, blago

1.2.2 Ekonomski problem

Glas (1998) opredeljuje ekonomski problem kot dejstvo, da so sredstva, ki so na voljo za proizvodnjo (proizvodni dejavniki), omejena, prav tako je omejena tudi proizvedena količina dobrin. S temi dobrinami ne moremo zadovoljiti vseh potreb, ker so potrebe neomejene. Ta logika velja za vsak ekonomski osebek (posameznika, podjetje ali državo).

Ekonomski problem je nesorazmerje med omejenimi dobrinami in neomejenimi potrebami.



Slika 1.5: Ekonomski problem in nujnost gospodarjenja

Vir: Fortič, 2000

Tudi razvoj v svetu ni odpravil ekonomskega problema, saj so se pojavili novi problemi, kot so na primer onesnaževanje okolja, poraba surovin. Prav tako ljudje želijo višjo življenjsko raven in imajo potrebe po novih dobrinah, ki jih prej niso potrebovali (avtomobil, MP3 predvajalnik ...). Zato ostaja vprašanje, kako na najboljši mogoč način zadovoljiti človeške potrebe z omejenimi sredstvi. Zato je potrebno gospodarjenje.

Vaje za samostojno delo 1.4

Naloge z rešitvami o ekonomskem problemu in relativni redkosti dobrin so dostopne v poglavju Ekonomski problem posameznika in gospodinjstva v didaktičnem gradivu v elektronski obliki Velika šola mikroekonomije, naloge 1 do 5 (Sulčič, V., Fortič, H., Likon, B., Šadl, M., http://www.pia.si/resitve.cfm?p2=pretekli_prod&p3=ostal, 24. 8. 2008).

1.3 Koristnost in odločanje posameznika o nakupih

1.3.1 Celotna in mejna koristnost

»Koristnost dobrine je značilnost dobrine, zaradi katere bi jo posameznik želel kupiti. Z njo se okoristi, ko dobrino potroši. S svojo koristnostjo dobrina zadovolji določeno potrebo posameznika« (Glas, 1998, 27).

Sposobnost dobrine, da zadovolji kakšno potrebo, imenujemo tudi koristnost dobrine.

Koristnost je odvisna od intenzivnosti potrebe in porabljene količine dobrine. Z večanjem porabljene količine dobrine se večja celotna koristnost, to je korist od vseh enot dobrine. Vsaka posamezna enota nam večja celotno korist, vendar posamezna enota povečuje celotno korist različno¹.

Celotna koristnost je skupno zadovoljstvo oziroma korist od vseh enot dobrine.

Mejna koristnost je prirast koristnosti, ki nam jo daje vsaka dodatna enota dobrine.

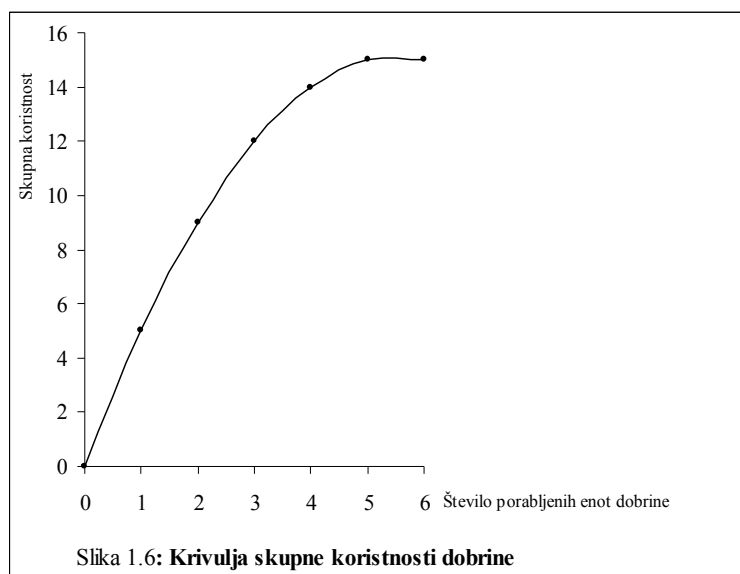
Primer 1.1

Proučevali bomo posameznika, ki obišče zabavo in je lačen. Postrežejo mu z obloženimi kruhki. Dokler ne poje nobenega kruhka, je njihova koristnost enaka 0 in potreba je nezadovoljena. Ko poje prvi obložen kruhek, bo njegova koristnost 5, po drugem obloženem kruhku bo njegova skupna koristnost 9. Skupna korist od obeh kruhkov je večja kot korist enega, vendar je po prvem obloženem kruhku potreba že nekoliko zadovoljena in posameznik ni več tako lačen. Drugi kruhek ni več tako pomemben kot prvi in ne poveča koristi za 5, ampak samo za 4. Ko poje še tretji kruhek, bo skupna korist 12 in se bo povečala samo za 3. Po petih kruhkih je potreba že zadovoljena in posameznik ni več lačen. Če bo pojedel še 6. kruhek, ne bo občutil nobenega večjega zadovoljstva in njegova skupna korist se ne bo spremenila in bo še vedno 15.

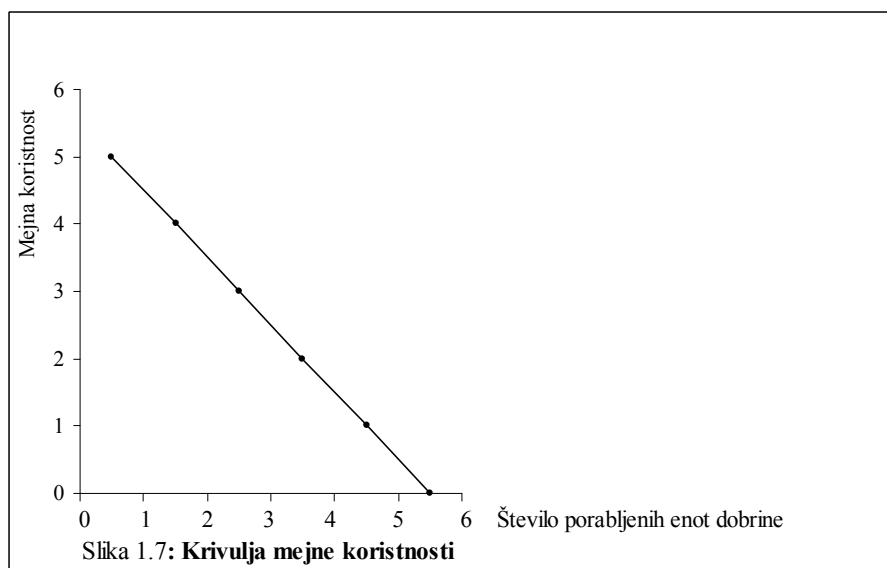
Tabela 1.1: Celotna in mejna koristnost

Število enot	TU	MU
0	0	5
1	5	4
2	9	3
3	12	2
4	14	1
5	15	0
6	15	

¹ V nadaljevanju so uporabljene standardne mednarodne oznake, in sicer za celotno koristnost – TU (total utility), za mejno koristnost MU – (marginal utility) in za količino – Q (quantity).



Vir: Tabela 1.1



Vir: Tabela 1.1

Koristnost je torej odvisna od intenzivnosti potrebe in porabljene količine dobrine, na tem temelji Zakon padajoče mejne koristnosti. Potrošnik je pripravljen kupiti in plačati sorazmerno visoko ceno za prve enote dobrine, ker od njih pričakuje veliko koristnost. Ve pa, da zanj nadaljnje enote niso več tako pomembne in jih bo kupil samo, če bo cena sorazmerno nizka. Cena, ki jo kupec plača za zadnjo enoto dobrine, naj bi merila koristnost te dobrine za kupca. Pri nakupih naj bi potrošnik primerjal mejno koristnost s ceno dobrine.

Posameznik ne kupuje samo ene dobrine, ampak se odloča o uravnoveženi strukturi nakupa. Posameznik ima omejena denarna sredstva in cene dobrin na trgu so zanj dane. S porabo denarnih sredstev želi kupiti določene količine različnih dobrin, tako da bo pri porabi teh dobrin dosegel kar največje zadovoljstvo, največjo skupno koristnost.

Če je neka dobrina trikrat dražja, jo bo posameznik kupil le, če mu bo prinesla trikrat večjo koristnost. **»Pri izbiri optimalne košarice potrošnik porabi svoja denarna sredstva za nakup potrošnih dobrin tako, da kupi toliko posameznih dobrin v okviru danih sredstev, da so mejne koristnosti dobrin sorazmerne cenam dobrin«** (Glas, 1998, 28).

$$\frac{\text{MU dobrine 1}}{\text{P dobrine 1}} = \frac{\text{MU dobrine 2}}{\text{P dobrine 2}} = \dots = \frac{\text{MU dobrine n}}{\text{P dobrine n}}$$

Razmerje mejnih koristnosti in cen mora biti enako za vseh n dobrin, med katerimi izbira kupec.

Vaje za samostojno delo 1.5

Naloge z rešitvami o izbiri optimalne košarice nakupa so dostopne v poglavju Ekonomski problem posameznika in gospodinjstva v didaktičnem gradivu v elektronski obliki Velika šola mikroekonomije, naloge 6 in 26 (Sulčič, V., Fortič, H., Likon, B., Šadl, M., http://www.pia.si/resitve.cfm?p2=pretekli_prod&p3=ostal, 24. 8. 2008).

1.3.2 Potrošnikova izbira in omejitve pri njej

Potrošnik se pri svoji izbiri o nakupu dobrin srečuje z omejitvami. Objektivne omejitve potrošnika pri nakupu so njegova razpoložljiva denarna sredstva in cene dobrin. Poleg tega pa njegove potrebe, ki jih želi zadovoljiti, predstavljajo subjektivno omejitev. Z danimi denarnimi sredstvi bo potrošnik izbiral med nakupom tistih dobrin, s katerimi bo čim bolj zadovoljil svoje potrebe in pri tem upošteval ceno različnih dobrin. Objektivne omejitve potrošniku povedo, kaj in koliko lahko kupi, predstavljajo alternativne možnosti potrošnje. Struktura potreb pa odloča o tem, katero možnost bo dejansko izbral.

V preprostejši obliki lahko proučimo problem potrošnikove izbire s pomočjo lestvice mogočih nakupov potrošnika.

1.3.3 Premica cene ali premica alternativnih možnosti nakupov

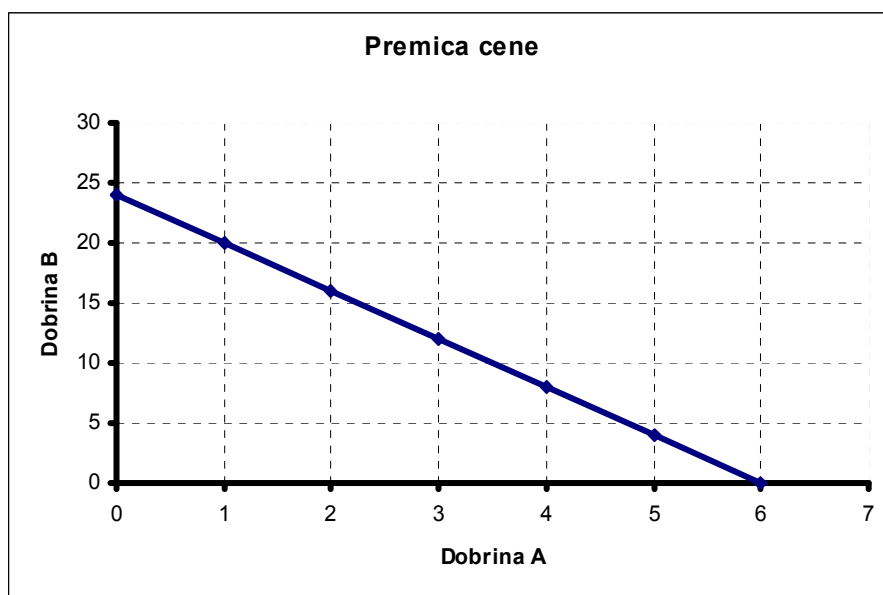
Alternativne možnosti potrošnje bomo proučevali na primeru potrošnika, ki ves dohodek porabi za nakup dveh dobrin in se sreča z danimi cenami (primer 1.2).

Primer 1.2

Potrošnik ima 48 denarnih enot dohodka. Kupuje samo dve vrsti dobrin, obleko (dobrina A) in hrano (dobrina B). Cena dobrine A je 8 denarnih enot in cena dobrine B je 2 denarni enoti. Če potrošnik ves dohodek porabi za nakup dobrine B, bo lahko kupil 24 enot dobrine B ($48 : 2 = 24$). Če pa se odloči, da ves dohodek porabi za nakup dobrine A in ne bo kupil nič dobrine B, lahko z danim dohodkom kupi 6 enot dobrine A ($48 : 8 = 6$). Potrošnik seveda lahko izbere tudi nakup 1 enote dobrine A in za to odšteje 8 denarnih enot; v tem primeru mu ostane 40 denarnih enot ($48 - 8 = 40$) za nakup dobrine B in je lahko kupi 20 enot ($40/2 = 20$). Potrošnik lahko na različne načine kombinira nakup dobrine A in dobrine B, vendar lahko kupi toliko, da porabi ves dohodek in nič več. Njegovo lestvico mogočih nakupov, če porabi ves dohodek, lahko zapišemo:

Tabela 1.2: Lestvica možnih nakupov dobrin A in B

Dobrina A	0	1	2	3	4	5	6
Dobrina B	24	20	16	12	8	4	0



Slika 1.8: Premica cene za izbiro dveh dobrin

Vir: Tabela 1.2

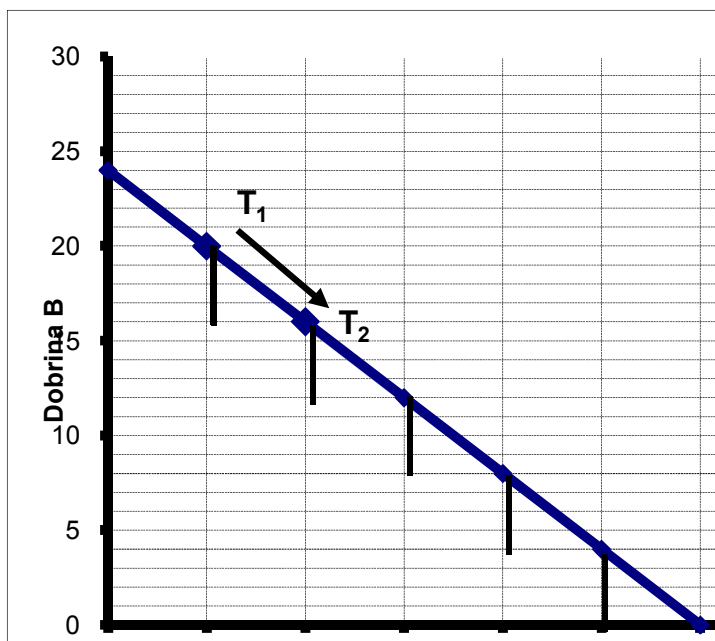
Premica cene nam prikazuje vse mogoče kombinacije nakupov dveh dobrin, med katerimi lahko potrošnik izbira, če kupuje samo dve dobrini in porabi ves dohodek ob danih cenah dobrin.

Če potrošnik izbere točko pod premico, potem ne porabi vsega dohodka za nakup dveh dobrin, ampak ga del privarčuje. Točka nad premico predstavlja za potrošnika nedosegljivo kombinacijo nakupa dveh dobrin, ki je z danimi denarnimi sredstvi ne more doseči. Lahko jo le v primeru, če se zadolži.

Primer 1.3

Proučili bomo spremembo izbire potrošnika. Premico cene narišemo na podlagi podatkov iz primera 1.2. Recimo, da je potrošnik najprej izbral 1 enoto dobrine A in lahko kupi 20 enot dobrine B, kar je v grafu prikazano v točki T_1 . Potem pa se njegove želje spremenijo in želi povečati nakup dobrine A na 2 enoti. V tem primeru lahko potem kupi samo 16 enot dobrine B, prikazano v točki T_2 . Zaradi povečanega nakupa dobrine A za eno enoto bo potrošnik ob nespremenjenih cenah in danih denarnih sredstvih moral zmanjšati nakup dobrine B za 4 enote. Te 4 enote dobrine B, ki se jim mora potrošnik odpovedati, če poveča nakup dobrine A za eno enoto, imenujemo žrtvovana količina ali alternativni strošek nakupa ali oportunitetni strošek nakupa druge enote dobrine B in je na grafu označen z A_2 .

»Alternativni strošek nakupa je žrtvovana količina nakupa ene dobrine (B) zaradi povečanega nakupa druge dobrine (A) za eno enoto« (Glas, 1998, 30).



Slika 1.9: Sprememba izbire potrošnika
Vir: Tabela 1.2

Vaje za samostojno delo 1.6

Naloge z rešitvami o izbiri potrošnika in alternativnih stroških nakupa lahko poiščete v poglavju Ekonomski problem posameznika in gospodinjstva v didaktičnem gradivu v elektronski obliki z naslovom Velika šola mikroekonomije naloge 23, 25 in 26 (Sulčič, V., Fortič, H., Likon, B., Šadl, M., http://www.pia.si/resitve.cfm?p2=pretekli_prod&p3=ostal, 24. 8. 2008).

1.3.4 Spremembe premice cene

Primer 1.4

Na podlagi podatkov iz primera 1.2 vemo, da ima potrošnik 48 denarnih enot dohodka. Kupuje samo dve vrsti dobrin, obleko (dobrina A) in hrano (dobrina B). Cena dobrine A je 8 denarnih enot in cena dobrine B je 2 denarni enoti. Njegovo lestvico mogočih nakupov, če porabi ves dohodek ob danih cenah, lahko zapišemo enako kot na strani 11:

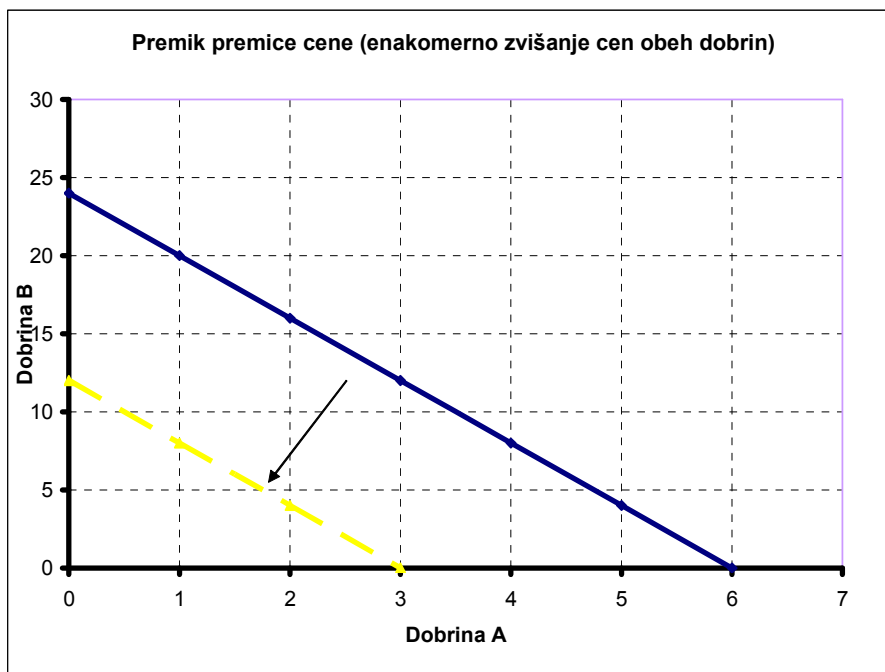
Tabela 1.2: Lestvica možnih nakupov dobrin A in B

Dobrina A	0	1	2	3	4	5	6
Dobrina B	24	20	16	12	8	4	0

Če se ceni obeh dobrin sorazmerno povečata za 100 %, je nova cena dobrine A je 16 denarnih enot in cena dobrine B je 4 denarne enote. Njegovo novo lestvico mogočih nakupov, če porabi ves dohodek ob danih višjih cenah, lahko zapišemo:

Tabela 1.3: Lestvica možnih nakupov dobrin A in B po zvišanju cen obeh dobrin

Dobrina A	0	1	2	3
Dobrina B	12	8	4	0



Slika 1.10: Sprememba premice cene zaradi zvišanja cen obeh dobrin
Vir: Tabeli 1.2 in 1.3

Primer 1.5

Na podlagi podatkov iz primera 1.2 vemo, da ima potrošnik 48 denarnih enot dohodka. Kupuje samo dve vrsti dobrin, obleko (dobrina A) in hrano (dobrina B). Cena dobrine A je 8 denarnih enot in cena dobrine B je 2 denarni enoti. Njegovo lestvico mogočih nakupov, če porabi ves dohodek ob danih cenah, lahko zapišemo enako kot na strani 11:

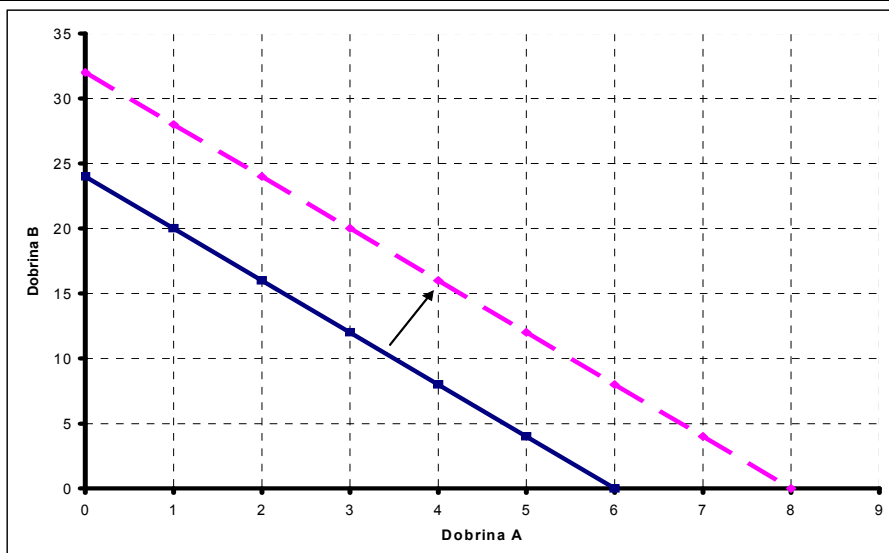
Tabela 1.2: Lestvica možnih nakupov dobrin A in B

Dobrina A	0	1	2	3	4	5	6
Dobrina B	24	20	16	12	8	4	0

Če se ceni obeh dobrin ne spremenita in je cena dobrine A je 8 denarnih enot in cena dobrine B je 2 denarni enoti, zviša pa se potrošnikov dohodek na 64 denarnih enot, lahko novo lestvico mogočih nakupov potrošnika zapišemo:

Tabela 1.4: Lestvica možnih nakupov dobrin A in B po zvišanju dohodka

Dobrina A	0	1	2	3	4	5	6	7	8
Dobrina B	32	28	24	20	16	12	8	4	0



Slika 1.11: Sprememba premice cene zaradi zvišanja dohodka
Vir: Tabeli 1.2 in 1.4

Vaje za samostojno delo 1.7

Naloge z rešitvami o ekonomskem problemu in relativni redkosti dobrin so dostopne v poglavju Ekonomski problem (naloge 19 do 24) v didaktičnem gradivu v elektronski obliki Mala šola mikroekonomije (Sulčič, V., Fortič, H., Likon, B., Šadl, M., http://www.pia.si/resitve.cfm?p2=pretekli_prod&p3=ostal, 24. 8. 2008).

Primer 1.6

Na podlagi podatkov iz primera 1.2 vemo, da ima potrošnik 48 denarnih enot dohodka. Kupuje samo dve vrsti dobrin, obleko (dobrina A) in hrano (dobrina B). Cena dobrine A je 8 denarnih enot in cena dobrine B je 2 denarni enoti. Njegovo lestvico mogočih nakupov, če porabi ves dohodek ob danih cenah, lahko zapišemo enako kot na strani 11:

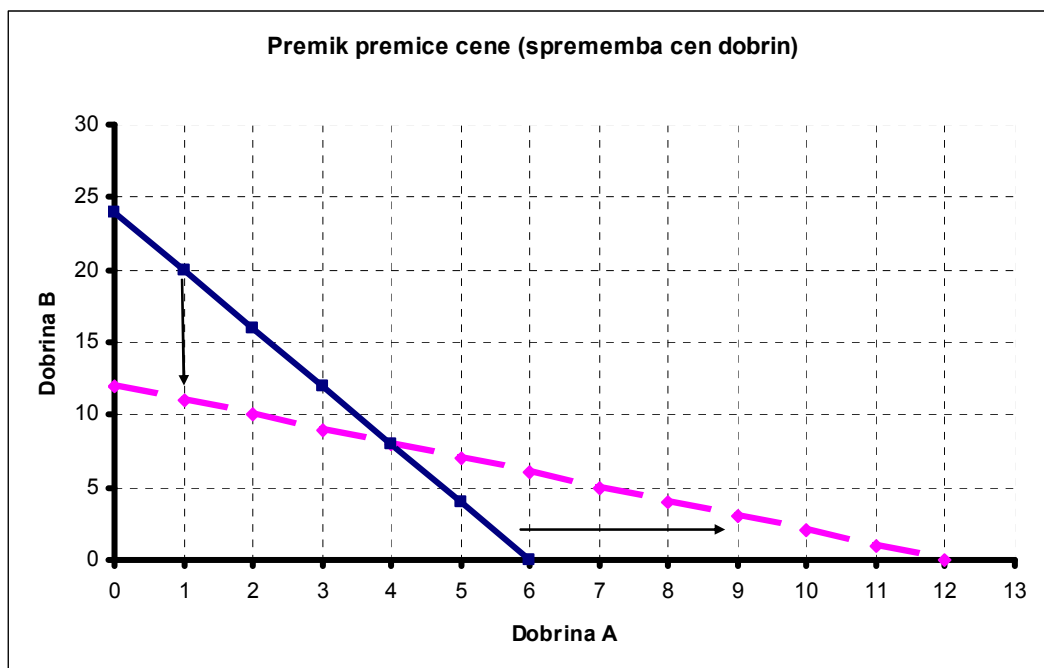
Tabela 1.2: Lestvica možnih nakupov dobrin A in B

Dobrina A	0	1	2	3	4	5	6
Dobrina B	24	20	16	12	8	4	0

Če se spremeni cena dobrine A in se zniža za 50 % (nova cena je 4 enote), cena dobrine B pa se zviša za 100 % (nova cena je 4 denarne enote) ob nespremenjenem potrošnikovem dohodku 48 denarnih enot, lahko novo lestvico mogočih nakupov potrošnika zapišemo:

Tabela 1.5: Lestvica možnih nakupov dobrin A in B po zvišanju dohodka

Dobrina A	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Dobrina B	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	0



Slika 1.12: Sprememba premice cene zaradi zvišanja cene dobrine B in znižanja cene dobrine A

Vir: Tabeli 1.2 in 1.5

1.4 POVZETEK

Osnovni ekonomski problem se kaže v nesorazmerju med omejenimi dobrinami in neomejenimi potrebami. Proizvodni dejavniki, sredstva, ki so na voljo za proizvodnjo dobrin, so omejeni, kakor so omejene tudi dobrine. Z omejeno količino razpoložljivih dobrin ni mogoče zadovoljiti vseh potreb, ker so potrebe neomejene. V tem primeru govorimo o relativni redkosti dobrin in zato je potrebno gospodarjenje.

Vsak posameznik pa ima različne in različno močne potrebe. Obenem ima posameznik omejena denarna sredstva (dohodek) in se srečuje z danimi cenami dobrin. Z omejenimi sredstvi poskuša kupiti določene količine različnih dobrin tako, da bo ob porabi teh dobrin dosegel kar največje zadovoljstvo, največjo skupno koristnost. Poskuša kupiti takšne količine posameznih dobrin, da bo kar najbolj zadovoljil svoje potrebe.

Problem potrošnikove izbire prikažemo s pomočjo premice cene. Premica cene nam prikazuje vse mogoče kombinacije nakupov dveh dobrin, ki jih posameznik kupi ob danih cenah, če porabi ves dohodek. Posameznik lahko izbira samo med tistimi kombinacijami dveh dobrin, ki so na premici cene, točk nad premico cene pa ne more doseči z danim dohodkom. Če izbere točko pod premico cene, ne porabi vsega dohodka (lahko ga del privarčuje). Če želi spremeniti izbiro kombinacije nakupa dveh dobrin, se pomakne po premici cene iz ene točke v drugo. Pri tem se mora ob povečanem nakupu ene dobrine za eno enoto odpovedati nakupu določene količine druge dobrine. Žrtvovano količino druge dobrine (količino, ki se ji mora odpovedati) imenujemo alternativni strošek nakupa prve dobrine ali oportunitetni strošek nakupa.

S temeljnim ekonomskim problemom se srečuje vsak ekonomski osebek (posameznik, podjetje in država). Temeljni ekonomski problem obstaja tudi danes in tudi v najbolj razvitih državah. Z gospodarskim razvojem se namreč pojavljajo samo druga neravnotežja med omejenimi količinami dobrin in neomejenimi potrebami, tako se neravnotežje nikoli ne odpravi.

1.5 VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE IN UTRJEVANJE ZNANJA

1. Opredelite ekonomski problem. Ali je po vašem mnenju mogoče, da ekonomski problem ne bi obstajal?
2. Pojasnite, kaj je dobrina in navedite, kako jih delimo.
3. Pojasnite, kaj je potreba, navedite jih in razložite, kako jih delimo.
4. Opredelite celotno in mejno koristnost ter pojasnite gibanje obeh krivulj glede na porabljeno količino dobrine.
5. Naštejte omejitve, s katerimi se posameznik srečuje pri nakupu.
6. Pojasnite, kaj nam prikazuje premica cene in jo skicirajte.
7. Pojasnite pojem oportunitetni (alternativni) stroški nakupa.
8. Razložite, kam se premakne premica cene, če se poveča dohodek ali enakomerno znižajo cene dobrin.
9. Razložite, kako se premakne premica cene, če se cene dobrin neenakomerno spremenijo.

2 PRODUKCIJA IN PRODUKCIJSKA IZBIRA

2.1 UVOD

V prvem poglavju smo se seznanili z ekonomskim problemom, s katerim se srečuje vsaka družba. Vsaka družba ima omejene produkcijske dejavnike, s katerimi proizvaja dobrine za zadovoljitev neomejenih potreb. Zaradi omejenosti produkcijskih dejavnikov se mora družba odločati, katero kombinacijo dobrin bo proizvajala, da bi čim bolj zadovoljila potrebe v družbi.

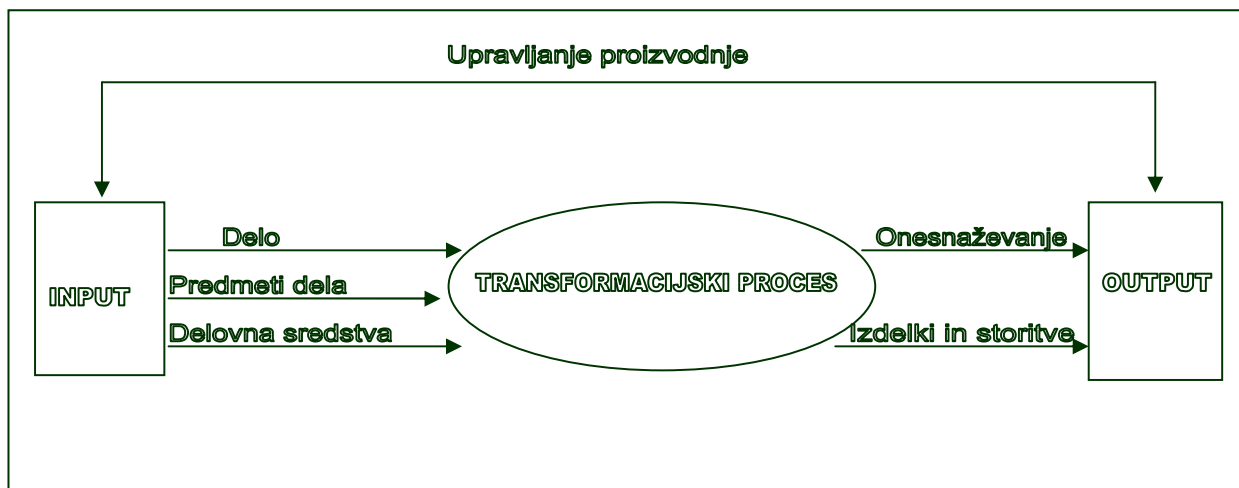
V tem poglavju bralec spozna produkcijo kot tehnični in družbeni problem ter problem produkcijske izbire. Eden pomembnejših ciljev poglavja je razumevanje nujnosti produkcijske izbire.

Bralec na koncu poglavja zna narisati krivuljo alternativnih možnosti proizvodnje in razložiti njene značilnosti. Sposoben je grafično prikazati in razložiti premike krivulje alternativnih možnosti proizvodnje kot posledico sprememb različnih dejavnikov.

2.2 PRODUKCIJA KOT TEHNIČNI IN DRUŽBENI PROCES

2.2.1 Produkcija kot proces transformacije

Proizvodnja je proces, v katerem se prvine proizvodnega procesa (inputi) kombinirajo med seboj, da bi ustvarili izdelke in storitve (outpute) (Rebernik, 1994, 71).



Slika 2.1: **Proizvodni proces**
Vir: Rebernik, 1999, 72

Inputi so prvine poslovnega procesa; so elementi poslovnega procesa; so proizvodni viri.

Outputi so rezultat poslovnega procesa; so proizvodi; so izdelki ali storitve.

Bistvo proizvodnje je preoblikovanje vhodnih prvin v izdelke ali storitve. Vsaka dejavnost, ki ustvarja vrednost, je po splošni opredelitvi proizvodnja. V procesu preoblikovanja (transformacijskem procesu) pa ne nastajajo samo izdelki in storitve, ki jih zahtevajo kupci, ampak tudi stranski učinki, ki onesnažujejo okolje.

Proizvodnja je torej serija aktivnosti, s katerimi se inputi po določenem tehnološkem postopku pretvarjajo v izdelke in storitve. Čas, ki je potreben za to, je različen glede na vrsto izdelka ali storitve, ki jo ustvarjamo in glede na tehnološki postopek, ki ga pri tem uporabljamo.

Ker so proizvodni viri redki, jih je treba učinkovito izkoriščati. Ločimo:

- 1) tehnološko (tehnično) učinkovitost, ki meri uporabo inputov s fizičnimi izrazi;
- 2) ekonomsko učinkovitost, ki meri uporabo inputov s stroškovnimi izrazi in
- 3) inženirsko učinkovitost, ki govori o najmanjših potroških določene prvine za dani output.

Inženirska in tehnološka učinkovitost sta osnova ekonomske učinkovitosti, saj je le-ta odvisna tako od cen proizvodnih dejavnikov kot tudi od njihovih potroškov.

2.2.2 Produkcija kot tehnični in družbeni proces

Vsaka produkcija je predvsem proces pridobivanja dobrin, transformacije inputov v outpute in kot takšna **tehnični proces**. Vendar ni le to; produkcija vselej vključuje tudi **družbene odnose**, kajti med ljudmi v procesu produkcije se oblikujejo določeni odnosi, razmerja. Ker so to odnosi, povezani s produkcijo, jih imenujemo **produkcijski odnosi**. Tako ima vsaka produkcija dve plati (Glas, 1998):

- a) **naravni (tehnični) proces** materialnega preoblikovanja naravnih in drugih proizvedenih predmetov v dobrine, koristne predmete, kar je prvi in poglobitni smoter produkcijskega procesa;
- b) **družbeni proces**, kajti človeško delo se na določen način združuje, povezuje s produkcijskimi sredstvi; s tem se med ljudmi v produkciji oblikujejo družbeni, produkcijski odnosi, ki so kazalci njihovega položaja v produkcijskem procesu. Odnosi med ljudmi se najbolj jasno pokažejo v tem, kdo je lastnik produkcijskih sredstev, torej v **lastninskih odnosih**, ki so vselej tudi pravno in formalno določeni, ter v tem, kdo upravlja produkcijski proces, kdo sprejema temeljne odločitve in prevzema tudi tveganje za zgrešene odločitve. Ti odnosi so odvisni od razvoja tehnične plati produkcijskega procesa.

2.3 PRODUKCIJSKA IZBIRA IN KRIVULJA ALTERNATIVNIH MOŽNOSTI PROIZVODNJE

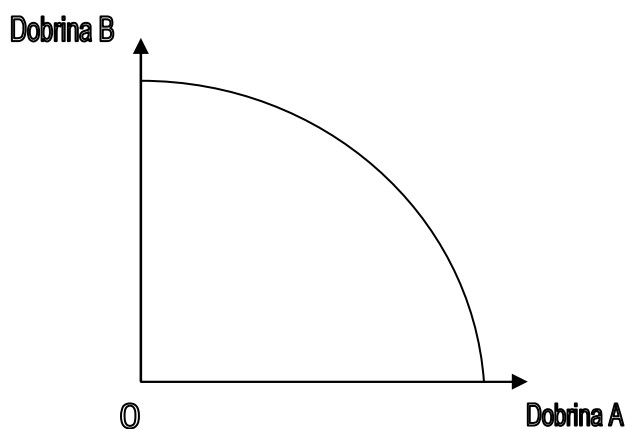
2.3.1 Nujnost produkcijske izbire in krivulja alternativnih možnosti proizvodnje

Potrebe nenehno naraščajo tako zaradi številčnega večanja prebivalstva kot tudi zaradi večanja raznolikosti potreb, ki jih je treba zadovoljiti. Za zadovoljitev potreb pa morajo biti na voljo dobrine, ki jih je treba proizvesti, za kar so potrebna ustrezna sredstva. Ta sredstva, s pomočjo katerih proizvajamo dobrine, s katerimi poskušamo zadovoljiti nenehno naraščajoče potrebe, imenujemo proizvodni viri (inputi, vložki, prvine proizvodnega procesa, resursi).

Zaradi neomejenih želja in omejenih virov za njihovo zadovoljitev se srečamo s temeljnim **ekonomskim problemom redkosti**, ki nas prisili v to, da moramo **izbirati**. Problem redkosti in z njo povezano zahtevo po izbiranju običajno ponazarjamo s krivuljami proizvodnih možnosti. **Krivulja proizvodnih možnosti** nam pove, kaj lahko v danem obdobju proizvajamo z razpoložljivimi viri. Pove nam, da bomo morali zmanjšati proizvodnjo dobrin ene vrste, če bomo proizvajali več dobrin druge vrste.

Proizvodni viri so redki, zato moramo izbirati. Ker ne moremo zadovoljiti vseh potreb, smo prisiljeni izbirati med alternativami. Ko eno izmed alternativ izberemo, hkrati zavrnemo vsako drugo možno alternativo. S tem smo se odrekli donosom, ki bi jih zavržena alternativa lahko prinesla, kajti proizvodne vire uporabljamo za izkoriščanje izbrane alternative.

Zavrženo korist imenujemo **oportunitetni (alternativni) strošek**.

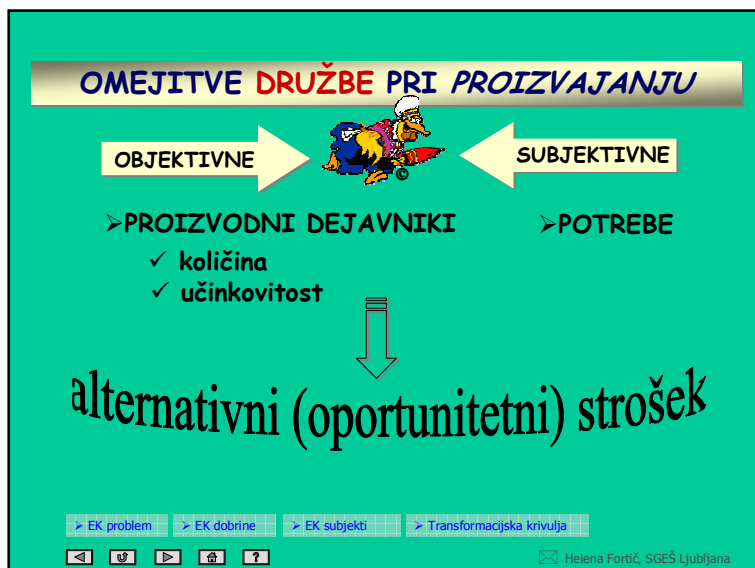


Slika 2.2: Krivulja proizvodnih možnosti ali transformacijska krivulja

»Krivulja alternativnih možnosti proizvodnje nam pokaže največje mogoče količine proizvodnje dveh dobrin, ki jih v gospodarstvu lahko proizvedemo, če popolnoma izkoristimo vse razpoložljive proizvodne dejavnike na najboljši mogoč način« (Glas, 1998, 54).

Družba je namreč omejena:

- z dano količino (obsegom) proizvodnih dejavnikov in
- z njihovo učinkovitostjo (produktivnostjo, znanjem).



Slika 2.3: Omejitve družbe pri proizvodnji
Vir: Fortič, 2000.

To pomeni, da je z dano količino proizvodnih virov ob dani tehnologiji mogoče proizvesti samo povsem določeno količino izdelkov ali storitev. Če želimo izdelati več izdelka B, lahko to storimo samo tako, da izdelamo manj izdelka A. Ker so proizvodni viri (dejavniki) določeni in omejeni, lahko več B izdelujemo le tako, da sprostimo proizvodne vire v proizvodnji izdelka A in jih prenesemo v proizvodnjo izdelka B.

Krivuljo proizvodnih možnosti imenujemo tudi **transformacijska krivulja**, saj nam kaže, kako se s prenašanjem proizvodnih virov iz proizvodnje A v proizvodnjo B, izdelek A transformira (preoblikuje) v izdelek B.

Krivulja proizvodnih možnosti opozarja na: redkost, izbiro, alternativne oziroma oportunitetne stroške in padajoče mejne donose.

- **Redkost** je ponazorjena z dejstvom, da niso dosegljive proizvodne kombinacije, ki ležijo zunaj krivulje proizvodnih možnosti.
- **Izbira** je ponazorjena z dejstvom, da moramo izbrati eno izmed možnih proizvodnih kombinacij, ki ležijo na transformacijski krivulji.
- **Oportunitetni (alternativni) stroški** se kažejo z dejstvom, da se moramo odreči (žrtvovati) določeni količini dobrine A, če hočemo proizvajati več dobrine B.
- **Padajoči mejni donosi** se kažejo skozi konkavno (izbočeno) obliko transformacijske krivulje.

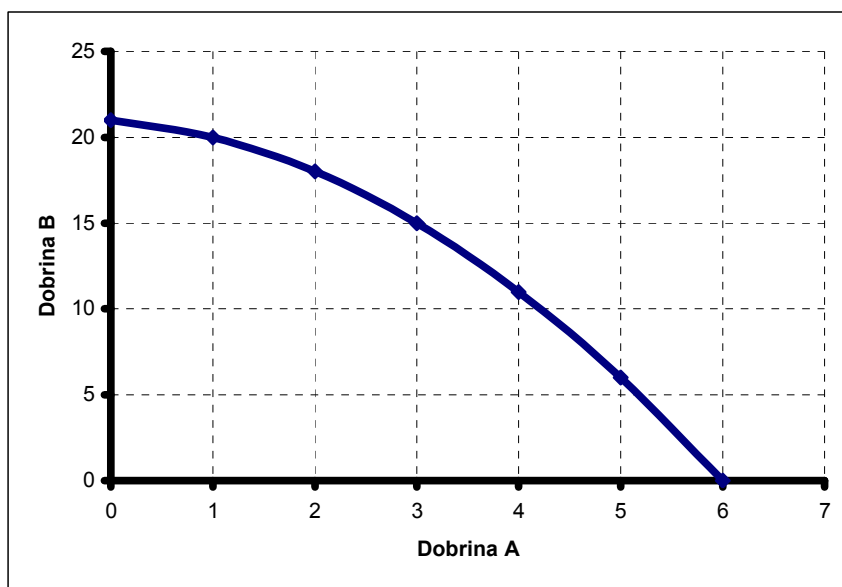
Primer 2.1

Družba s svojimi proizvodnimi dejavniki proizvaja dve dobrini, dobrino A in dobrino B. Ob tem popolnoma izkoristi vse proizvodne dejavnike, in to na najboljši mogoč način. Če vse proizvodne dejavnike uporabi za proizvodnjo dobrine B, lahko proizvede 21 enot te dobrine. Če pa bi družba proizvajala samo dobrino A, bi lahko proizvedla 6 enot. V stvarnosti družba

proizvaja eno od vmesnih kombinacij. Prikažemo lestvico alternativnih možnosti proizvodnje in jo grafično predstavimo.

Tabela 2.1: Lestvica alternativnih možnosti proizvodnje dveh dobrin

Dobrina A	0	1	2	3	4	5	6
Dobrina B	21	20	18	15	11	6	0



Slika 2.4: Krivulja proizvodnih možnosti ali transformacijska krivulja

Vir: Tabela 2.1

2.3.2 Oportunitetni ali alternativni stroški

So vrednost alternative, ki je nismo izbrali. So korist, ki jo žrtvujemo. So donos, ki se mu odrekamo.

Oportunitetni stroški so v tesni povezavi s konceptom redkosti in izbire. Ker smo zaradi redkosti prisiljeni izbirati oziroma se odločati med posameznimi alternativami, moramo te alternative ovrednotiti. Oportunitetni stroški **so stroški zavržene priložnosti**, torej ovrednotenje druge najboljše alternative, ki je nismo izbrali.

Oportunitetni stroški obstajajo, ker so proizvodni viri redki. Ne moremo proizvajati vsega, kar hočemo ali bi radi. Če torej hočemo nečesa več, moramo biti pripravljeni, da dobimo manj nečesa drugega.

Za ekonomiko podjetja je koncept oportunitetnih stroškov izjemno pomemben, saj opozarja:

- na nenehno odločanje, ki je potrebno v poslovnem procesu, in na posameznika, ki mora odločati;
- na to, da ima vsaka odločitev določene posledice in
- da morajo tisti, ki odločajo, tudi nositi neposredne ekonomske posledice svojih odločitev.

Oportunitetni strošek = ODREČI SE/DOBITI

Alternativni stroški pa niso pomembni samo za odločanje v podjetju, temveč tudi za odločanje v celotnem narodnem gospodarstvu, kjer poteka gospodarski proces, saj je treba v vseh njegovih fazah nenehno izbirati med različnimi alternativami.

Iz temeljnega odnosa med redkostjo in izbiro izhaja nekaj spoznanj:

1. nekdo mora opraviti izbiro, za izbor alternative je potreben posameznik;
2. oportunitetni (alternativni) strošek mora torej nositi tisti, ki izbira in ga ni mogoče prenesti na drugega;
3. oportunitetni stroški so torej subjektivni, so stvar razmišljanja tistega, ki izbira.

Oportunitetni stroški obstajajo samo v trenutku odločanja

Primer 2.2

Razložimo alternativni strošek zaradi spremenjene izbire družbe na podlagi podatkov iz primera 2.1 Če se družba odloči, da ne bo proizvajala dobrine A, ampak bo proizvajala samo dobrino B, lahko proizvede 21 enot dobrine B. To seveda velja, če je družba popolnoma izkoristila vse razpoložljive proizvodne dejavnike, in to na najboljši mogoč način. Če kasneje družba spremeni svojo izbiro in bi želela proizvajati tudi 1 enoto dobrine A, mora del proizvodnih dejavnikov preusmeriti iz proizvodnje dobrine B v proizvodnjo dobrine A. Potem družba lahko proizvede 1 enoto dobrine A, vendar tudi manj dobrine B, v tem primeru 20 enot. Zaradi povečane proizvodnje dobrine A za 1 enoto se mora družba odpovedati proizvodnji 1 enote dobrine B, to imenujemo alternativni strošek proizvodnje.

2.3.3 Spremembe ali premiki transformacijske krivulje

Primer 2.3

Tako kot v primeru 2.1 družba s svojimi proizvodnimi dejavniki proizvaja dve dobrini, dobrino A in dobrino B. Ob tem popolnoma izkoristi vse proizvodne dejavnike, in to na najboljši mogoč način. Če vse proizvodne dejavnike uporabi za proizvodnjo dobrine B, lahko proizvede 21 enot te dobrine. Če pa bi družba proizvajala samo dobrino A, bi lahko proizvedla 6 enot.

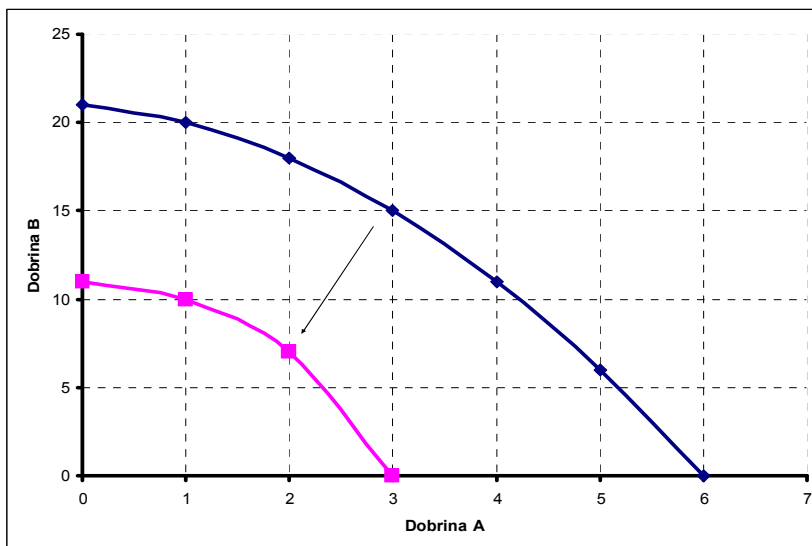
Če pride do naravne nesreče in do uničenja polovice proizvodnih dejavnikov, lahko družba proizvede za polovico manj dobrine A, če vse proizvodne dejavnike usmeri v proizvodnjo dobrine A. Prav tako lahko proizvede za polovico manj dobrine B, če vse preostale proizvodne dejavnike usmeri v proizvodnjo dobrine B.

Tabela 2.1: Lestvica alternativnih možnosti proizvodnje pred naravno nesrečo

Dobrina A	0	1	2	3	4	5	6
Dobrina B	21	20	18	15	11	6	0

Tabela 2.2: Lestvica alternativnih možnosti proizvodnje po naravni nesreči

Dobrina A	0	1	2	3
Dobrina B	10,5	10	9	0



Slika 2.5: Premik transformacijske krivulje po naravni nesreči
Vir: Tabeli 2.1 in 2.2

Primer 2.4

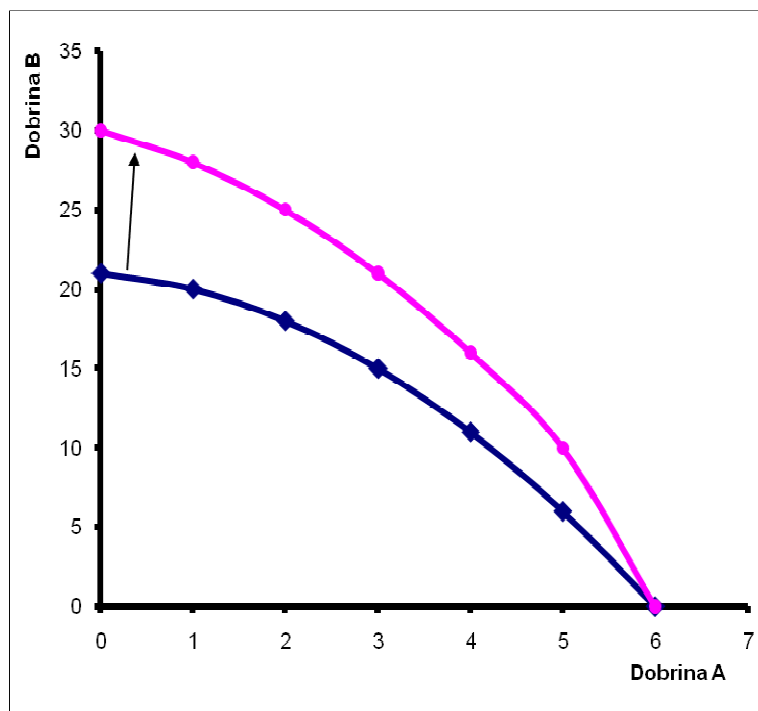
Tako kot v primeru 2.1 družba s svojimi proizvodnimi dejavniki proizvaja dve dobrini, dobrino A in dobrino B. Ob tem popolnoma izkoristi vse proizvodne dejavnike, in to na najboljši mogoč način. Če vse proizvodne dejavnike uporabi za proizvodnjo dobrine B, lahko proizvede 21 enot te dobrine. Če pa bi družba proizvodnjala samo dobrino A, bi lahko proizvedla 6 enot. Če pride do povečanja produktivnosti v proizvodnji dobrine B, bodo v družbi lahko proizvedli več dobrine B, medtem ko bo količina proizvodnje dobrine A ostala nespremenjena. Lestvico alternativnih možnosti proizvodnje pred spremembo prikažemo enako kot na strani 21. V tabeli 2.3 pa je predstavljena lestvica alternativnih možnosti proizvodnje po povečanju produktivnosti v proizvodnji dobrine B.

Tabela 2.1: Lestvica alternativnih možnosti proizvodnje pred spremembo produktivnosti

Dobrina A	0	1	2	3	4	5	6
Dobrina B	21	20	18	15	11	6	0

Tabela 2.3: Lestvica alternativnih možnosti proizvodnje po povečanju produktivnosti v proizvodnji dobrine B

Dobrina A	0	1	2	3	4	5	6
Dobrina B	30	28	25	21	16	10	0



Slika 2.6: Premik transformacijske krivulje zaradi povečanja produktivnosti proizvodnih dejavnikov v produkciji dobrine B

Vir: Tabeli 2.1 in 2.3

Vaje za samostojno delo 2.1

Naloge z rešitvami o premikih transformacijske krivulje zaradi različnih vzrokov lahko poiščete v poglavju Proizvodna izbira v didaktičnem gradivu v elektronski obliki Mala šola mikroekonomije in Velika šola mikroekonomije (Sulčič, V., Fortič, H., Likon, B., Šadl, M., http://www.pia.si/resitve.cfm?p2=pretekli_prod&p3=ostal, 24. 8. 2008).

2.4 POVZETEK

Ekonomski problem, ki se kaže kot relativna redkost dobrin, je problem, s katerim se srečuje vsak posameznik in vsaka družba. Nasproti določeni razpoložljivi količini dobrine obstajajo veliko večje potrebe po tej dobrini. Večina dobrin, ki jih uporabimo za zadovoljitev potreb, je rezultat proizvodnega (produkcijskega) procesa.

Vsaka produkcija je predvsem proces pridobivanja dobrin, transformacije inputov v outpute in kot takšna **tehnični proces**. Vendar ni le to, je tudi **družbeni proces**, kajti produkcija vselej vključuje tudi družbene odnose, ki so se oblikovali med ljudmi v procesu produkcije.

Prvi ekonomski problem, s katerim se sreča družba z omejenimi produkcijskimi viri, je zato **problem produkcijske izbire**. Gospodarstvo si mora odgovoriti na vprašanja:

- a) **kaj**, torej **katere dobrine in v kakšnih količinah** bomo proizvajali s proizvodnimi dejavniki, s katerimi v danih razmerah razpolagamo, in
- b) **kako jih bomo producirali**: izbrati moramo **najbolj učinkovit način produkcije**, da bi dosegli največji mogoč obseg produktov.

Ker družba razpolaga le z omejeno količino virov (resursov, faktorjev, dejavnikov, sredstev) za produkcijo različnih dobrin, mora izbirati kaj in koliko bo proizvedla določenih dobrin oz. produktov. Če se družba odloči, da bo proizvajala le dve ekonomski dobrini, lahko njene alternativne možnosti proizvodnje prikažemo grafično.

Krivulja alternativnih možnosti proizvodnje, ki jo imenujemo tudi **proizvodna krivulja** ali **transformacijska krivulja**, nam pokaže največje mogoče količine produkcije dveh dobrin, ki jih v gospodarstvu lahko proizvedemo, če popolnoma izkoristimo vse razpoložljive proizvodne dejavnike na najboljši mogoč način.

Krivulja produkcijske izbire ima dve značilnosti:

- a) **je padajoča krivulja**, kar pomeni, da je družba svobodna pri izbiri produkcije dobrin, vendar je omejena z razpoložljivo količino proizvodnih virov, zato mora izbirati: če hoče povečati produkcijo ene dobrine, ob tem, da je na neki točki na krivulji, mora nujno žrtvovati določeno količino druge dobrine;
- b) **je konkavna, izbočena krivulja**, kar kaže na to, da se za nadaljnje enote dobrine A alternativni (oportunitetni) stroški povečujejo. Povečuje se žrtvovana količina dobrine B za vsako povečanje proizvodnje enote A.

2.5 VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE IN UTRJEVANJE ZNANJA

1. Opredelite produkcijski proces in pojasnite, zakaj je ta proces tehnični in družbeni.
2. Razložite, kaj nam prikazuje krivulja alternativnih možnosti proizvodnje in jo skicirajte.
3. Pojasnite pojem oportunitetni (alternativni) stroški proizvodnje.
4. Razložite, kam se premakne transformacijska krivulja, če pride do uničenja dela proizvodnih dejavnikov.
5. Razložite, kako se premakne transformacijska krivulja, če se produktivnost proizvodnih dejavnikov neenakomerno spremeni pri proizvodnji dobrine A in dobrine B.
6. Razložite, kam se premakne transformacijska krivulja, če se v družbi enakomerno poveča količina razpoložljivih proizvodnih dejavnikov.
7. Razložite, zakaj je transformacijska krivulja padajoča in zakaj je konkavna.

3 STROŠKI IN VRSTE STROŠKOV

3.1 UVOD

V prejšnjem poglavju smo spoznali, da se v procesu proizvodnje (produkcije) porabljajo proizvodni dejavniki ali inputi in nastaja določena količina proizvodov ali outputov. Porabljena količina posameznih proizvodnih dejavnikov se različno spreminja glede na obseg proizvodnje v kratkem obdobju. Z večanjem obsega proizvodnje v kratkem obdobju se poraba nekaterih proizvodnih dejavnikov povečuje, poraba drugih pa ostaja nespremenjena, fiksna.

To poglavje je namenjeno analizi stroškov. Najpomembnejša cilja poglavja sta: (1) razumevanje pomembnosti spremljanja porabe (potrošnje) proizvodnih dejavnikov glede na obseg proizvodnje in (2) sprejemanja odločitev o optimalnem obsegu proizvodnje.

Bralec spozna pojem produkcijskih stroškov in vrste stroškov glede na obseg proizvodnje. S podatki določenih stroškov izračuna povprečne in mejne stroške ter je sposoben narisati posamezne krivulje stroškov in pojasniti gibanje teh krivulj. Bralec zna tudi razložiti pravilo izbire optimalnega obsega proizvodnje v kratkem obdobju.

3.2 STROŠKI IN VRSTE STROŠKOV GLEDE NA OBSEG PROIZVODNJE

3.2.1 Opredelitev stroškov

Preučevanje stroškov in njihova analiza je pomembna za številne odločitve v poslovanju podjetja. V procesu produkcije se porabljajo ali obrabljajo proizvodni dejavniki in nastajajo proizvodi. Porabo ali obrabo proizvodnih dejavnikov imenujemo potrošek. Glas (1998) s stroški poimenuje denarno izražene potroške proizvodnih dejavnikov.

Stroški so denarno izraženi potroški proizvodnih dejavnikov.

Proučiti je potrebno denarno izražene potroške vseh proizvodnih dejavnikov, ki so potrebni za določeno proizvodnjo; na primer predmetov dela, delovnih sredstev ali delovne sile.

Vaja za samostojno delo 3.1

Poimenujte stroške porabe posameznega proizvodnega dejavnika (predmeta dela, delovnega sredstva in delovne sile)².

Celotne stroške posameznega producenta (podjetja) izračunamo tako, da seštejemo zmnožke potroškov proizvodnih dejavnikov in njihovih cen. Poleg stroškov, ki se nanašajo neposredno na proizvodnjo izdelkov, je treba upoštevati splošne stroške poslovanja podjetja, kot so na primer najemnina, strošek zaposlenih v upravi in drugo. (Glej primer 3.1)

Primer 3.1

² Odgovor poiščete tudi na spletnem naslovu http://ro.zrsss.si/projekti/mikroekonomija/index_files/frame.htm
Fortič, H. 2000. Mikroekonomija (diapozitiv št. 32).

Proučevali bomo podjetje, ki proizvaja avtomobile. V enem letu proizvede 20.000 avtomobilov modela »DOUG« – dostopno ugodje. Za en avtomobil porabi material in storitve drugih podjetij v vrednosti 5.000 EUR. Stroški za ure neposrednega strojnega dela znašajo 8.000 EUR, stroški za neposredno delo delavcev 3.000 EUR. Splošni stroški poslovanja podjetja, to so stroški najema poslovnih prostorov, plače delavcev v upravi in prodaji, pa znašajo 25.000 EUR. Prodajna cena za avtomobil je 16.200 EUR.

Najprej izračunamo celotne stroške proučevanega podjetja v enem letu.

Celotni stroški = (Stroški porabe materiala in storitev za en avtomobil + stroški za ure neposrednega strojnega dela za en avtomobil + stroški za neposredno delo delavcev za en avtomobil) × število proizvedenih avtomobilov + splošni stroški poslovanja podjetja v proučevanem obdobju.

Celotni stroški = $(5.000 + 8.000 + 3.000) \times 20.000 + 25.000 = 320.025.000$ EUR

Celotni stroški podjetja v tem letu znašajo 320.025.000 EUR.

Zatem izračunamo celotni prihodek podjetja v tem obdobju.

Celotni prihodek podjetja = cena enote proizvoda × količina proizvodov.

Celotni prihodek podjetja = $16.200 \text{ EUR} \times 20.000 \text{ kosov}$.

Celotni prihodek podjetja = $324.000.000$ EUR.

Celotni prihodek podjetja v tem letu znaša 324.000.000 EUR.

Kadar poznamo celotne stroške podjetja in celotni prihodek podjetja, lahko z njihovo primerjavo ugotovimo, ali ima podjetje dobiček ali izgubo.

Dobiček = celotni prihodek – celotni stroški = $324.000.000 - 320.025.000 = 3.975.000$ EUR

V proučevanem obdobju ima podjetje 3.975.000 EUR dobička.

Vaje za samostojno delo 3.2

V didaktičnem gradivu v elektronski obliki Velika šola mikroekonomije v poglavju Teorija proizvodnje in teorija stroškov lahko poiščite naloge z rešitvami, naloga 43 in 44, ki se nanašajo na spremembo dobička zaradi spremenjenih stroškov (Sulčič, V., Fortič, H., Likon, B., Šadl, M., http://www.pia.si/resitve.cfm?p2=pretekli_prod&p3=ostal, 24. 8. 2008).

Vaje za samostojno delo 3.3

Podatke o stroških porabljenega materiala, dela in drugih proizvodnih dejavnikov lahko poiščete pod naslovom Analiza uspešnosti poslovanja skupine Merkur, d. d. na spletni strani http://www.merkur.eu/fileadmin/datoteki/investitorji/dokumenti/porocila/Letno_porocilo_SLO.pdf³

³ Konsolidirano letno poročilo skupine Merkur in družbe Merkur, d. d., za leto 2007, na spletni strani http://www.merkur.eu/fileadmin/datoteki/investitorji/dokumenti/porocila/Letno_porocilo_SLO.pdf

(stran 45). Na podlagi podatkov o prihodkih iz poslovanja ter odhodkov iz poslovanja, v katere so vključeni stroški porabljenega materiala, storitev, dela, amortizacije, dolgoročne rezervacije ter drugi poslovni stroški, izračunajte poslovni izid iz poslovanja za leto 2006 in za leto 2007.

Rešitev lahko poiščete med podatki na isti strani.

3.2.2 Vrste stroškov glede na obseg poslovanja

Proizvodni stroški so povezani s proizvodnjo določene količine izdelkov. Posamezni stroški se vedejo različno, ko gre za njihovo **odvisnost od količine proizvodov**. Stalni ali fiksni stroški so stroški, ki se ne spreminjajo glede na obseg proizvodnje, glede na količino outputa. Te stroške ima podjetje tudi, če ne proizvaja nič (Samuelson in Nordhaus, 2002, 116).

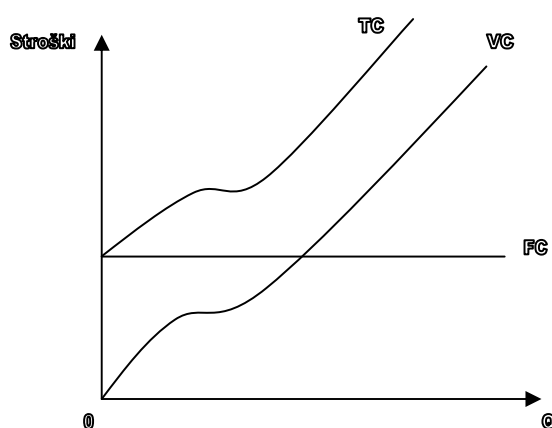
Stalni ali fiksni stroški so stroški, ki se ne spreminjajo glede na obseg proizvodnje.

Stalne stroške povzročijo stalni proizvodni dejavniki in se zato ne spreminjajo glede na obseg proizvodnje v kratkem obdobju. Primer: najemnine, obresti za uporabljeni kapital, zavarovalnine ipd. Včasih jim pravimo tudi splošni ali nepovratni stroški.

Variabilni ali spremenljivi stroški so tisti, ki se spreminjajo, ko se spreminja količina outputa (Samuelson in Nordhaus, 2002, 116). Če ne proizvodimo, jih seveda nimamo, z obsegom proizvodnje se večajo, vendar z različno dinamiko. Spremenljivi stroški so na primer: stroški za surovine in polizdelke, pogonsko gorivo, plače proizvodnih delavcev in podobno.

Stroški, ki se spreminjajo neposredno v odvisnosti obsega proizvodnje, so spremenljivi (variabilni) stroški.

Vsota stalnih in spremenljivih stroškov sestavlja **celotne stroške**. Celotni stroški naraščajo, ko raste količina proizvodov⁴. To je smiselno, ker je za proizvodnjo več dobrin potrebno več dela in drugih inputov, dodatni dejavniki pa povzročajo dodatne denarne stroške.



Slika 3.1: Krivulje fiksnih, variabilnih in celotnih stroškov

⁴ Uporabljene so standardne mednarodne oznake za stroške: fiksni ali stalni stroški – FC (fixed costs), variabilni ali spremenljivi stroški – VC (variable costs), celotni stroški – TC (total costs).

Krivulja fiksnih stroškov je vodoravna premica, ker se fikсни stroški ne spreminjajo z večanjem obsega poslovanja. Krivulja variabilnih stroškov strmo narašča, se za kratek čas ustali in ponovno strmo narašča. Krivulja celotnih stroškov je za višino fiksnih stroškov premaknjena krivulja variabilnih stroškov (vsota fiksnih in variabilnih stroškov). Povečanje celotnih stroškov od ene do druge količine je povečanje variabilnih stroškov, ker ostajajo fikсни stroški vedno konstantni.

Primer 3.2

Na podlagi podatkov iz primera 3.1 lahko posamezne stroške razvrstimo v skupino variabilnih ali fiksnih stroškov.

Variabilni stroški = stroški porabe materiala in storitev,
stroški za ure neposrednega strojnega dela,
stroški za neposredno delo delavcev.

Fikсни stroški = stroški najema poslovnih prostorov,
plače delavcev v upravi in prodaji.

Vaja za samostojno delo 3.3

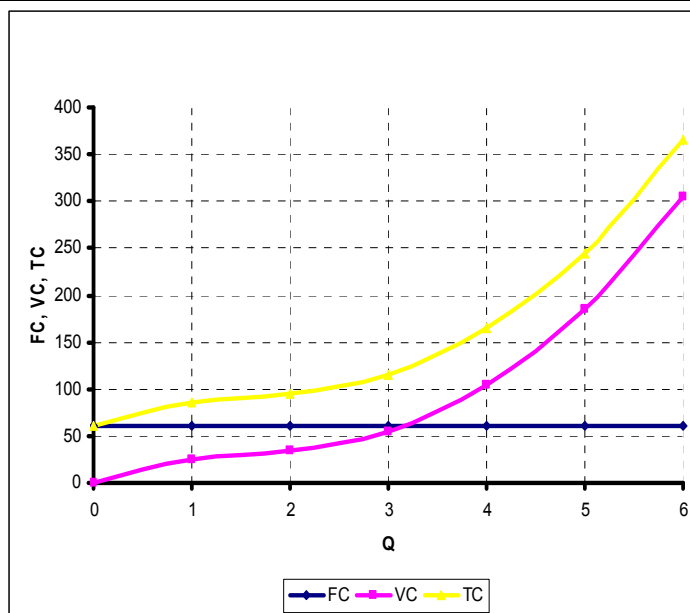
Na spletni strani http://www.cek.ef.uni-lj.si/u_diplome/tomc2335.pdf lahko najdete nalogo, ki obravnava tudi stroške v proizvodnji enega cikla biodizla. Na strani 24 so stroški, ki nastajajo v tej proizvodnji, razvrščeni na fiksne in variabilne stroške. Pojasnite, zakaj je v tem primeru delo fikсни strošek.

Primer 3.3

V spodnji tabeli so zbrani podatki o fiksnih in variabilnih stroških pri različnih obsegih proizvodnje. Prav tako je prikazan seštevek variabilnih in fiksnih stroškov kot celotni stroški. Na podlagi tabele lahko narišemo graf, ki prikazuje gibanje posameznih vrst stroškov pri različnem obsegu poslovanja, prikazane so krivulje fiksnih stroškov (FC), variabilnih stroškov (VC) in celotnih stroškov (TC).

Tabela 3.1: Fikсни, variabilni in celotni stroški

Q	FC	VC	TC
0	60	0	60
1	60	25	85
2	60	35	95
3	60	55	115
4	60	105	165
5	60	185	245
6	60	305	365



Slika 3.2: Krivulje fiksnih, variabilnih in celotnih stroškov

Vir: Tabela 3.1

celotni stroški = fiksni stroški + variabilni stroški

$$TC = FC + VC$$

3.2.3 Stroški na enoto proizvoda ali povprečni stroški in mejni stroški

Za odločitve so poleg celotnih stroškov pomembni tudi **stroški na enoto proizvoda (povprečni stroški)**, saj lahko na ta način bolje merijo učinkovitost v podjetju. S stroški na enoto se lahko le-ti neposredno primerjajo s ceno na enoto proizvoda. Poznamo povprečne stroške, povprečne stalne stroške in povprečne spremenljive stroške⁵. Opredelitve povprečnih

stroškov, povprečnih spremenljivih stroškov in povprečnih stalnih stroškov ter opisi gibanja njihovih krivulj so povzeti po Samuelsonu in Nordhausu (2002).

Povprečni stroški so celotni stroški, deljeni s številom vseh proizvedenih enot.

$$AC = TC/Q$$

Povprečni stroški najprej padajo in potem počasi rastejo. Krivulja povprečnih stroškov je v obliki črke U, ki je pod krivuljo celotnih stroškov, iz katere je izpeljana.

Povprečni stalni stroški so opredeljeni kot stalni stroški, deljeni s številom proizvedenih enot.

$$AFC = FC/Q$$

Povprečni stalni stroški se z večjo količino proizvodnje zmanjšujejo, saj enak znesek stalnih stroškov delimo z vedno večjo količino proizvodov. Krivulja povprečnih stalnih stroškov je zato padajoča. Ko podjetje proda večjo količino, lahko razporedi svoje splošne stroške na več

⁵ Uporabljene so standardne mednarodne oznake za stroške: povprečni fiksni ali stalni stroški – AFC (average fixed costs), povprečni variabilni ali spremenljivi stroški – AVC (average variable costs), povprečni stroški – AC (average costs), mejni stroški – MC (marginal costs).

enot. Krivulja AFC je hiperbola, ki se približuje obema osema. Ko razporedimo konstantne stroške na vse več enot, pada niže in niže in se približuje vodoravni osi. Če pa uporabimo dele enote Q, potem se AFC začne neskončno visoko, ko dane stalne stroške razporedimo na vedno manjši delež enote Q.

Povprečni spremenljivi stroški so opredeljeni kot spremenljivi stroški, deljeni s številom proizvedenih enot.

$$AVC = VC/Q$$

Povprečni spremenljivi stroški najprej padajo in potem počasi rastejo.

$$TC/Q = FC/Q + VC/Q$$

$$AC = AFC + AVC$$

$$AVC = VC/Q$$

$$AFC = FC/Q$$

$$AC = (FC + VC)/Q$$

Eden od ključnih pojmov ekonomije so mejni stroški. V proizvodnji se pogosto vprašamo, kadar že proizvajamo določeno količino Q1, za koliko bi se povečali stroški s proizvodnjo dodatne količine proizvoda (npr. za eno enoto). Če bi povečali proizvodnjo za eno enoto, s Q1 na (Q1+1) enot, potem je prirast stroškov: $\Delta TC = TC_{Q1+1} - TC_{Q1}$, nastal prav zaradi te enote. Ta prirast stroškov, ki je nastal zaradi dodatne (zadnje ali mejne) enote, imenujemo **mejni (marginalni) stroški (MC)**.

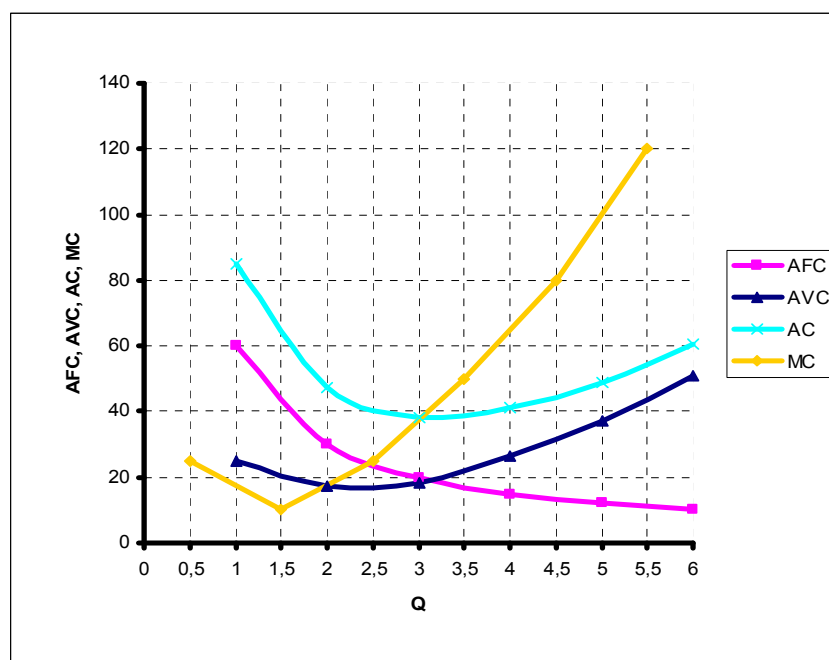
Mejni stroški proizvodnje so dodatni stroški, ki jih povzroči proizvodnja ene dodatne enote outputa.

$$MC = TC_n - TC_{n-1}$$

Primer 3.4

Tabela 3.2: Fiksni, variabilni in celotni stroški

Q	AFC	AVC	AC	MC
0	-	-	-	-
1	60	25	85	25
2	30	17,5	47,5	10
3	20	18,3	38,3	20
4	15	26,3	41,3	50
5	12	37	49	80
6	10	50,8	60,8	120



Slika 3.3: Krivulje povprečnih in mejnih stroškov

Vir: Tabela 3.2

Za večino proizvodnih dejavnosti je kratkoročno, ko je kapital konstanten, krivulja mejnih stroškov v obliki črke U. Ta oblika U v začetku upada, doseže minimum in nato začne naraščati.

Med krivuljama MC in AC je pomembna zveza. Ko so MC dodatne enote outputa pod njenimi AC, AC padajo. Mejni stroški vlečejo povprečne stroške navzdol. In ko so MC nad AC, AC naraščajo. Mejni stroški vlečejo povprečne stroške navzgor. V točki, kjer so MC enaki AC, je krivulja AC vodoravna. Točka, kjer so MC enaki AC, je minimum krivulje AC.

Če še enkrat povzamemo, zakaj se prav takšne oblike stroškov pojavljajo v kratkem obdobju?

Kratko obdobje je obdobje, ki je dovolj dolgo, da lahko prilagodimo spremenljive inpute (na primer material in delo). Toda to obdobje je prekratko, da bi lahko prilagodili vse inpute. Ne moremo spremeniti stalnih dejavnikov, kot so tovarne in oprema.

Stroški so odvisni od:

- 1) **tehnologije**, ki določa porabo proizvodnih dejavnikov za proizvodnjo določene količine dobrin in
- 2) **cen proizvodnih dejavnikov**.

Pri tehnologiji deluje v kratkem obdobju zakon padajočega donosa, zato so stroški v določeni obliki »zrcalna slika« spreminjanja celotnega produkta, kajti cene proizvodnih dejavnikov so v kratkem obdobju dane.

Sprva so dodatne enote variabilnega proizvodnega dejavnika zelo učinkovite, proizvodnja se hitro večja, zato se stroški na enoto (AC) znižujejo. Sčasoma začne delovati zakon padajočega donosa, variabilni dejavnik je vse manj učinkovit; za dodatno enoto proizvoda moramo

vlagati vse več variabilnega dejavnika. Stroški dodatne enote (torej MC) se večajo in postopno s tem se večajo tudi povprečni stroški.

Če gledamo sestavo povprečnih stroškov ($AC = AFC + AVC$), potem so pri majhni količini zelo pomembni AFC, ki so sorazmerno visoki. Z rastjo proizvodnje pa padajo, kajti isti znesek FC se razporeja na vse več proizvodov, zato se tudi povprečni stroški (AC) z njimi znižujejo. Sčasoma so AFC sorazmerno nizki, pomembni postanejo rastoči AVC, ti pa potegnejo navzgor tudi povprečne skupne stroške in ti začno naraščati.

Vaja za samostojno delo 3.4

V didaktičnem gradivu v elektronski obliki Mala šola mikroekonomije v poglavju Proizvodnja in proizvodna izbira lahko poiščite naloge z rešitvami (nalogi 46 in 53), ki se nanašajo na različne vrste stroškov in njihov izračun (Sulčič, V., Fortič, H., Likon, B., Šadl, M. Mala šola mikroekonomije, http://www.pia.si/resitve.cfm?p2=pretekli_prod&p3=ostal).

Primer 3.5

V spodnji tabeli so prikazani podatki za podjetje, ki prodaja svoje izdelke po ceni 300 denarnih enot – prikazano v stolpcu P. Cena je enaka ne glede na količino proizvodnje. Pri tem so celotni stroški proizvodnje različni pri različnem obsegu proizvodnje in so prikazani v stolpcu TC. Za proučevano podjetje lahko izračunamo celotni prihodek (total revenue – TR), povprečne stroške, mejne stroške in dobiček (profit – pf) pri različnih obsegih proizvodnje⁶.

Celotni izkupiček lahko izračunamo:

$$TR_n = Q \times P$$

$$TR_0 = 0 \times 300 = 0$$

$$TR_1 = 1 \times 300 = 300$$

$$TR_2 = 2 \times 300 = 600$$

Dobiček ali izgubo lahko izračunamo:

$$Pf_n = TR_n - TC_n$$

$$Pf_0 = TR_0 - TC_0$$

$$Pf_0 = 0 - 110 = -110$$

$$Pf_1 = 300 - 220 = 80$$

$$Pf_2 = 600 - 440 = 160$$

Stolpec s povprečnimi stroški dopolnimo:

$$AC_n = TC_n / Q$$

$$AC_3 = TC_3 / Q$$

$$AC_3 = 750 / 3 = 250$$

$$AC_4 = TC_4 / Q = 1080 / 4 = 270$$

Stolpec z mejnimi stroški dopolnimo:

$$MC_n = TC_n - TC_{n-1}$$

$$MC_2 = TC_2 - TC_1 = 440 - 220 = 220$$

$$MC_3 = TC_3 - TC_2 = 750 - 440 = 310$$

⁶ Polja v Tabeli 3.3, označena s sivo je potrebno dopolniti in niso dana.

Tabela 3.3: Fiksni, variabilni in celotni stroški

Q	P	TR	TC	AC	MC	pf
0	300	0	110	-	-	-110
1	300	300	220	220	110	80
2	300	600	440	220	220	160
3	300	900	750	250	310	150
4	300	1200	1080	270	330	120

Tabelo smo dopolnili tako, da imamo za proučevano podjetje izračunan celotni prihodek (total revenue - TR), celotne stroške (total costs – TC), povprečne stroške (average costs – AC) in mejne stroške (marginal costs – MC) ter dobiček (profit – pf) pri različnem obsegu proizvodnje. *Kateri obseg proizvodnje bo izbral producent v kratkem obdobju kot najugodnejši?* Producent bo za najugodnejšo izbral produkcijo dveh enot, ker so pri tem obsegu proizvodnje mejni in povprečni stroški enaki in ima pri tem obsegu tudi najvišji dobiček.

3.3 OPAZOVANJE STROŠKOV V DOLGEM OBDOBJU

Kadar opazujemo stroške v dolgem obdobju, je značilnost proizvodnje, da se lahko uporaba proizvodnih dejavnikov v vse večji meri prilagaja. Podjetniki dobijo čas, da zgradijo tudi nove proizvodne obrate. Vsi proizvodni dejavniki postajajo s tem spremenljivi, variabilni in delitev stroškov na fiksne in variabilne postane analitično neprimerna. Vsi stroški so namreč spremenljivi (variabilni) in za uspešno poslovanje mora podjetnik zagotoviti pokrivanje vseh stroškov. V kratkem obdobju se lahko začasno tudi odreče pokrivanju fiksnih stroškov, ker ti pač so, ne glede na proizvodnjo; v dolgem obdobju te »rezerve« nima več.

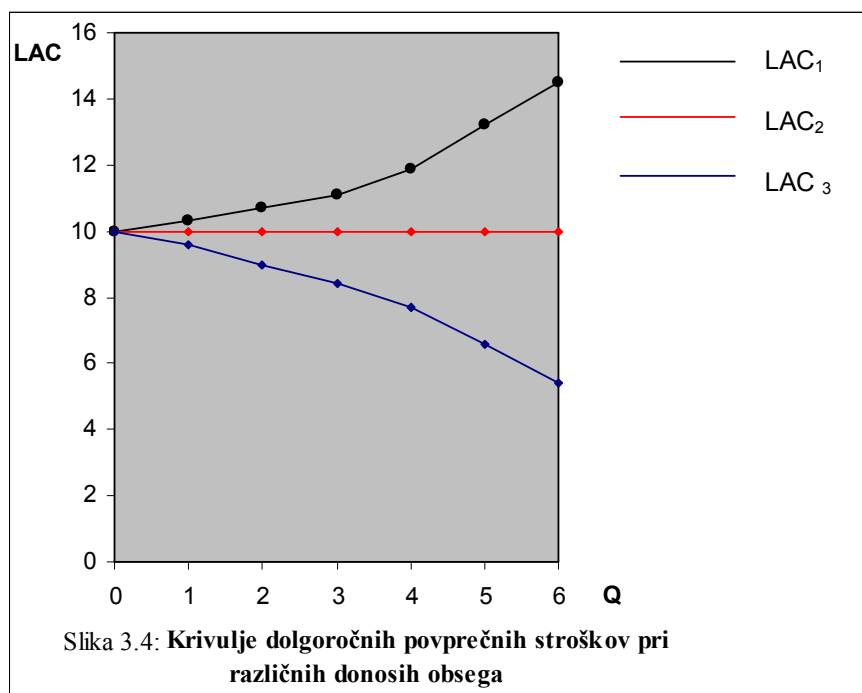
Ekonomija obsega je pojem, osnovan na donosih obsega proizvodnih dejavnikov. S konceptom donosov obsega se srečamo, ko nas zanima učinek sočasne in sorazmerne spremembe vseh proizvodnih dejavnikov na spremembo proizvoda. Če povečanje proizvodnih dejavnikov vodi do točno sorazmernega povečanja proizvoda, govorimo o

konstantnih (sorazmernih) donosih obsega. Če povečanje proizvodnih dejavnikov povzroči nadproporcionalno povečanje proizvoda, potem so prisotni **naraščajoči donosi obsega.** Če pa povečanje proizvodnih dejavnikov povzroči podproporcionalno povečanje proizvoda, potem imamo v podjetju **padajoče donose obsega.**

Naraščajoči donosi obsega (ob nespremenjenih cenah proizvodnih dejavnikov) predstavljajo **zniževanje dolgoročnih povprečnih stroškov z večanjem obsega proizvodnje.** Ta pojav imenujemo **ekonomija obsega.** Ekonomija obsega se pojavi kot rezultat proizvodnje proizvoda v velikih količinah. Lahko pa je tudi posledica specializacije, nabave surovin v večjih količinah, cenejšega dostopa do kapitala in podobno.

Obratno velja za padajoče donose obsega: takrat se dolgoročni povprečni stroški povečujejo in govorimo o **disekonomiji obsega.** Do tega navadno pride zaradi na primer večjega števila delovnih nesreč ali stavk delavcev, zaradi nižje motivacije in zadovoljstva, kar je posledica povečane specializacije in monotonosti dela (tekoči trak). Večja podjetja (z več lokacijami) se prav tako srečujejo s težavami komunikacije. Krivuljo dolgoročnih povprečnih stroškov pa lahko navzgor obrnejo tudi povečani transportni stroški med posameznimi obrati v podjetju.

Če se dolgoročni povprečni stroški ne spreminjajo, pravimo, da nimamo ne ekonomije obsega in ne disekonomije obsega. Grafično je zadnji primer prikazan kot krivulja LAC_2 v spodnji sliki.



Medtem ko se ekonomija obsega nanaša na zniževanje stroškov zaradi povečevanja obsega proizvodnje, dosežemo **ekonomijo razpona z večnamenskim izkoriščanjem proizvodnih dejavnikov**.

Podjetja namreč v današnjem svetu navadno proizvajajo več kot le en sam proizvod. Tako se pogosto zgodi, da v podjetju uporabljamo skupne proizvodne zmogljivosti za proizvodnjo različnih proizvodov hkrati. Torej gre za večnamensko izkoriščanje proizvodnih dejavnikov, kar ne povečuje stroškov proizvodnje posameznega proizvoda, ampak se nanaša na več proizvodov hkrati. Ekonomija razpona lahko nastopi tudi kot posledica komplementarnosti stroškov, kar pomeni, da se ob povečevanju prvega proizvoda znižujejo povprečni stroški drugega. V tem primeru pride do uporabnosti stranskih proizvodov.

3.4 POVZETEK

V procesu proizvodnje nastaja določena količina proizvodov in se pri tem porabljajo proizvodni dejavniki ali inputi. Zaradi relativne redkosti morajo podjetja plačati za svoje inpute. Podjetja morajo biti pri odločanju o svojem poslovanju zelo pozorna tudi na stroške.

V tem poglavju je prikazana analiza stroškov. Celotni stroški se spreminjajo glede na obseg proizvodnje. Celotne stroške dobimo s seštevkom stalnih stroškov in spremenljivih stroškov. Stalni stroški se z večanjem obsega proizvodnje ne spreminjajo, saj jih ima podjetje ne glede na to, koliko izdelkov proizvede in jih ima tudi v primeru, če ne proizvaja. Spremenljivi stroški pa so v primeru, da podjetje ne proizvaja, enaki nič in se z večanjem obsega proizvodnje povečujejo. Krivulja fiksnih stroškov je tako vodoravna premica, krivulja celotnih stroškov pa narašča enako kot naraščajo fiksni stroški, le da je pomaknjena navzgor za vrednost fiksnih stroškov.

Pri analiziranju poslovanja je poleg celotnih stroškov pomembno tudi spremljanje povprečnih stroškov ali stroškov na enoto. Povprečni fiksni ali stalni stroški so izračunani tako, da fiksne stroške delimo s količino proizvedenih proizvodov. Ker so fiksni stroški enaki ne glede na

obseg proizvodnje, z večanjem obsega proizvodnje povprečni fiksni stroški padajo. Povprečni variabilni stroški najprej padajo, dosežejo minimum in potem naraščajo. Njihovo gibanje je povezano s spreminjanjem mejnih stroškov oziroma prirasta celotnih stroškov zaradi dodatne enote proizvoda. Ko so mejni stroški dodatne enote outputa pod njenimi povprečnimi stroški, le-ti padajo. Mejni stroški vlečejo povprečne stroške navzdol. In ko so mejni stroški nad povprečnimi stroški, le-ti naraščajo. Mejni stroški vlečejo povprečne stroške navzgor. V točki, kjer so mejni stroški enaki povprečnim stroškom, je krivulja povprečnih stroškov vodoravna. Točka, kjer so MC enaki AC, je minimum krivulje AC.

Tako v analizi proizvodnje kot v teoriji stroškov razlikujemo dve obdobji: kratko obdobje in dolgo obdobje. Kratko obdobje je obdobje, ki je še dovolj dolgo, da lahko prilagodimo spremenljive proizvodne dejavnike, na primer material in delo. Ni pa to dovolj dolgo, da bi lahko prilagodili stalne dejavnike, kot so tovarne in oprema. Zato so stroški materiala in dela spremenljivi, medtem ko so stroški kapitala stalni. V kratkem obdobju imamo zaradi padajočih donosov spremenljivega dejavnika po določeni točki za posledico naraščajoče mejne stroške. V kratkem obdobju bo producent izbral obseg proizvodnje, **pri katerem so mejni stroški enaki povprečnim stroškom**. V dolgem obdobju pa lahko prilagodimo vse inpute in so dolgoročno vsi stroški spremenljivi oziroma stalni.

Več o izbiri obsega proizvodnje producenta v različnih obdobjih in na različnih trgih bomo spoznali v poglavju Trg in konkurenca.

3.5 VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE IN UTRJEVANJE ZNANJA

1. Pojasnite, kaj so stroški in od česa so odvisni.
2. Pojasnite gibanje TC, FC, VC in jih narišite v graf.
3. Narišite in pojasnite mejne stroške.
4. Pojasnite AFC, AVC, AC in jih grafično prikažite.
5. Razložite povezavo med celotnim prihodkom, stroški in dobičkom (izgubo).
6. Pojasnite ekonomijo obsega in njeno povezavo z donosi obsega.
7. Grafično prikažite tipične primere krivulj dolgoročnih povprečnih stroškov glede na različne donose obsega.
8. Kdaj govorimo o ekonomiji razpona?
9. Razložite pomen kritične točke gospodarnosti.

4 TRG IN KONKURENCA

4.1 UVOD

Do sedaj smo spoznavali značilnosti produkcije, ki poteka v podjetjih. V naslednji fazi morajo podjetja proizvedene dobrine in storitve prodati na trgu, potrošniki ali druga podjetja pa bomo izbirali in kupovali, kar je ponujeno na trgu. Torej se bomo v tem poglavju preselili na trg in spoznali ključne zakonitosti, ki tam veljajo.

Bralec bo v tem poglavju spoznal pojem trga in konkurence ter njene dejavnike. Prepoznal bo različne oblike konkurence in spoznal pojme elastičnosti ponudbe in povpraševanja. Znal bo narisati krivuljo ponudbe in povpraševanja ter na njeni obliki oceniti elastičnost povpraševanja in ponudbe. Bralec bo izračunal in razložil elastičnost ponudbe in povpraševanja za konkretni primer. Opisal bo tudi oblike nepopolne konkurence in posledice le-te ter naštel različne oblike konkurence za trge določenega blaga.

Za trg preprosto rečemo, da je to prostor, kjer se srečujejo ponudniki in povpraševalci, da bi po določeni ceni zamenjali blago za denar. Pri tem seveda ne mislimo dobesedno nek prostor (razen, če nimamo v mislih tržnice), ampak mislimo širše – vsa prodajna mesta, od majhnih trgovin do velikih nakupovalnih centrov, kjer se srečuje ponudba s povpraševanjem.

Poleg trga potrošnih dobrin, ki nam je seveda najbližji, obstajajo tudi druge vrste trgov – trg kapitalnih (investicijskih) dobrin, trg delovne sile, trg posojilnega kapitala, trg vrednostnih papirjev ... Vsak trg ima svoje značilnosti, vsem pa je skupno, da imajo na eni strani ponudnike in na drugi povpraševalce. Zato si v nadaljevanju najprej pogledimo značilnosti povpraševanja in ponudbe.

Trg opredelimo kot stik med prodajalci in kupci, pri katerem se odloča o prodani oziroma kupljeni količini določenega blaga in njegovi ceni (Prašnikar in Domadenik, 2005, 46).

4.2 POVPRASEVANJE

Vsi na trgu nastopamo kot povpraševalci po najrazličnejših dobrinah, da lahko zadovoljimo svoje potrebe. Iz prvega poglavja vemo, da je praktično vseh dobrin manj kot naših potreb, zato mora obstajati nek selektivni način, ki loči, kdo bo dobrino dobil in kdo ne. To selekcijo opravlja trg s svojim cenovnim mehanizmom.

Pri povpraševanju ločimo **individualno povpraševanje**, to je povpraševanje posameznega potrošnika, in **tržno povpraševanje**, ko po nekem izdelku povprašuje skupina ljudi (potrošnikov). V bistvu je tržno povpraševanje seštevek (količin) individualnih povpraševanj.

4.2.1 Krivulja povpraševanja

Na posameznikovo povpraševanje po neki dobrini vpliva vrsta **dejavnikov**, ki jih mora kupec upoštevati pri svojih odločitvah. Razdelimo jih lahko v dve skupini:

- **objektivni dejavniki**, ki določajo kupno moč kupca, to so dohodek in cene dobrin;
- **subjektivni dejavniki**, ki so odvisni od sestave gospodinjstva, naših navad, okusov, želja, običajev ...

Primer 4.1

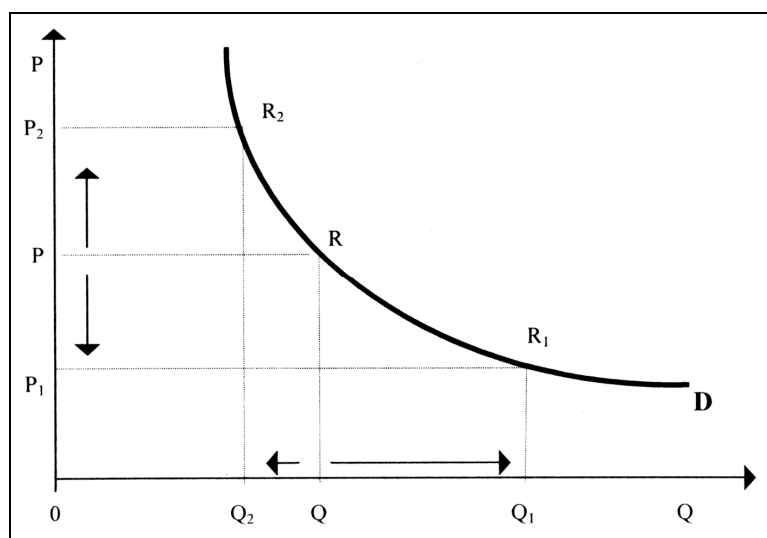
Izberimo neko dobrino, na primer kavo, in pogledjmo, od česa vse je odvisno, koliko kave bomo kupili v enem mesecu. Prav gotovo je odvisno od cene kave, našega dohodka, naših navad pitja kave, od cen substitutnih dobrin (pravega čaja), od zdravja (zaradi visokega pritiska moramo zmanjšati pitje kave), načina dela (zaradi študija pozno v noč spijemo skodelico več), tradicije in še bi lahko naštevali.

Podobno bi lahko za vsako dobrino našeli vrsto dejavnikov, ki vplivajo na njen nakup. Pri oblačilih bi dodali še modo, pri športnih rekvizitih vreme ali letni čas, pri nakupu strokovne literature tudi izobrazbo kupca itd.

1. Gotovo pa je pri nakupu večine dobrin najbolj pomembna **cena**. Zato pogledjmo najprej povezavo med ceno in kupljeno količino.

Vemo, da bomo pri višji ceni blaga zmanjšali obseg povpraševanja, pri nižji ceni pa povečali obseg povpraševanja po tem blagu. To je **splošni zakon povpraševanja**, kar pomeni, da se večina ljudi pri nakupih večine dobrin tako obnaša. Seveda so tudi izjeme, ko bodo neko dobrino kupili šele pri dovolj visoki ceni zaradi statusnega motiva, da se pokažejo pred sosedi ... Ko proučujemo ravnanje večine potrošnikov, take izjeme ne pridejo več do izraza.

Narišimo še krivuljo povpraševanja.



Slika 4.1: **Krivulja povpraševanja**

Vir: Glas, 2002, 42

Dobili smo padajočo krivuljo povpraševanja, ker potrošnik pri nižji ceni kupuje več (P_1 in Q_1), pri višji ceni pa zmanjša obseg povpraševanja (P_2 in Q_2) ob predpostavki, da so drugi dejavniki povpraševanja nespremenjeni.

Takšno ravnanje potrošnika razložimo z dvema učinkoma, in sicer z učinkom realnega dohodka in učinkom substitucije.

Učinek realnega dohodka

Zaradi višje cene dobrine in enakega dohodka se realna kupna moč zmanjša. Potrošniki imamo zelo utečene navade glede potrošnje dobrin in bi seveda radi kupovali enako kot prej. Žal so dejstva drugačna in zahtevajo zmanjšanje nakupa.

Učinek substitucije (nadomestitve)

Ko se neka dobrina podraži, postane relativno dražja v primerjavi z drugimi dobrinami. Pogosto se potrošniki preusmerimo z dražje dobrine na cenejše substitute.

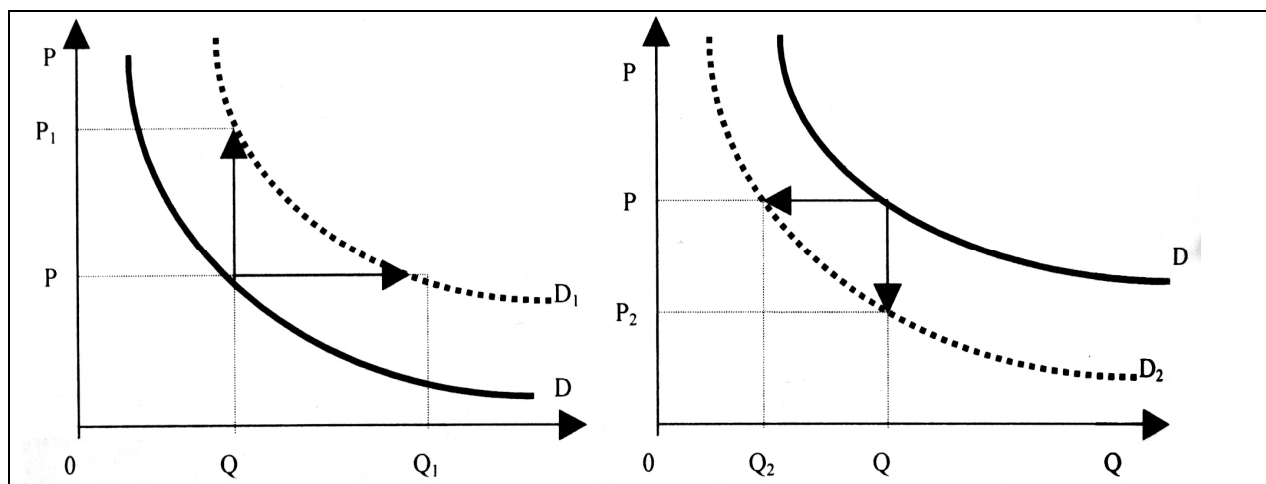
Krivulja povpraševanja je padajoča, ker potrošniki pri višji ceni zmanjšamo obseg povpraševanja zaradi dohodka in nakupa substitutnih dobrin.

Če se spremeni samo cena blaga, potrošnik spremeni obseg povpraševanja. Grafično to pomeni premik po isti krivulji povpraševanja navzgor ali navzdol.

2. Kaj pa ko se spremeni kateri od ostalih dejavnikov in ne cena?

V tem primeru bomo kljub isti ceni spremenili povpraševanja. Nadaljujmo z našim primerom. Odločili ste se torej za študij, kar pomeni tudi več večerov ob knjigi in več popite kave. Torej ste kljub isti ceni kave začeli kupovati več kave. Grafično to prikažemo na sliki 4.2 – graf na levi.

Potem vam prekomerno pitje kave začne povzročati zdravstvene težave in zdravnik vam svetuje zmanjšanje te razvade. Sedaj boste – zopet kljub nespremenjeni ceni kave – zmanjšali nakup. Grafično to prikažemo na sliki 4.2 – graf na desni.



Slika 4.2: Povečanje in zmanjšanje povpraševanja

Vir: Glas, 2002, 44

Poglejmo še nekaj primerov za premik krivulje povpraševanja navzgor: povečanje dohodka, povečanje potreb in navad, začetek sezone, podražitev substitutnih dobrin, pocenitev komplementarnih dobrin (graf na levi na sliki 4.2).

Glas (2002) navaja, da premik krivulje navzdol lahko povzroči zmanjšanje dohodka, zmanjšanje potreb in navad, konec sezone, pocenitev substitutnih dobrin, podražitev komplementarnih dobrin (graf na desni na sliki 4.2).

Če se spremeni kateri od ostalih dejavnikov in ne cena, potrošnik spremeni povpraševanje. Grafično to pomeni premik celotne krivulje povpraševanja navzgor ali navzdol.

Vaja za samostojno delo 4.1

Analizirajte, kako grafično prikažemo naslednje spremembe:

- družina je s prihodom novega družinskega člana povečala nakupe hrane;
- učitelji so zaradi podražitve kave zmanjšali pitje z dveh na eno skodelico dnevno;
- Mojca je zaradi hujšanja nehala kupovati sladkarije;
- ker se je družini povečal dohodek, bodo šli večkrat na potovanje;
- ker so se znižale cene računalnikov, so ljudje povečali nakupe le-teh.

V didaktičnem gradivu v elektronski obliki Mala šola mikroekonomije lahko v poglavju Povpraševanje, sprememba povpraševanja in sprememba obsega povpraševanja poiščete naloge z rešitvami, ki se nanašajo na to poglavje (naloge 9, 10, 11) http://www.pia.si/resitve.cfm?p2=pretekli_prod&p3=ostal

4.2.2 Elastičnost povpraševanja

Spoznali smo splošni zakon povpraševanja, ki pravi, da se obseg povpraševanja giblje v nasprotni smeri od cene dobrine. Vendar pa nam ne pove, kako intenzivno. Pri povečanju cen bomo potrošniki različno zmanjšali nakup dobrin. Nekatere dobrine bomo kljub višji ceni kupovali skoraj enako kot prej, pri drugih bomo drastično zmanjšali povpraševanje.

Elastičnost povpraševanja nam pove intenzivnost odzivanja potrošnika na določeno spremembo. Poznamo tri vrste elastičnosti povpraševanja:

1. **cenovno elastičnost**, ki kaže odzivanje potrošnika na spremembo cene;
2. **dohodkovno elastičnost**, ki kaže odzivanje potrošnika na spremembo dohodka;
3. **križno elastičnost**, ki nam pove, za koliko se spremeni povpraševanje po dobrini A, če se spremeni cena dobrini B.

Vse vrste elastičnosti merimo s koeficientom elastičnosti, ki je razmerje med odstotno spremembo količine in odstotno spremembo cene ali dohodka.

Cenovna elastičnost nam pove, za koliko odstotkov se zmanjša povpraševanje, če se dobrina podraži za 1 %.

$$\eta = \frac{\Delta Q \%}{\Delta P \%}$$

V imenovalcu imamo odstotno spremembo cene kot vzrok in v števcu odstotno spremembo količine kot posledico.

Če je odstotna sprememba količine večja od odstotne spremembe cene, bo vrednost koeficienta večja od ena. V tem primeru govorimo o **elastičnem povpraševanju**. Kupci smo torej intenzivno reagirali na spremembo cene, saj smo povpraševanje zmanjšali za večji odstotek, kot se je povečala cena.

Primer: $\eta = -1,4$

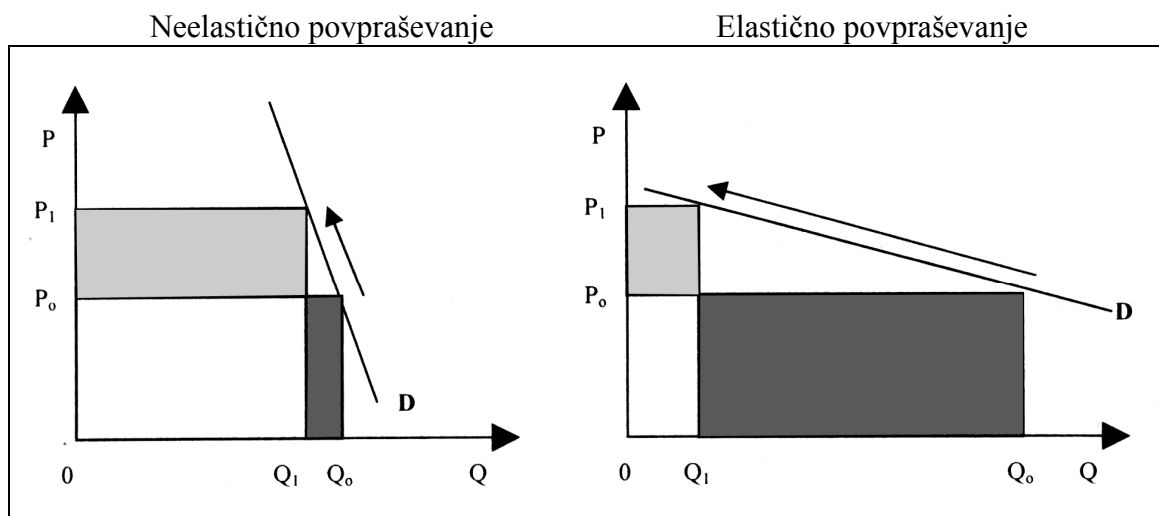
Če se je cena povečala za 1 %, se je povpraševanje zmanjšalo za 1,4 %.

Če je odstotna sprememba količine manjša od odstotne spremembe cene, bo vrednost koeficienta manjša od ena. V tem primeru govorimo o **neelastičnem povpraševanju**. Kupci smo torej ob povečanju cene zmanjšali povpraševanje, vendar za manjši odstotek, kot se je spremenila cena.

Primer: $\eta = -0,3$

Če se je cena povečala za 1 %, se je povpraševanje zmanjšalo za 0,3 %.

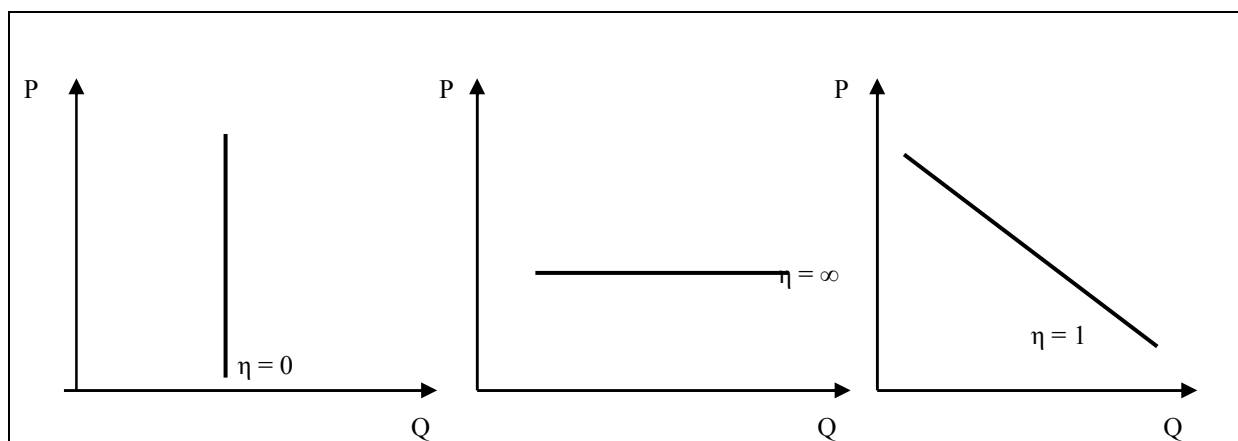
Ker imamo obratno smer gibanja cene in količine, dobi koeficient negativen predznak, vendar lahko uporabljamo tudi absolutne vrednosti.



Slika 4.3: **Krivulji neelastičnega in elastičnega povpraševanja**

Vir: Glas, 2002, 51

Seveda se lahko zgodi, da prav nič ne reagiramo na neko spremembo cene. V tem primeru govorimo o absolutno neelastičnem povpraševanju, vrednost koeficienta je 0. Lahko naletimo tudi na usklajeno elastično povpraševanje, ko bomo povpraševanje zmanjšali za isti odstotek, kot se je povečala cena. Vrednost koeficienta je 1. Precej težko pa v praksi najdemo absolutno elastičnost, ko najmanjša sprememba cene pomeni popolno prenehanje nakupov in je vrednost koeficienta ∞ .



Slika 4.4: **Krivulje absolutno neelastičnega, absolutno elastičnega in usklajeno elastičnega povpraševanja**

Primer 4.2

Gostinski lokal, ki ponuja tople malice, je pri ceni 6 evrov prodal na teden 500 malic. Ko je povišal ceno na 7,5 evrov, se je število prodanih malic zmanjšalo na 480. Izračunajmo koeficient cenovne elastičnosti povpraševanja.

$$P_1 = 6 \text{ evrov} \quad Q_1 = 500 \text{ malic}$$

$$P_2 = 7,5 \text{ evrov} \quad Q_2 = 480 \text{ malic}$$

$$\eta = \frac{\Delta Q \%}{\Delta P \%}$$

$$\Delta P \% = \frac{P_2 - P_1}{P_1} \times 100 = \frac{7,5 - 6}{6} \times 100 = 25 \%$$

$$\Delta Q \% = \frac{Q_2 - Q_1}{Q_1} \times 100 = \frac{480 - 500}{500} \times 100 = -4 \%$$

Že iz do sedaj izračunanih podatkov vidimo, da gre za zelo neelastično povpraševanje. Zakaj? Ker se je cena povečala za 25 %, posledično pa so potrošniki zmanjšali povpraševanje le za 4 %. Pa izračunajmo še koeficient cenovne elastičnosti povpraševanja.

$$\eta = \frac{-4 \%}{25 \%} = -0,16$$

Če se cena poveča za 1 %, se povpraševanje zmanjša za 0,16 %. Res gre za neelastično povpraševanje.

Povpraševanje po različnih dobrinah ima različno elastičnost, kar je odvisno od več dejavnikov cenovne elastičnosti.

- **Intenzivnost potreb po dobrini** – najbolj nujne dobrine imajo seveda zelo nizko elastičnost. Pri manj nujnih dobrinah se potrošniki lahko intenzivneje odzivajo na spremembo cene.
- **Čas**, ki ga imamo na razpolago, da se prilagodimo na spremembo cene. V kratkem času se težje odzovemo na spremembo cene in bo povpraševanje neelastično.
- **Delež dohodka**, namenjen določeni dobrini ali povedano po domače, koliko dobrina stane. Če se podraži npr. žvečilni gumi, to še opazili ne bomo in se verjetno tudi ne bomo odzvali na podražitev. Povsem drugače je z ogrevanjem stanovanja. Tu močno občutimo podražitev goriva in se zato tudi preusmerjamo na druge vrste ogrevanj.
- **Nadomestljivost** – če ima dobrina veliko nadomestnih dobrin, se bomo brez težav preusmerili na druge dobrine. Tako bo elastičnost visoka (Glas, 2002, 49).

Zakaj je pomembno poznavanje cenovne elastičnosti povpraševanja? Zato, ker lahko nepravilno zvišanje cen povzroči proizvajalcu več škode kot koristi. Če se potrošniki

intenzivno odzovemo in zmanjšamo povpraševanje za večji odstotek, kot se je povečala cena, bo imel proizvajalec kljub višji ceni manjši prihodek kot prej pri nižji ceni. Še en dokaz, kako je pravilno postavljanje cen zelo zahtevna odločitev.

Vaja za samostojno delo 4.2

S pomočjo krivulj cenovne elastičnosti povpraševanja ugotovite, kdaj se proizvajalcu – z vidika dohodka – splača dvigniti cene: pri elastičnem ali neelastičnem povpraševanju?

Vaja za samostojno delo 4.3

Izračunajte koeficient cenovne elastičnosti povpraševanja, če se je pohištvo podražilo za 8 %, povpraševanje pa se je zmanjšalo za 12 %.

Vaja za samostojno delo 4.4

Turistična agencija je v lanskem letu pri ceni 230 evrov prodala 1.300 potovanj v Provanso. Ko so ceno povečali na 300 evrov, se je število potovanj zmanjšalo na 1000. Izračunajte koeficient cenovne elastičnosti povpraševanja.

Dohodkovna elastičnost nam pove, za koliko odstotkov se poveča povpraševanje, če se dohodek poveča za 1 %.

$$\eta = \frac{\Delta Q \%}{\Delta D \%}$$

Tudi pri dohodkovni elastičnosti primerjamo odstotne spremembe, le da imamo tu v imenovalcu spremembo dohodka kot vzrok in v števcu spremembo količine kot posledico.

Koeficient je pozitiven, saj se s povečanjem dohodka poveča tudi naše povpraševanje. Za koliko, pa nam pove koeficient. Če je koeficient večji od ena, gre za dohodkovno elastično povpraševanje. To pomeni, da smo povpraševanje povečali za večji odstotek, kot se je povečal dohodek. Na primer: $\eta = 1,7$ pomeni, da se je dohodek povečal za 10 %, mi pa smo povečali nakupe za 17 %. Kako je to možno? Na prvi pogled bi dejali, da ne moremo nakupov povečati za več, kot se poveča dohodek. Pa vendar je to možno, ker imamo na drugi strani dobrine s koeficientom, manjšim od ena. Pri teh dobrinah se povpraševanje poveča za manj, kot se je povečal naš dohodek. Tu gre torej za dohodkovno neelastično povpraševanje.

Križna elastičnost nam pove, za koliko se spremeni povpraševanje po dobrini A, če se spremeni cena dobrini B. Seveda morata biti A in B v medsebojni povezavi. Če sta A in B substitutni dobrini, se bo s podražitvijo dobrine A povečalo povpraševanje po dobrini B. Če pa sta A in B komplementarni dobrini, se bo s podražitvijo dobrine A tudi zmanjšalo povpraševanje po dobrini B.

$$\eta_{AB} = \frac{\Delta Q_A \%}{\Delta P_B \%}$$

Elastičnosti nam kažejo intenzivnost odzivanja potrošnikov na spremembo cene, dohodka ali cen nadomestnih in dopolnilnih dobrin. Če se odzovemo v manjši meri, kot se je spremenila cena ali dohodek, govorimo o neelastičnem povpraševanju in je $\eta < 1$. Ko pa se potrošniki intenzivno odzovemo na spremembo cene ali dohodka, govorimo o elastičnem povpraševanju in je $\eta > 1$.

V didaktičnem gradivu v elektronski obliki Mala šola mikroekonomije lahko v poglavju Elastičnost povpraševanja poiščete naloge z rešitvami, ki se nanašajo na to poglavje (naloge od 12 do 30) http://www.pia.si/resitve.cfm?p2=pretekli_prod&p3=ostal.

4.3 PONUDBA

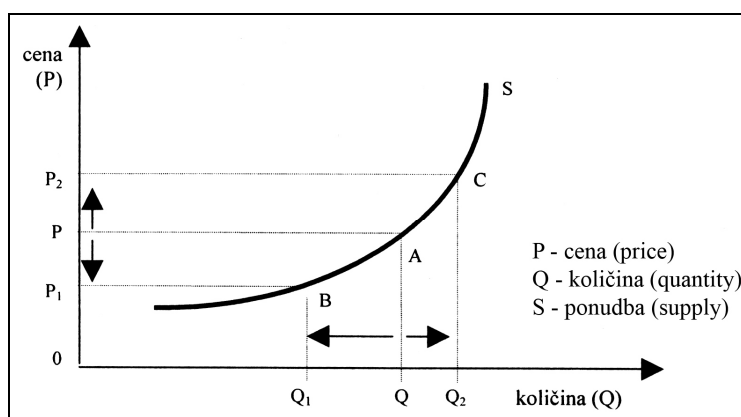
Poglejmo sedaj na drugo stran trga, kjer je ponudba. Tudi pri ponudbi ločimo individualno (ponudba posameznega proizvajalca) in tržno ponudbo kot seštevek individualnih ponudb.

Na ravnanje ponudnika vpliva večje število **dejavnikov**. Gre seveda za druge dejavnike kot pri povpraševanju. Na količino ponudbe vplivajo **proizvodni stroški**, ki so odvisni od cen proizvodnih dejavnikov (dela, strojev ...) in tehnologije.

Toda proizvodni stroški niso edina sestavina, ki oblikuje ponudbo na trgu. Tako na ponudbo vplivajo tudi cene drugih dobrin, vladna politika (okoljska politika, davki, trgovinska politika itd.), število ponudnikov v panogi. Potem so tu še vremenski vplivi, ki imajo pomemben vpliv na ponudbo kmetijskih pridelkov, turistično ponudbo ...

4.3.1 Krivulja ponudbe

Jasno je, da proizvajalci ponujajo dobrine in storitve zaradi dobička, ne pa za zabavo ali ker bi imeli tako radi potrošnike. Višja cena seveda omogoča lažje pokrivanje stroškov in tudi večji profit. Zato je logično, da je krivulja ponudbe naraščajoča, saj so proizvajalci pri višji ceni pripravljeni ponuditi tudi večje količine blaga in storitev.

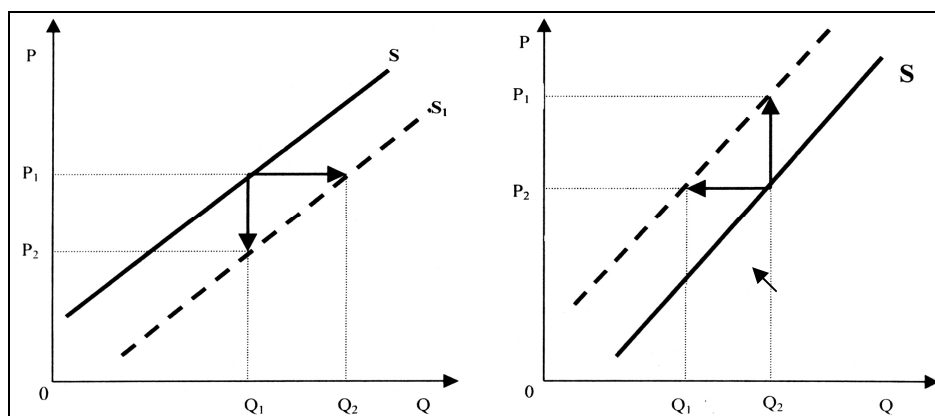


Slika 4.5: Krivulja ponudbe

Vir: Glas, 2002, 63

Sedaj pa – podobno kot pri povpraševanju – pogledjmo, kaj se zgodi s ponudbo, če se spremeni cena ali kateri od ostalih dejavnikov.

1. Če se spremeni samo cena izdelka, se pomikamo po isti krivulji ponudbe navzgor (če se cena poveča) ali navzdol (če se cena zniža). Spremeni se torej obseg ponudbe (slika 4.5).
2. Če se spremeni kateri od ostalih dejavnikov in ne cena, se celotna krivulja ponudbe premakne navzgor ali navzdol. Spremeni se celotna ponudba (slika 4.6).



Slika 4.6: Povečanje in zmanjšanje ponudbe

Vir: Glas, 2002, 68

Najbolj pogosto povzroči premik krivulje ponudbe sprememba stroškov. Če se stroški proizvodnje povečajo (višje plače, višje cene energije, višji davki, dražje surovine ...), se krivulja ponudbe premakne navzgor, kar pomeni, da so proizvajalci pripravljeni ponujati isto količino blaga po višjih cenah. Če pa se stroški proizvodnje znižajo (uvedba nove tehnologije, odprava carin, nižje cene surovin ali energije ...), se krivulja ponudbe premakne navzdol, ker lahko proizvajalci ponudijo večjo količino blaga ali po nižjih cenah.

Uporabljene so standardne mednarodne oznake za povpraševanje (D – demand), ponudbo (S – supply), ceno (P – price) in količino (Q – quantity).

Primer 4.3

Slovenija je že leta 1997 občutno znižala carine za uvoženo blago, z vstopom Slovenije v Evropsko unijo pa so bile carine popolnoma odpravljene (seveda med državami članicami). Slovenija največ mednarodno trguje ravno z državami Evropske unije. Največji del uvoza predstavljajo repromaterial in investicijske dobrine. Odprava carin je torej mnogim podjetjem v Sloveniji znižala stroške uvoza surovin in opreme. Grafično to pomeni premik krivulje ponudbe navzdol za vsa podjetja, ki uvažajo.

Vaja za samostojno delo 4.5

Analizirajte, kako grafično prikažemo naslednje spremembe:

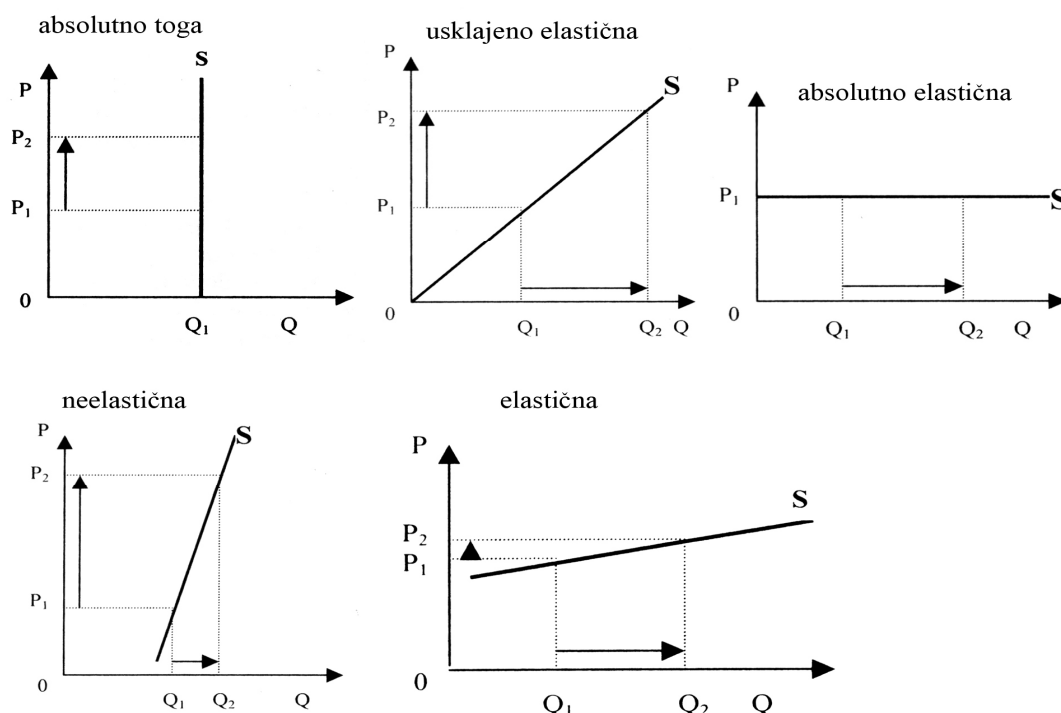
- v državi se je podražila električna energija;
- sindikati so na pogajanjih z vlado dosegli povišanje plač zaposlenih v panogi;
- povišale so se cene končnih izdelkov;
- zaradi zamenjave umetnih materialov z naravnimi so se znižali stroški surovin;
- z uvedbo avtomatizirane linije se je povečala produktivnost za 20 %.

4.3.2 Cenovna elastičnost ponudbe

Cenovna elastičnost ponudbe pokaže odziv prodajalcev na spremembo cene. Koefficient cenovne elastičnosti ponudbe pove, za koliko odstotkov se je povečala ponujena količina, če se je cena blaga povečala za 1 %. Prav gotovo ste že odkrili podobnost s cenovno elastičnostjo povpraševanja. Gre za enako formulo, razlika je le v predznaku, ki je pri cenovni elastičnosti ponudbe pozitiven.

$$\eta = \frac{\Delta Q \%}{\Delta P \%}$$

Cenovna elastičnost ponudbe je lahko:



Slika 4.7: Krivulje elastičnosti ponudbe

Vir: Glas, 2002, 71

Glas (2002) navaja, da absolutna togost pomeni, da se proizvajalec ne odziva na spremembo cene in ponuja ves čas enako količino blaga. Cenovno neelastična ponudba pomeni, da se proizvajalec sicer odziva na spremembo cene, vendar v manjši meri, kot se je spremenila cena. Cenovno elastična ponudba pa pomeni intenzivno odzivanje na spremembo cene. Proizvajalec poveča (zmanjša) ponudbo za večji odstotek, kot se je povečala (zmanjšala) cena.

Od česa je odvisna cenovna elastičnost ponudbe? Fortič (2002) navaja, da imajo prodajalci dodatno blago v zalogi ali pa ga morajo šele proizvesti. Zato je cenovna elastičnost ponudbe odvisna predvsem od časa, ki je na voljo. Čim manj ga je, tem bolj je ponudba neelastična, saj se lahko povečuje le iz zalog. Ko poidejo vse zaloge, postane ponudba absolutno neelastična. Za dodatno proizvodnjo je potreben čas. Dolgoročno je ponudba elastična, prodajalci lahko neomejeno povečujejo ali zmanjšujejo količino proizvodnje.

Krivulja ponudbe je naraščajoča, ker lahko več proizvajalcev pri višji ceni pokriva stroške ali ima profit.

Ko se spremeni cena blaga, se spremeni obseg ponudbe, pri spremembi ostalih dejavnikov pa se spremeni celotna ponudba. V prvem primeru se pomikamo po krivulji ponudbe navzgor ali navzdol, v drugem primeru se celotna krivulja ponudbe premakne navzgor ali navzdol.

Cenovna elastičnost ponudbe nam kaže, za koliko % bodo proizvajalci povečali količino ponujenega blaga na trgu, če se cena blaga poveča za 1 %.

Vaja za samostojno delo 4.6

Organizator poletnega koncerta je ponudil nastopajočim glasbenim skupinam 1.000 evrov za nastop. Za sodelovanje se je odločilo 5 glasbenih skupin. S povišanjem honorarja na 1.500 evrov so se odločile za nastop še tri. Izračunajmo koeficient cenovne elastičnosti ponudbe!

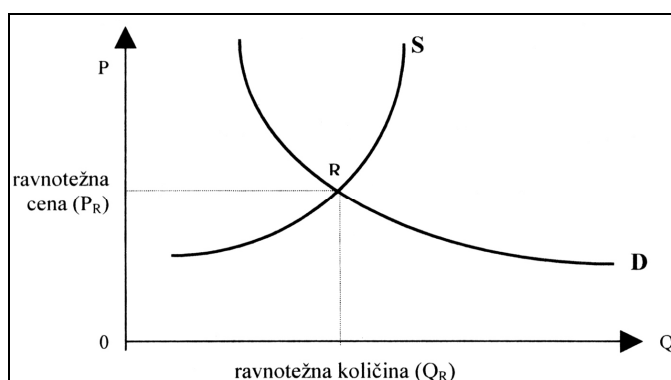
V didaktičnem gradivu v elektronski obliki Mala šola mikroekonomije lahko v poglavju Ponudba, sprememba ponudbe in sprememba obsega ponudbe poiščete naloge z rešitvami, ki se nanašajo na to poglavje (naloge od 31 do 34).

http://www.pia.si/resitve.cfm?p2=pretekli_prod&p3=ostal

4.4 TRŽNO RAVNOTEŽJE

Do sedaj smo ločeno obravnavali ravnanje kupcev in prodajalcev in spoznali njihove značilnosti. Kupci želimo kupiti blago po čim nižji ceni, prodajalci ga želijo prodati po čim višji ceni; potrošniki smo pri nakupu omejeni s svojim dohodkom in danimi cenami dobrin, proizvajalci so omejeni s svojimi proizvodnimi zmogljivostmi; krivulja povpraševanja je padajoča, krivulja ponudbe je naraščajoča; kupci želimo kar najboljše zadovoljiti svoje potrebe, ponudniki želijo ustvariti čim večji dobiček.

Kako je sploh možno uskladiti tako nasprotujoče interese? No, tu se pokaže edinstvenost tržnega mehanizma. Poglejmo, kako. Narišimo krivuljo ponudbe in povpraševanja, ki smo ju že spoznali.



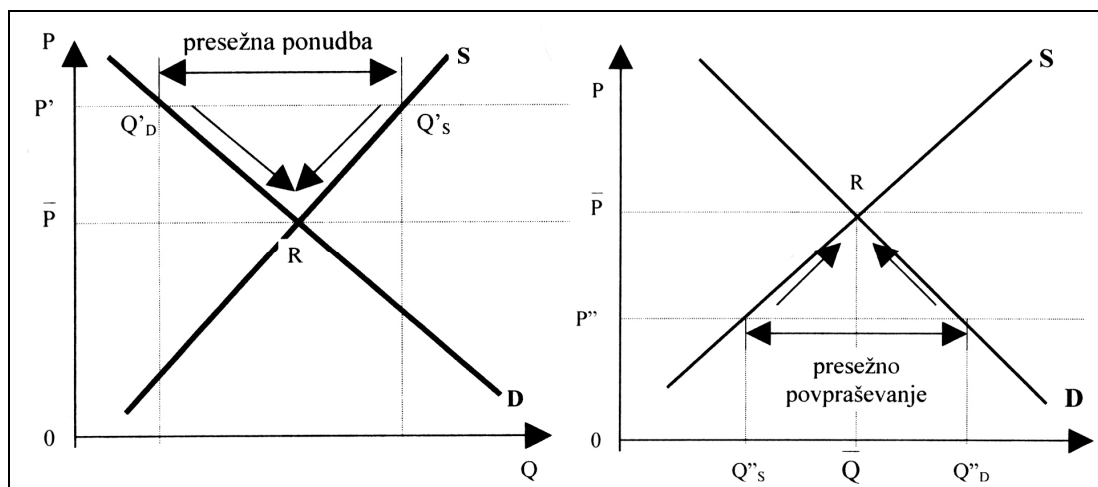
Slika 4.8: Tržno ravnotežje

Vir: Glas, 2002, 79

Krivulji se sekata v eni sami točki in to je **tržno ravnotežje**. V tej točki se izenačijo težnje kupcev in prodajalcev. Kupci so pripravljeni kupiti prav takšno količino dobrine, kot so jo po tej ceni prodajalci pripravljeni prodati. Seveda to ni cena, ki si jo želijo kupci, tudi ni pravo uresničenje želja podjetij. Je pa izenačenje tržnih sil na strani ponudbe in na strani povpraševanja.

4.4.1 Presežna ponudba in presežno povpraševanje

Kaj pa če bi se na trgu oblikovala višja ali nižja cena od ravnovesne? Najlepše se to zopet prikaže s pomočjo grafa.



Slika 4.9: Presežna ponudba in presežno povpraševanje

Vir: Glas, 2002, 79, 80

Pri višji ceni od ravnotežne (levi graf) se obseg povpraševanja zmanjša, obseg ponudbe poveča in dobimo presežno ponudbo. To pomeni, da je na trgu več blaga, kot smo ga kupci pripravljene kupiti po tej ceni. Blago je bilo proizvedeno, a ostaja na policah neprodano. To je za proizvajalce zelo slabo, zato se začne med njimi konkurenca, boj za kupce. Z zniževanjem cen nekateri ponudniki izstopijo iz panoge, ker jim nižja cena ne omogoča obnavljanja proizvodnje in pokrivanja stroškov. Na drugi strani pa se obseg povpraševanja z nižanjem cen povečuje. Tržne sile na strani ponudbe in povpraševanja gravitirajo proti ravnovesni točki.

Presežno povpraševanje pomeni, da je povpraševanja več, kot je na trgu blaga (desni graf). V socializmu smo sicer to kar pogosto izkusili v praksi in posledica je bila prodaja takšnega blaga na črno. Danes je ta pojav že zelo redek, pomeni pa odlično priložnost za podjetnike, ki na trgu ponudijo zeleno blago. Presežno povpraševanje je zagotovilo za prodajo in zadostni prihodek.

Vaja za samostojno delo 4.7

Včasih lahko država s poseganjem na trg ustvari presežno ponudbo ali presežno povpraševanje.

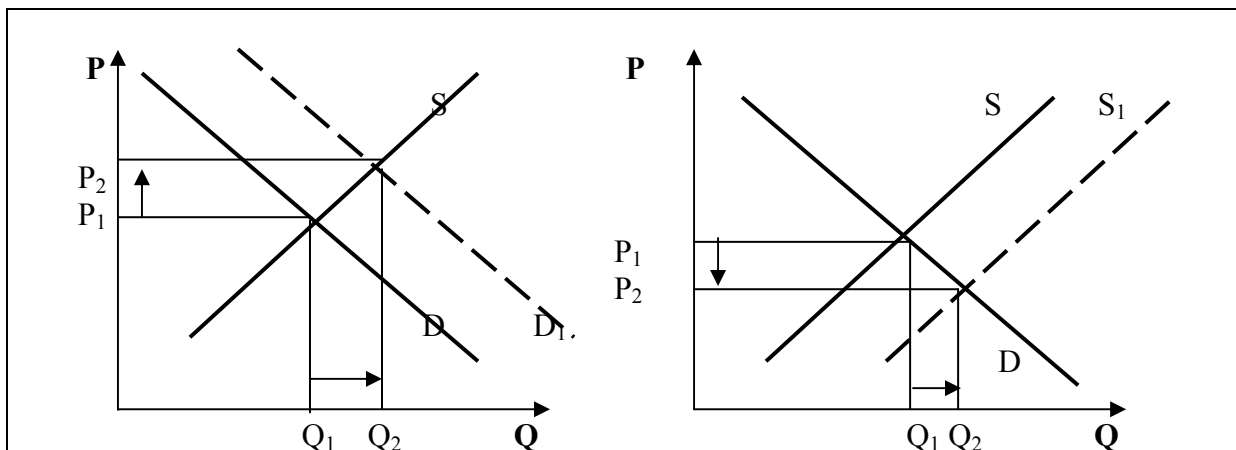
- Analizirajte, kaj se zgodi, ko država določi minimalno odkupno ceno žita, da tako zaščiti kmeta. Ta cena pa je višja od ravnovesne!
- Analizirajte, kaj se zgodi, če država v skrbi za socialno šibke prebivalce določi maksimalno ceno nekaterih nujnih življenjskih dobrin. In ta cena je nižja od ravnovesne!

4.4.2 Spremembe tržnega ravnotežja

Seveda tržno ravnotežje ni vzpostavljeno enkrat za vedno. Dogajanje na trgu je živahno, vsakodnevno prihaja do sprememb na strani ponudbe in povpraševanja. Spreminjajo se dohodki, nakupne navade in način življenja, potrebe, stroški, tehnologija ... Vse to pomeni

premik ene ali obeh krivulj. S tem se oblikuje novo ravnovesje na trgu, pa tudi nova ravnovesna cena in količina.

Če se prebivalcem države povečajo dohodki in njihova kupna moč, to povzroči premik krivulje povpraševanja navzgor, saj bodo potrošniki več kupovali pri višjih cenah (levi graf). Na strani ponudbe prihaja pogosto do uvajanja sodobne tehnologije v proces proizvodnje, kar pomeni večjo produktivnost, nižje stroške in posledično na trgu nižje cene ter večjo količino izdelkov (desni graf). Sicer smo pa že sami opazili nižanje cen računalnikov, avdio-video opreme, mobilnih telefonov ...



Slika 4.10: Spremembi tržnega ravnotežja

Vaja za samostojno delo 4.8

Navedenih je nekaj sprememb na trgu. Ugotovite, ali bo to vplivalo na ponudbo ali povpraševanje in kam se bo krivulja premaknila – navzgor ali navzdol. Analizirajte, kaj se zgodi z ravnovesno ceno in ravnovesno količino.

- Trg avtomobilov: Revoz, d. d. je v proizvodnji uvedel sodobno, robotizirano linijo za proizvodnjo avtomobilov. Tako lahko na dan proizvedejo 100 avtomobilov več kot prej.
- Nepremičninski trg: stanovanjski sklad je poleg varčevanja ponudil tudi ugodne kredite za nakup stanovanj.
- Trg bele tehnike: zaradi spremenjenih življenjskih navad vse manj ljudi obeša perilo, ampak ga raje sušijo v sušilnih strojih.
- Trg mesa in zelenjave: zaradi vse večje osveščenosti in skrbi ljudi za zdravo življenje se zmanjšuje poraba rdečega mesa in povečuje poraba zelenjave.
- Pohištveni trg: zaradi skrbi za gozdove je država omejila sečnjo lesa, kar je posledično povzročilo dvig cene lesa.

Tržno ravnotežje se oblikuje v presečišču krivulj ponudbe in povpraševanja. Količina, ki jo pri tej ceni ponujajo proizvajalci na trgu, je enaka količini, ki smo jo potrošniki pripravljeni kupiti.

Če velja na trgu višja ali nižja cena od ravnovesne, se pojavi presežna ponudba ali presežno povpraševanje.

Spremembe dejavnikov na strani ponudbe in povpraševanja premaknejo krivulji navzgor ali navzdol in vzpostavi se novo tržno ravnotežje.

V didaktičnem gradivu v elektronski obliki Mala šola mikroekonomije lahko v poglavju Spremembe tržnega ravnotežja poiščete naloge z rešitvami, ki se nanašajo na spremembo tržnega ravnotežja (naloge od 39 do 45).

http://www.pia.si/resitve.cfm?p2=pretekli_prod&p3=ostal

Primer 4.4

Na podlagi sprejete reforme so se Vlade držav Evropske unije 3. marca 2006 v Bruslju dogovorile glede predloga Evropske komisije, da se za eno leto zmanjša proizvodnja sladkorja za 13,6 odstotkov. To bo zagotovilo, da nov reformiran sistem sladkornega sektorja zaživi brez visokih presežkov, ki spodkopavajo tržno ravnotežje.

Več o tem si lahko prebereš na spletni strani Kmetijsko gozdarske zbornice Slovenije:

<http://www.kgzs.si/novice.php?kategorija=2&id=319&start=91>

4.5 OBLIKE KONKURENCE

Sestavni del trga je konkurenca – tekmovanje med prodajalci za svoj prostor na trgu, doseganje dovolj visokih cen, s katerimi bodo pokrivali stroške in ustvarjali dobiček, vlagali v širitev in posodobitev proizvodnje.

4.5.1 Dejavniki tržne konkurence

Kakšna bo konkurenca v neki panogi, je odvisno od naslednjih dejavnikov:

1 Število kupcev in prodajalcev

ŠTEVILO PRODAJALCEV	ŠTEVILO KUPCEV		
	VELIKO	MALO	EDEN
VELIKO	popolna konkurenca	oligopson	monopson
MALO	oligopol	bilateralni oligopol	omejeni monopson
EDEN	monopol	omejeni monopol	bilateralni monopol

Število kupcev in prodajalcev močno vpliva na dogajanje na trgu. Kadar imamo veliko število kupcev in prodajalcev, gre za manjša podjetja, kjer nobeno nima občutne moči na trgu. Manjše ko je število prodajalcev, večji so njihovi tržni deleži.

V praksi so najpogostejše situacije iz drugega stolpca: popolna konkurenca (oz. v praksi monopolistična), oligopol in monopol. Te oblike konkurence so v nadaljevanju tudi opisane. Ostale oblike (oligopson, monopson itd.) so sicer možne, vendar jih je v praksi malo.

2 Stopnja homogenosti oziroma diferenciacije proizvodov

Izdelki so homogeni tedaj, ko so istovrstni izdelki v očeh kupca popolnoma enaki in se odloča za nakup na osnovi cene (npr. kmetijski pridelki). Ponudniki si konkurirajo s ceno.

Diferenciacija proizvodov pa pomeni, da so istovrstni izdelki v očeh kupca različno vredni, ker se odloči za nakup na osnovi blagovnih znamk, oglasov, kreditnih pogojev, nagradnih akcij ipd. Konkurenca je necenovna.

3 Mobilnost proizvodnih dejavnikov

Za konkurenco niso pomembni samo proizvajalci, ki so že v panogi, temveč tudi potencialni, ki še bodo vstopili. Nevarnost vstopa novih proizvajalcev je povezana z mobilnostjo proizvodnih dejavnikov. Če gre za lahek vstop, potem bodo višje cene hitro privabile nove proizvajalce, število ponudnikov se bo povečalo in konkurenca se bo zaostila. Lahko pa obstajajo razne ovire za vstop v panogo. Te preprečujejo, da bi podjetja, ki imajo visoke profite, dobila tekmece. Ovire za vstop so ekonomske – velik kapital (npr. proizvodnja letal), pravne ovire – blagovne znamke, patenti in licence, naravne (tehnološke) ovire, razvejano omrežje (to je značilno za slovenske monopoliste).

4 Racionalno ravnanje tržnih osebkov

Ta dejavnik je povezan predvsem z informiranostjo kupcev – kupec se lahko racionalno obnaša, če ima dovolj informacij (pozna lastnosti proizvodov, cene ...).

Glede na to, kako so v posamezni panogi izpolnjeni našteti pogoji, dobimo različne oblike konkurence. Če bi bili ti dejavniki idealno izpolnjeni, bi dobili popolno konkurenco, ki pa je v praksi skoraj ne najdemo.

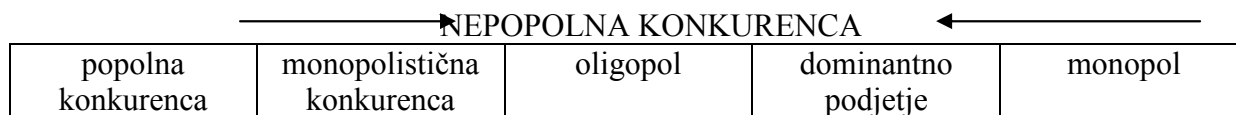
4.5.2 Popolna konkurenca:

- veliko število kupcev in prodajalcev;
- popolnoma homogeni izdelki;
- popolna mobilnost proizvodnih dejavnikov;
- velika informiranost kupcev.

Vaja za samostojno delo 4.9

Analizirajte, ali na ljubljanski tržnici velja popolna konkurenca.

V praksi imamo različne oblike nepopolne konkurence:



4.5.3 Monopolistična konkurenca

Oblika konkurence, ki se v praksi najbolj približa popolni konkurenci.

Značilnosti:

- veliko število sorazmerno majhnih kupcev in prodajalcev,
- enostaven vstop v panogo,
- diferencirani proizvodi,

- dobra informiranost.

Podjetja imajo majhne tržne deleže, zato tudi majhen vpliv na panogo. Od popolne konkurence se razlikuje po intenzivnem oglaševanju in blagovnih znamkah nekaterih podjetij, ki se poskušajo na ta način dvigniti iz množice proizvajalcev. Monopolistična konkurenca je značilna predvsem za storitvena podjetja.

Vaja za samostojno delo 4.10

Analizirajte, ali velja monopolistična konkurenca v tekstilni industriji.

4.5.4 Oligopol

Oligopol je danes pogosta tržna situacija, še posebej v majhnem gospodarstvu. V Sloveniji v mnogih panogah ni prostora za večje število podjetij.

Značilnosti:

- majhno število ponudnikov in veliko povpraševalcev;
- homogeni (naftni derivati) ali diferencirani proizvodi (avtomobili);
- težak vstop v panogo;
- dobra informiranost kupcev.

Pri oligopolu imamo lahko poleg nekaj velikih podjetij tudi večje število manjših, ki zapolnjujejo tržne niše.

Ker je podjetij v panogi malo, so ta med seboj precej odvisna. Posamezno podjetje je občutljivo za odločitve konkurence, zlasti pri cenah. Sprememba cen enega podjetja lahko občutno spremeni tržne deleže, na kar mora konkurenca odgovoriti, da si pridobi nazaj izgubljen del trga. Če začnejo konkurenti na znižanje cen odgovarjati z (še večjim) nižanjem cen, pride do **censkih vojn**, kjer pa običajno ni zmagovalca.

Podjetja v oligopolni panogi se zato raje izogibajo cenovni konkurenci in uporabljajo razne oblike necenovne konkurence (konkurenca na tehnološki ravni, substitucijska konkurenca, konkurenca s prodajnimi ukrepi).

Pravo nasprotje censkih vojn so **kartelni dogovori**. Podjetja se dogovorijo o obsegu proizvodnje, tržnih deležih, cenah. Če se dogovora držijo, imajo podjetja od tega koristi, ne pa

tudi kupci. S kartelnim dogovorom se oligopolna panoga močno približa monopolni situaciji, zato države prepovedujejo kartelno dogovarjanje.

Dominantno podjetje je v bistvu ena od oblik oligopola. Eno podjetje ima premoč na trgu in zelo velik tržni delež, druga podjetja pa so precej manjša (pri nas npr. Petrol s 65 % tržnim deležem v letu 2007). Dominantno podjetje v veliki meri določa tržno dogajanje, vendar se lahko zgodi, da z razvojem tehnologije nastanejo novi, močni tekmeci, ki odpravijo tržno prevlado prej dominantnega podjetja.

Primer 4.5

Pri proizvodnji piva smo imeli v Sloveniji duopol, s prevzemom lastništva pa je Laško postalo dominantno podjetje. Dokaz, kako hitro se razmere na trgu spreminjajo. Več lahko preberete na spletni strani www.pivo-lasko.si.

Primer 4.6

Drugi največji operater mobilne telefonije v Sloveniji, Simobil, ki je v lasti Mobilkoma Austria, je imel konec junija 2008 534.700 uporabnikov, kar je za 15,4 odstotka več kot v enakem obdobju lani. Tržni delež družbe se je zvišal za eno odstotno točko, na 27,2 odstotka. Več lahko preberete na spletni strani www.simobil.si.

Vaja za samostojno delo 4.11

Analizirajte, katere značilnosti oligopola veljajo pri obveznem avtomobilskem zavarovanju. Pomoč: Urad za varstvo konkurence je pred leti obtožil zavarovalnice o kartelnem dogovarjanju pri tovrstnem zavarovanju.

4.5.5 Monopol

Glas (2002) navaja, da je čisti monopol v praksi redek, več je trgov, ki se delno približujejo monopolni situaciji.

Za (čisti) monopol je značilno:

- samo en proizvajalec in veliko kupcev;
- proizvod, ki nima nobenega pravega substituta;
- velike ovire za vstop novih proizvajalcev v panogo.

Tržna moč proizvajalca je zelo velika, ker je edini. V Sloveniji imamo monopole v panogah, kjer je potrebna določena razvejanost omrežja (oskrba z elektriko, plinom, vodo) ali infrastrukture (železniško gospodarstvo). Pogosto morajo pridobiti koncesijo državnega organa za opravljanje dejavnosti (mestni potniški promet). Nekdaj edini ponudnik (dragih) telefonskih priključkov je dobil močno konkurenco z mobilno telefonijo, klasična pošta pa z elektronsko pošto in dostavnimi službami.

Vaja za samostojno delo 4.12

Analizirajte, katera podjetja so bila v preteklosti v Sloveniji monopolisti, danes pa se soočajo s konkurenco in bojem za kupce. Pomoč: pomisli na drugo točko – substituti!

Kakšna bo konkurenca v neki panogi, je odvisno od števila kupcev in prodajalcev v tej panogi, homogenosti in diferenciacije blaga, kako težak je vstop v panogo in kako so potrošniki informirani.

V praksi se oblikujejo različne oblike konkurence glede na to, kako so ti dejavniki izpolnjeni. Prevladujoče oblike konkurence so monopolistična, oligopol in monopol.

4.6 POVZETEK

Trg je prostor, kjer se srečujeta ponudba in povpraševanje. Ponudniki s prodajo blaga pokrivajo stroške, obnavljajo proizvodnjo in si skušajo ustvarjati dobiček, povpraševalci pa s kupljenim blagom zadovoljujejo svoje potrebe. Interesi povpraševalcev in ponudnikov so različni, vendar jih trg usklajuje. V presečišču krivulje ponudbe in povpraševanja se oblikuje

tržno ravnotežje, kjer je pri ravnovesni ceni količina ponujenega blaga enaka količini kupljenega blaga.

Na ponudbo in povpraševanje vpliva vrsta dejavnikov, odločilna pa je cena. S cenovno elastičnostjo povpraševanja in ponudbe proučujemo odzivanje potrošnikov in ponudnikov na spremembo cene. Odzivanje je lahko zelo intenzivno – govorimo o cenovni elastičnosti, ali pa je zelo šibko – govorimo o cenovni neelastičnosti. Potrošniki se različno odzivamo tudi na spremembo dohodka in cen nadomestnih ter dopolnilnih dobrin. Tovrstno odzivanje proučujemo z dohodkovno in križno elastičnostjo povpraševanja. Tudi tu imamo lahko elastično ali neelastično povpraševanje.

Dejavniki ponudbe in povpraševanja se vsakodnevno spreminjajo, saj je dogajanje na trgu živahno in nepredvidljivo. Spremembe dejavnikov ponudbe in povpraševanja premikajo obe krivulji navzgor ali navzdol in s tem tudi tržno ravnotežje. Le-to se neprestano ruši, pa tudi neprestano znova vzpostavlja.

Sestavni del trga je konkurenca. Kako neizprosna bo v določeni panogi, je odvisno od dejavnikov, ki oblikujejo konkurenco na trgu: števila kupcev in prodajalcev, homogenosti in diferenciacije blaga, kako lahko ali težko je vstopiti v panogo ter kako so kupci informirani o dogajanju na trgu.

Če so ti dejavniki zelo dobro izpolnjeni, dobimo popolno konkurenco, ki je v stvarnem gospodarstvu skoraj nemogoča. V praksi imamo različne oblike nepopolne konkurence. Pri monopolistični konkurenci imamo lahek vstop v panogo in zato veliko podjetij, ki imajo majhne tržne deleže in se poskušajo ločiti od povprečja z oglaševanjem. Pri oligopolu je težak

vstop v panogo, zato je v panogi le nekaj velikih in močnih podjetij. Pogosto so med njimi tudi dogovori o poslovanju, cenah in delitvi tržnega deleža. V panogah z infrastrukturo in

omrežjem je pogosto en sam ponudnik. To je monopolist, ki ga pogosto nadzira država preko cen njegovih storitev.

4.7 VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE IN UTRJEVANJE ZNANJA

1. Kako bi razložili pojme trg, ponudba in povpraševanje?
2. Narišite in razložite, zakaj je krivulja povpraševanja padajoča.
3. Razložite cenovno, dohodkovno in križno elastičnost povpraševanja. Razlago utemeljite z ustreznimi krivuljami.
4. Narišite in razložite, zakaj je krivulja ponudbe naraščajoča.
5. Narišite krivulje in razložite cenovno elastičnost ponudbe.
6. Narišite in razložite tržno ravnotežje.
7. Narišite in razložite presežno ponudbo in presežno povpraševanje.
8. Naštejte in razložite dejavnike tržne konkurence.
9. Opišite popolno konkurenco, monopolistično konkurenco, oligopol in monopol.

5 UVOD V MAKROEKONOMIJO

5.1 UVOD

V času nastajanja tega gradiva smo sredi najhujše finančne krize v zadnjih desetletjih, nekateri pravijo celo sto letih. Sprašujemo se, v kakšni obliki in obsegu se bo kriza iz finančnega prenesla v realni sektor in kako bo to vplivalo na življenjski standard prebivalcev. Številni strokovnjaki opozarjajo, da bo za izhod iz krize potrebno spremeniti svetovno gospodarsko ureditev.

V tem poglavju spoznamo:

- kako družbe ekonomski problem rešujejo z različnimi oblikami ekonomskega sistema;
- nosilce ekonomske politike in ekonomske funkcije države;
- značilnosti posameznih faz gospodarskega cikla in njihove posledice na poslovanje podjetij.

5.2 EKONOMSKI PROBLEM DRUŽBE IN EKONOMSKI SISTEM

Makroekonomija se ukvarja z družbenoekonomskim razvojem – analizo dejavnikov, ki vplivajo na razvoj družbe, in proučevanjem ekonomske politike, ki bi najbolj ustrezala ekonomskemu problemu, s katerimi se država sooča v določenem obdobju. Na primer: zakaj narašča brezposelnost, zakaj so cene narasle (upadle), zakaj se gospodarstvu zmanjšuje konkurenčnost na tujih trgih ipd.

Vsi ekonomski osebki – tako **posamezniki** v okviru svojega gospodinjstva kot **podjetja** in **družba** v celoti – se nenehno soočamo s pomanjkanjem materialnih sredstev, zato ne moremo zadovoljiti vseh svojih potreb in želja. Govorimo o ekonomskem problemu, ki je večer in ga kljub razvoju ne moremo odpraviti, saj ne moremo proizvajati v neomejenih količinah, kot so neomejene naše potrebe. Omejeni smo z vsem, kar potrebujemo za proizvodnjo – s **proizvodnimi dejavniki**. To so **naravni viri**, **kapital** in **delo**. Zaradi njihove redkosti jih moramo čimbolj učinkovito in premišljeno uporabljati oziroma z njimi gospodariti.

Posameznik občuti ekonomski problem kot pomanjkanje denarnega dohodka, na ravni celotnega gospodarstva pa gre za omejenost s proizvodnimi dejavniki.

Vaja za samostojno delo 5.1:

Kako smo v prvem delu učbenika grafično predstavili ekonomski problem z vidika posameznika in z vidika družbe oziroma narodnega gospodarstva?

Proizvodni dejavniki so za družbo omejen potencial, s katerim lahko proizvede več ali manj dobrin, odvisno od tega, kako dobro gospodari. Za to je v državi odgovorna predvsem **vlada**. Kadar je veliko ljudi brez dela ali se neracionalno trošijo omejena naravna bogastva, prav gotovo ne moremo govoriti o učinkoviti uporabi redkih virov, saj sta v takem primeru sedanja in bodoča blaginja ljudi manjša, kot bi lahko bila.

Ekonomski sistem – trg, država ali oboje?

Vsaka štiri leta se na parlamentarnih volitvah stranke z različnimi programi borijo za naš glas. Posamezniki imamo svoje želje in cilje, katerih izpolnitev je odvisna tudi od tega, v kakšni državi bomo živeli: ali se bomo lahko izobrazili, kot si želimo, zdravili, če bo to potrebno, dobili primerno zaposlitev, rešili stanovanjsko vprašanje, imeli čist zrak in pitno vodo.

Kako najbolj učinkovito reševati ekonomski problem, je večno vprašanje za ekonomske teoretike. Medtem ko nekateri zagovarjajo čimbolj čisti tržni sistem, v katerem naj samo trg z gibanjem cen usmerja proizvodnjo in potrošnjo, drugi opozarjajo na mnoge šibke točke tržnega mehanizma, ki jih edino država z ustrezno ekonomsko politiko lahko omili ali odpravlja. Za razvita zahodna gospodarstva je značilno, da država popravlja delovanje trga tam, kjer ta ne deluje dovolj v splošno družbeno korist. V zgodovini se izmenjujejo obdobja manjše in poudarjene vloge države v gospodarstvu. V kriznih obdobjih se vloga države poveča.

V Sloveniji smo se pred dvema desetletjema odločili zamenjati ekonomsko manj učinkovit socializem, ki je temeljil na državni lastnini, za kapitalizem oziroma tržno gospodarstvo, katerega osnova je zasebna lastnina podjetij. Kapitalizem je danes v svetu prevladujoč, ima pa številne pojavne oblike – od dokaj liberalnega, ki ga običajno imenujemo anglo-ameriški model, do skandinavskega z izrazito socialno naravnostjo.

»[...] od približno 1945 do 1970 [...] so bili vsi mnenja, da bi morala država spodbujati socialno blaginjo. Po letu 1968 je svet prišel v fazo stagnacije in krizo družbenih gibanj in neoliberalizem je nastopil kot veliko politično gibanje – začelo se je v Veliki Britaniji in Združenih državah in se razširilo drugam. Bistvena zahteva neoliberalcev je bila, da naj bi država v vseh pogledih prenehala nadzirati ekonomijo, toda v glavnem so hoteli doseči troje: hoteli so znižati višino mezd po vsem svetu, hoteli so zavreti vsa okoljevarstvena prizadevanja, ki so podjetja silila v internalizacijo stroškov, in znižati davke. Zato so si prizadevali zmanjšati proračunske stroške, povezane s socialno blaginjo, se pravi sredstva, ki jih je država namenjala za izobraževanje, zdravstveno in socialno zavarovanje.«
Immanuel Wallerstein
znanstvenik, Center za preučevanje ekonomije, zgodovinskih sistemov in civilizacij, 2005

Liberalni koncept države temelji na prepričanju, da posameznik najbolje pozna svoje interese in ve, kako jih najbolje zadovoljiti, zato naj prosti iniciativi posameznikov država ne predpisuje omejitev, saj je državno poseganje v ekonomijo neučinkovito. Izbruh silovite finančne krize leta 2008, ki je povzročila krizo tudi v realnem sektorju, pa je ponovno oživil razprave o (ne)učinkovitosti Smithove⁷ nevidne tržne roke.

Kapitalizem kot sistem je zašel v težave že v tridesetih letih 20. stoletja, ko je prišlo do najhujše svetovne gospodarske krize z visoko brezposelnostjo in padcem proizvodnje. Kot odgovor na krizo se je uveljavil **državni intervencionizem**⁸, katerega bistvo je bilo državno investiranje v javna dela (izgradnja infrastrukture) in povečanje transfernih plačil. Obseg državne lastnine se je povečal, zato govorimo o državnem kapitalizmu, ki večjo vlogo države utemeljuje s slabostmi čistega tržnega mehanizma.

»Načelo, da bo vsak naredil največ za družbo tako, da bo delal zgolj za svojo korist, pri čemer se je pozabljal na moralno kompetenco, na katero je računal tudi utemeljitelj liberalizma Adam Smith, se je izkazalo za napačno. [...] morali bi vpeljati sistem, kjer z večanjem dobička svojega podjetja ne gremo v škodo sosednjemu ali okolju, s čimer bi vpeljali v sistem tudi etiko družbe.«
Franjo Štiblar, profesor na ljubljanski Pravni fakulteti, 2008

Najpomembnejše oblike tržne neučinkovitosti so:

- negativni zunanji učinki (eksternalije): proizvajalci ne upoštevajo okoljskih posledic svoje dejavnosti in stroškov, ki jih utrpijo drugi;
- monopolno delovanje podjetij;

⁷ Adam Smith (1723–1790) velja za začetnika klasične politične ekonomije in zagovornika liberalistične ekonomske politike. Trg obravnava kot nevidno roko, ki lahko sama optimalno ureja vsa ekonomska vprašanja, zato vmešavanje države v gospodarstvo ni potrebno. V 70. letih 20. stoletja so se navedene ideje z razmahom neoliberalizma (thacherizem v Veliki Britaniji in reaganekonomika v ZDA) ponovno uveljavile.

⁸ Teoretično ga je utemeljil angleški ekonomski teoretik J. M. Keynes, ki se je ukvarjal predvsem z vprašanji polne zaposlenosti.

- za zdravstvo, šolstvo in druge dobrine skupne porabe ni mogoče organizirati učinkovitega trga;
- družbena neenakost in razslojevanje.

Vaja za samostojno delo 5.2:

Kakšne so po vašem mnenju prednosti in slabosti javnega šolstva v primerjavi z zasebnim? Kaj predlagate, da bi se v Sloveniji izboljšala učinkovitost študija – zmanjšal osip in skrajšal povprečni čas študija?

5.3 EKONOMSKA POLITIKA

Države razpolagajo z različno količino in kvaliteto delovne sile, naravnega bogastva in kapitala. Njihov cilj je, da bi se z danimi viri čimbolj uspešno razvijale. Gospodarski razvoj pomeni povečevanje gospodarske blaginje ljudi neke države v daljšem razdobju. Merimo ga predvsem z *BDP na prebivalca*, bolj celovito pa s kazalci, ki poleg BDP upoštevajo tudi izobrazbo in zdravje ljudi. Tak kazalec splošne razvitosti je *indeks človekovega razvoja*, po katerem se Slovenija uvršča med šestino najrazvitejših držav sveta.

Ekonomska politika je del državne politike, ki se ukvarja z *vplivanjem države na gospodarstvo*: je spreminjanje pogojev gospodarjenja, ko poskušajo nosilci ekonomske politike z različnimi instrumenti in ukrepi doseči določene ekonomske cilje.

Z ekonomsko politiko želi država vplivati na rast BDP, zaposlovanje, stabilnost cen, konkurenčnost gospodarstva in druge že omenjene cilje. Najpomembnejše ekonomske politike so: fiskalna, monetarna, tečajna, zunanjetrgovinska in dohodkovna.

Nosilci ekonomske politike

Kdo v državi oblikuje in izvaja ekonomsko politiko? Da bi lahko odgovorili na to vprašanje, si pogledajmo institucionalno strukturo slovenske države. Slovenska ustavna ureditev temelji na parlamentarni obliki državne oblasti. Ta izhaja iz delitve oblasti na zakonodajno, izvršilno in sodno. Institucije, ki izvajajo posamezne veje oblasti, so samostojne in med seboj neodvisne.

Zakonodajno oblast, v okviru katere izdaja zakone kot (poleg ustave) najvišje pravne akte v državi, ima **parlament** oziroma državni zbor.

Organ izvršilne oblasti je **vlada**, ki je najvidnejši nosilec ekonomske politike. Vlada izvaja zakone in druge predpise, ki jih sprejme državni zbor. Državnemu zboru predlaga v sprejem zakone, državni proračun, nacionalne programe in druge akte, s katerimi določa dolgoročne usmeritve za posamezna področja. Vlada izdaja predpise in *sprejema ukrepe, ki so potrebni za razvoj države*.

Vlado sestavljajo predsednik vlade (premier) in ministri. Ti vodijo posamezna ministrstva. Vlada se pri uresničevanju politike na posameznih področjih dogovarja s **socialnimi partnerji (sindikati in predstavniki delodajalcev)**, **nevladnimi organizacijam, društvi in drugimi interesnimi skupinami**. Porabo proračunskih in drugih javnih sredstev kontrolira računsko sodišče.

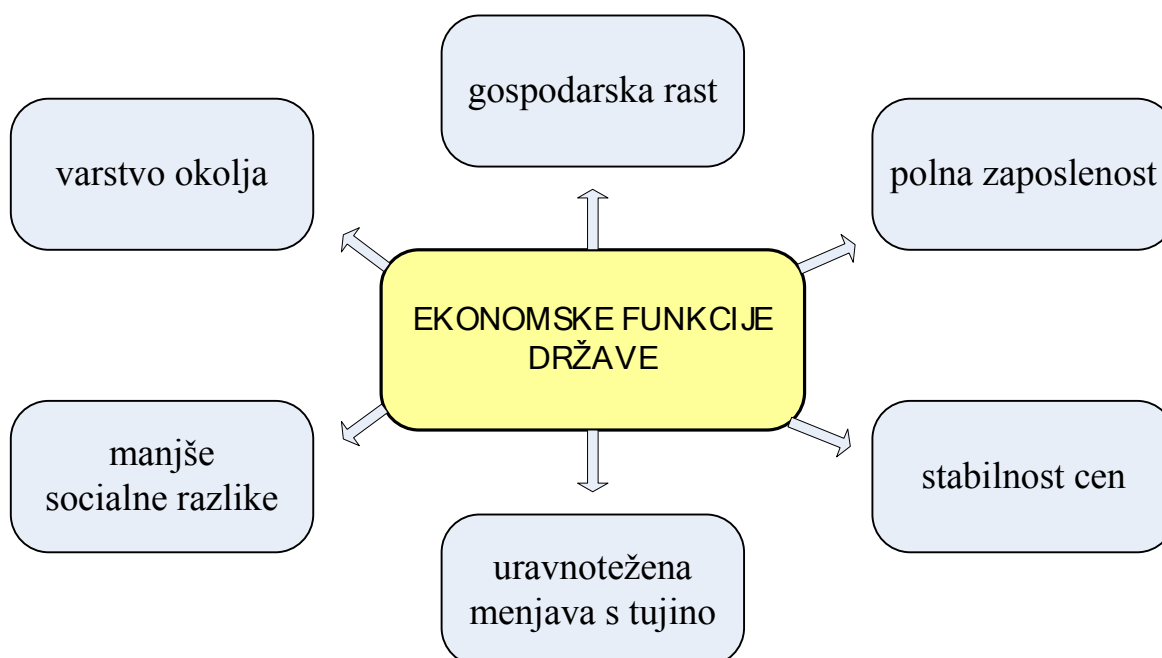
Pomemben nosilec ekonomske politike je **centralna banka**, ki uresničuje denarno (monetarno) politiko. Z uvedbo evra 1. januarja 2007 je slovenska centralna banka *Banka Slovenije* postala del Evrosistema in prenesla pristojnost glede vodenja monetarne politike na

ECB –Evropsko centralno banko. Guverner Banke Slovenije je postal član Sveta ECB. Njena temeljna naloga je upravljanje evra in je odgovorna za oblikovanje in izvajanje monetarne politike EU. ECB deluje povsem samostojno. Institucije EU in vlade držav članic morajo spoštovati to načelo in ne smejo poskušati vplivati na ECB ali na nacionalne centralne banke.

5.4 EKONOMSKE FUNKCIJE DRŽAVE

Na gospodarskem področju ima država, ki ima edina pregled nad celotnim narodnim gospodarstvom, pomembne funkcije. Država je dobila večjo vlogo v času reševanja svetovne gospodarske krize v tridesetih letih 20. stoletja in po drugi svetovni vojni, zlasti v kriznih sedemdesetih letih. Njena vloga se krepi tudi v najnovejši svetovni finančni in gospodarski krizi, ki se je začela v letu 2008.

Država želi doseči širše družbene cilje, ki jih trg ne zagotavlja ali jih ne zagotavlja v zadostni meri – omogočiti želi bolj učinkovit in stabilen razvoj gospodarstva ter bolj pravične in enakopravne pogoje za vse prebivalce. Država vpliva na ekonomske aktivnosti predvsem z zakonsko regulativo, davčno politiko in s subvencijami ter transfernimi plačili.



Slika 5.1: Narodnogospodarski cilji države

V nadaljevanju so cilji s slike 5.1 in aktualni dosežki Slovenije predstavljeni na kratko. Več o posameznih področjih najdete v ustreznih poglavjih tega učbenika.

5.4.1 Gospodarska rast

Gospodarska rast je eden izmed najpomembnejših ciljev vsakega gospodarstva. Merimo jo s stopnjo rasti bruto domačega proizvoda (BDP⁹).

Slovenija je leta 2007 ustvarila 34,5 milijard evrov BDP oziroma 17 tisoč evrov na prebivalca. BDP na prebivalca Slovenije po kupni moči je leta 1995 je znašal 74 % povprečja EU-27, v letu 2007 pa že 89 %. Podatki torej kažejo, da je Slovenija v opazovanem obdobju znatno zmanjšala zaostanek v razvitosti do primerjalne skupine držav.

⁹ angleško GDP (gross domestic product).

Vaja za samostojno delo 5.3:

V publikaciji Poročilo o razvoju, ki jo izdaja UMAR – Urad RS za makroekonomske analize in razvoj (<http://www.umar.gov.si>), najdete države članice EU s podobno stopnjo razvitosti kot Slovenija.

Gospodarska rast v Sloveniji se je v obdobju 2000–05 gibala okoli 3–4 % na leto, v letih 2006 in 2007 pa se je zvišala na okoli 6 %. Slovenija je na prehodu v postindustrijsko družbo, saj ustvari v storitvenih dejavnostih okoli 60 % BDP.

5.4.2 Nizka stopnja brezposelnosti

Prebivalstvo je osnovni dejavnik ustvarjanja BDP. Če je v državi nezaposlenih veliko, je velik del človeških zmogljivosti neizkoriščen. Visoka nezaposlenost pa ima razen ekonomskih tudi težke socialne in politične posledice, zato sprejemajo države številne ukrepe za zmanjševanje nezaposlenosti. Cilj države je doseči, da so nezaposleni le tisti, ki se preusmerjajo v druge dejavnosti in so zato samo začasno brez dela.

Kdo velja za brezposelnega, je odvisno od metodologije. Za mednarodne primerjave se uporablja izračun brezposelnih po metodologiji Mednarodne organizacije za delo (ILO) in Statističnega urada EU (Eurostat). Po tej metodi se vsi tisti, ki so v zadnjem tednu vsaj eno uro delali za plačilo ('na črno'), in tisti, ki v zadnjih tednih niso iskali dela ali ga niso pripravljani sprejeti v naslednjih dveh tednih, *ne* štejejo med brezposelne. Zato je v Sloveniji dejansko oz. po merilih ILO nezaposlenih manj, kot jih je prijavljenih na Zavodu za zaposlovanje. Ker zbira Statistični urad RS podatke o brezposelnih po metodologiji ILO z anketami med prebivalstvom, to nezaposlenost imenujemo **anketna**. Od te pa se razlikuje **registrirana** brezposelnost, po kateri se štejejo med brezposelne vsi prijavljeni na Zavodu na zaposlovanje.

Da lahko brezposelnost primerjamo med različno velikimi državami, jo izrazimo relativno – s stopnjo brezposelnosti, ki nam pove odstotek nezaposlenih med aktivnim prebivalstvom.

Slovenija je imela v zadnjem četrletju 2008 po merilih ILO v povprečju nezaposlenih 45 tisoč oseb oziroma 4,3 %, kar je manj, kot je znašala povprečna stopnja brezposelnosti v Evropski uniji (7,6 % januarja 2009).

V primerjavi z anketno je registrirana brezposelnost višja. Februarja 2009 je bilo na Zavodu RS za zaposlovanje prijavljenih 77 tisoč oseb.

5.4.3 Stabilnost cen – nizka inflacija

Temelj za gospodarsko rast in nizko stopnjo nezaposlenosti so stabilne cene, kar ohranja kupno moč denarja. Inflacija, ki pomeni višanje cen blaga in storitev, povzroča razvrednotenje denarja, saj lahko z isto denarno enoto kupimo vedno manj.

Slovenija je od leta 1991, ko je uvedla lastno valuto tolar, uspešno zniževala inflacijo, kar je bil eden od pogojev za uvedbo evra leta 2007. Od takrat smo beležili dvig inflacije na okoli 6 %, kar je približno dvakrat več kot v evroobmočju. Temeljni razlog je bilo zviševanje cen hrane in tekočih goriv na svetovnem trgu. Ti zunanji cenovni šoki, ki delujejo na vse države, pa so imeli v Sloveniji večji učinek. Z začetkom gospodarske krize v letu 2008 se je rast cen umirila, začela pa je pretiti nevarnost deflacije.

5.4.4 Uravnotežena menjava s tujino

Nobena država ne proizvaja vsega, kar potrebuje, sama, po drugi strani pa proizvaja presežke določenih vrst proizvodov in storitev, zato vse države izvažajo in uvažajo. Če doma porabimo več, kot v istem letu proizvedemo, smo neto uvoznik in se moramo zadolževati v tujini, da lahko plačamo razliko med večjo porabo in ustvarjenim BDP. Država mora z ustrezno politiko poskrbeti za čim bolj uravnoteženo menjavo s tujino, da ne pride do previsoke zadolženosti države.

Slovenski uvoz blaga je sicer večji od izvoza, dosegamo pa presežek pri izvozu storitev (predvsem iz turizma in tranzitnega prometa). Slovenija ne spada med visoko zadolžene države in z rednim odplačevanjem (servisiranjem) svojega dolga do tujine ni imela težav.

5.4.5 Manjše socialne razlike

Številni strokovnjaki opozarjajo, da BDP na prebivalca ne bi smel biti cilj, temveč sredstvo, ki bo omogočilo večjo kvaliteto življenja vseh prebivalcev, ne le premožnih. Tržni mehanizem nagrajuje uspešne, na drugi strani pa ustvarja množice brezposelnih, prepuščenih revščini in bedi. Če so v družbi velike razlike v dohodku in premoženju posameznikov, to ustvarja neenake možnosti za izobraževanje in zdravljenje ter velike socialne napetosti. Država lahko zagotavlja večjo enakost in socialno varnost z ukrepi fiskalne politike, s katerimi prerazdeljuje dohodek v korist revnih. Pomembna značilnost dobrega davčnega sistema je pravičnost. Kljub temu, da so se s problemom 'pravičnih' davkov ukvarjali številni vrhunski ekonomisti in filozofi, to vprašanje, kot ugotavlja Kranjec (2003, 6), še nikoli ni bilo zadovoljivo rešeno.

V Sloveniji živi pod pragom revščine 11,5 % prebivalstva (l. 2007). Ta stopnja¹⁰ je nižja kot povprečna v Evropski uniji in približno na ravni, ki jo dosegajo skandinavske države. Razmerje kvintilnih razredov dohodka (80/20) je v Sloveniji 3,4, kar pomeni, da ima petina najbogatejših prebivalcev v povprečju 3,4-krat višji dohodek od petine najrevnejših prebivalcev.

Vaja za samostojno delo 5.4:

Kvintili spadajo med kvantile, ki jih obravnavamo pri predmetu Poslovna matematika s statistiko. Poglejte, katere vrste kvantilov še poznamo in kaj pomenijo.

5.4.6 Varstvo okolja

Vsak dan smo lahko priče novim dokazom, da je okolje zaradi človekovega ravnanja ogroženo. Eden od glavnih vzrokov je napačna in prevelika potrošnja in proizvodnja v razvitih državah. V zadnjih desetletjih, ko se škodljivi vplivi človekove dejavnosti na okolje povečujejo, se poudarja vloga države, ki mora poskrbeti za ekološko ravnotežje v družbi, saj tega trg sam ne rešuje dovolj učinkovito. Nekatere dobrine, kot je npr. čist zrak, nimajo lastnika in nimajo cene. Čeprav ga uničujemo z mnogimi dejavnostmi, največ pa s proizvodnjo oz. potrošnjo energije, za to onesnaževanje nikomur ne plačamo, ker cena

¹⁰ Stopnja tveganja revščine ni kazalnik absolutne temveč relativne revščine in meri neenakost znotraj populacije; ne pokaže, koliko prebivalcev je dejansko revnih, temveč, koliko jih ima nižji dohodek od 60 % mediane, to je dohodka osebe na sredini porazdelitve. Kazalec je tako odraz porazdelitve dohodka med prebivalci.

izdelkov ne vključuje stroškov škode, povzročene okolju in zdravju ljudi, če za to z ekološkimi davki ne poskrbi država.

Država lahko sprejema ustrezne predpise na področju varstva okolja, na voljo pa ima tudi različne ekonomske instrumente, kot so davki, subvencije in drugo. Z obdavčitvijo okolju škodljive proizvodnje ali potrošnje lahko država vpliva na odločitve podjetij, da uvajajo npr. tehnologije za manjšo porabo energije in surovin, ter na vedenje potrošnikov, da dajejo pri nakupih prednost 'čistejšim' proizvodom.

Evropske države v povprečju tri- do petkrat presegajo planetarno in medgeneracijsko sprejemljivo porabo naravnih virov in energije. V Sloveniji je bila relativno ugodna gospodarska rast v zadnjem desetletju dosežena ob hkratnem poslabšanju stanja okolja na več področjih (zrak, voda, odpadki). V Sloveniji je poraba energije na enoto ustvarjenega BDP za dve tretjini višja od povprečja v Evropski uniji.

Vaja za samostojno delo 5.5:

Kako s svojim ravnanjem vplivamo na okolje? O tem razmišlja mlada avtorica nagrajenega eseja na temo o posledicah današnje potrošniške družbe. Esej najdete na:

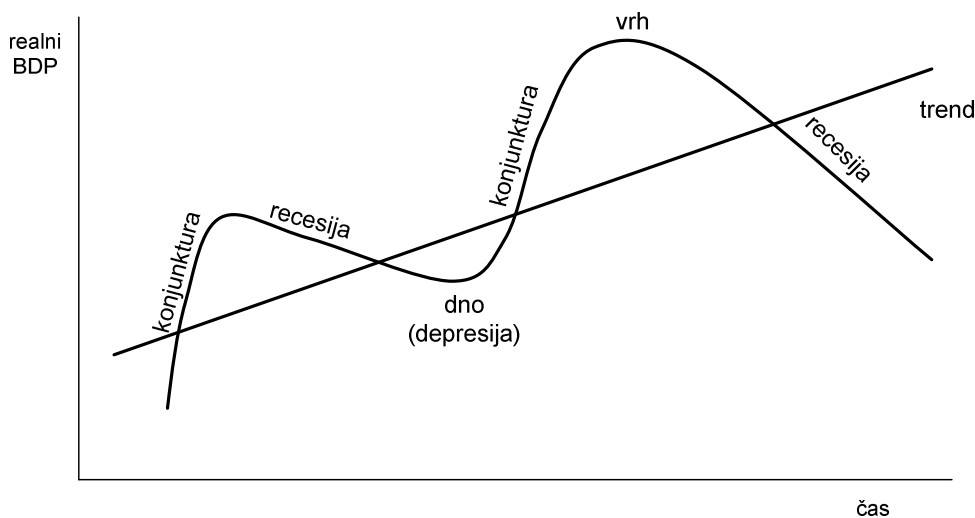
http://www.ekolist.si/pdf/s027_nevarnosti_in_resitve_za_okolje.pdf.

Razmišljate podobno kot avtorica ali se s čim ne strinjate? Bi kaj dodali?

5.5 CIKLIČNOST RAZVOJA TRŽNIH GOPODARSTEV

Gospodarski cikel je periodično nihanje v gospodarski aktivnosti. Značilnost tržnega gospodarstva je cikličnost, to je izmenjavanje obdobj visoke gospodarske rasti z obdobji kriz, ko BDP stagnira ali celo pada. V makroekonomiji obstajajo različne teorije, ki si prizadevajo pojasniti vzroke ponavljajočih se kriz. Z makroekonomskimi politikami skuša država zmanjšati probleme zaradi gospodarskih ciklov – predvsem omiliti in skrajšati obdobja kriz.

Tržno gospodarstvo je v nenehnem gibanju. Ko se proizvodnja širi istočasno v večini panog in ko rasteta investiranje ter zaposlovanje, govorimo o obdobju **konjunktura** ali poleta. Gospodarska rast je visoka. Prevladuje optimizem, saj povpraševanje in prodaja rasteta, podjetja se zadolžujejo za nove naložbe in širijo proizvodnjo, pojavijo se številna nova podjetja.



Slika 5.2: Gospodarski cikel

Slej ko prej se trg zasiti, povpraševanje ne raste več ali se celo zmanjša. Dobički se znižujejo, podjetja so prisiljena v zniževanje cen, krčenje proizvodnje in stroškov, zato odpuščajo delavce. Da bi centralne banke vzpodbudile investiranje in olajšale vračanje kreditov, v tem obdobju znižujejo eskontno obrestno mero¹¹, s čimer želijo vplivati na splošno znižanje obrestnih mer, kljub temu pa številna prezadolžena podjetja propadejo. V gospodarstvo se naseli črnogledost in negotovost. To fazo, ko je gospodarska rast negativna, imenujemo **recesija**. Ta po definiciji nastopi, ko pride do zmanjšanja BDP v dveh četrtletjih zapored. Kriza ima obliko črke V, če je kratkotrajna in ji kmalu sledi rast, obliko črke U, če je dolgotrajnejša, ali obliko črke L, če traja desetletje ali več.

*H. S. Truman,
predsednik ZDA 1945-53*

*Recesija je, ko izgubi službo tvoj sosed,
depresija pa, ko jo izgubiš tudi sam.*

V krizi se ohranijo najbolj učinkovita podjetja, ki z inovacijami, novimi izdelki, vlaganjem v nove tehnologije in znižanjem stroškov krizo prebrodijo. Njihova prodaja raste, zaposlijo nove delavce, ti pa s svojimi dohodki povečujejo povpraševanje. Začne se nov gospodarski polet, ki traja do naslednje krize, ko se spet vse ponovi. Nihanje se ponavlja, vendar ne v enakomernih valovih – gospodarski cikel lahko traja od enega do deset let in več.

Vaja za samostojno delo 5.8:

V poglavju o mednarodni vključenosti Slovenije poiščite razloge, zakaj ima recesija v Nemčiji znatne negativne posledice za Slovenijo, o čemer govori naslednja izjava:

*"Korelacija med gospodarsko rastjo Nemčije in Slovenije je razmeroma visoka, zato bo vpliv gospodarskih gibanj v tej državi zagotovo pomemben."
Dušan Mramor, bivši finančni minister za Delo, 13. 11. 2008*

5.6 POVZETEK

Področje makroekonomske obravnave je celotno narodno gospodarstvo in agregatni ekonomski pojavi, kot so bruto domači proizvod (BDP), agregatna ponudba in povpraševanje, nezaposlenost, investicije, izvoz in uvoz, javna poraba, inflacija in drugo. Z ustreznimi ukrepi vlada, centralna banka in drugi nosilci ekonomske politike delujejo tako, da se dosegajo narodnogospodarski cilji države na ekonomskem, socialnem in okoljskem področju. Pri tem se srečujejo z dilemo, kje in v kakšnem obsegu omejiti delovanje trga, kadar ta ne daje ustreznih signalov podjetjem in posameznikom ter ne deluje v splošno družbeno korist. Prav v ustrezni kombinaciji vloge trga in države glede na spreminjajoče se zgodovinske okoliščine se išče optimalen ekonomski sistem, v katerem podjetja ohranijo svobodo in tveganje, država pa posega na področjih, kjer je trg neučinkovit.

Gospodarski cikli so dolgoročna nihanja gospodarske aktivnosti. Zaradi nihanja povpraševanja se spreminja obseg brezposelnosti, investiranja in kreditiranja; spreminja se tudi gibanje cen in obrestnih mer. Država lahko z ustrežno ekonomsko politiko vpliva na to, da je gospodarska rast stabilnejša, obdobja recesije krajša in kriza manj huda.

5.7 VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE IN UTRJEVANJE ZNANJA

1. S čim se ukvarja makroekonomija?
2. V čem je bistvo liberalnega koncepta države? Zakaj ga številni kritizirajo in v njem vidijo vzrok za izbruh krize v letu 2008?

¹¹ Obrestna mera, po kateri centralna banka kreditira poslovne banke.

3. Zaradi katerih tržnih neučinkovitosti mora določena področja uravnavati država?
4. Navedite ekonomske funkcije države in ocenite uspešnost slovenskih nosilcev ekonomske politike na teh področjih.
5. Kaj je značilnost obeh temeljnih faz gospodarskega cikla in prehoda med njima?

6 BRUTO DOMAČI PROIZVOD

6.1 UVOD

V poglavju o mikroekonomiji smo obravnavali delovanje dveh osnovnih ekonomskih subjektov: podjetij in gospodinjstev. Spoznali smo, da podjetja proizvajajo dobrine in nastopajo na trgu kot ponudniki dobrin. Člani gospodinjstev za svoje delo v podjetjih dobimo plačilo in tako lahko nastopamo na trgu kot povpraševalci. Interesi podjetij in gospodinjstev so zelo različni. Tu pa se pokaže edinstvenost tržnega mehanizma, ki zna nasprotujoče in celo egoistične interese ne samo uskladiti, ampak celo pospeševati gospodarski razvoj.

Sedaj pa smo naleteli še na tretji subjekt v gospodarstvu – državo. Ko govorimo o državi ter o pojavih, ki se nanašajo na celotno gospodarstvo, imamo v mislih **makroekonomijo**. In v nadaljevanju nas čaka, da spoznamo temeljne značilnosti dela ekonomije, ki obravnava celotno gospodarstvo.

Cilj tega poglavja je spoznati BDP in BDP na prebivalca, načine merjenja ter spreminjanje deležev posameznega sektorja v BDP kot posledico gospodarskega razvoja. Na koncu tega poglavja pa se bralec seznaní še z glavnim ciljem vsakega gospodarstva – to je z gospodarsko rastjo.

6.2 KAJ JE BRUTO DOMAČI PROIZVOD

Kako najpreprosteje ugotovimo, ali je neka država visoko razvita, srednje razvita ali nerazvita?

Kategorije, ki se nanašajo na celotno gospodarstvo, imenujemo makroekonomske kategorije. Ena osnovnih je **bruto domači proizvod**. BDP je eden najbolj pogosto uporabljenih kazalcev razvitosti gospodarstva, stopnja rasti realnega BDP pa nam kaže gospodarsko rast.

Podjetja morajo neprestano spremljati svoje poslovanje, velikost prodaje in s tem dohodka. Enako velja za celotno gospodarstvo, ki tudi spremlja in meri vrednost proizvedenih dobrin in storitev. V Sloveniji opravlja tovrstno merjenje Statistični urad RS:

BDP je tržna vrednost vseh končnih proizvodov in storitev, ki jih je ustvarilo gospodarstvo neke države v enem letu.

Razlaga: Je tržna vrednost Da lahko seštejemo različne proizvode in storitve, jih moramo spraviti na skupni imenovalac. Zato njihove količine pomnožimo s cenami in jih tako izrazimo vrednostno.

vseh končnih.... Beseda končnih pomeni, da so to tisti proizvodi in storitve, ki so namenjeni takojšnji porabi, ne pa nadaljnji predelavi oz. uporabi v proizvodnji drugih dobrin. S tem se izognemo dvojnemu štetju in upoštevamo le dodano vrednost. (npr. moko, ki jo zmeljejo v mlinu in prodajo peku, jo ta všteje v vrednost kruha in tako štejemo vrednost moka le v kruhu, ne pa vrednost prodane moka pri mlinarju. Moka je vmesna poraba.

proizvodov in storitev... oblačila, kruh, avto, storitev frizerja, obisk kino predstave...

ki jih je ustvarilo gospodarstvo neke države... Upoštevamo t.i. geografsko načelo. Če vzamemo za primer Slovenijo, to pomeni, da upoštevamo končne proizvode in storitve, ki so bili ustvarjeni s proizvodnimi dejavniki na slovenskem ozemlju, ne glede na to, ali so proizvodni dejavniki v lasti slovenskih ali tujih državljanov. Npr. proizvodnja francoskega podjetja REVOZ na slovenskem ozemlju je všteta v BDP Slovenije. Proizvodnja podružnice Gorenja v Moskvi pa je del BDP Rusije.

ustvarilo v enem letu. Statistika računa in objavlja tudi BDP za krajša obdobja. BDP v enem letu pa je osnovno časovno obdobje.

VIR: Wikipedia. BDP. 2008. (citirano 1.2.2009). Dostopno na naslovu:
http://sl.wikipedia.org/wiki/Bruto_domaci_proizvod

Vaja za samostojno delo 6.1: V poglavjih o BDP si preberite tudi e-gradiva z nalogami za ponavljanje. E – gradiva boste našli na naslovu : <http://www.esnm.si/users/kvirc>. Za začetek si preberite e-gradivo z naslovom »BDP«!

Pri računanju BDP se torej upošteva geografsko načelo. Če pa nas zanima lastništvo in merimo velikost tistega proizvedenega bogastva, ki je bilo ustvarjeno samo s slovenskimi proizvodnimi dejavniki – doma ali v tujini – potem pa izračunamo bruto nacionalni proizvod.

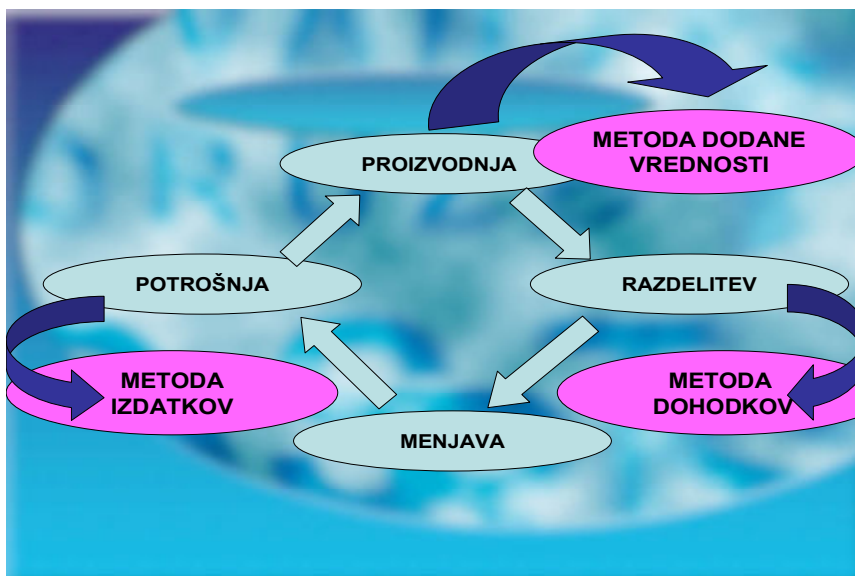
Vaja za samostojno delo 6.2: Na naslovu <http://www.esnm.si/users/kvirc> preberite e-gradivo in naredite vaje pod naslovom »BDP in BNP«!

6.3 METODE MERJENJA BDP

BDP lahko izračunamo po treh različnih metodah. Vsaka zajema podatke v drugi fazi gospodarskega procesa. Pa ponovimo: faze gospodarskega procesa so proizvodnja, razdelitev, menjava in potrošnja. S tremi različnimi metodami merjenja BDP zajemamo podatke v treh različnih fazah:

- **metoda dodane vrednosti** zajema podatke v fazi proizvodnje. Po tej metodi izračunamo BDP tako, da seštejemo dodane vrednosti posameznih proizvodnih enot v gospodarstvu.
- **metoda dohodkov** zajema podatke v fazi razdelitve. Po tej metodi izračunamo BDP tako, da seštejemo dohodke od dela, kapitala in dohodke države.
- **metoda izdatkov** zajema podatke v fazi potrošnje. Po tej metodi izračunamo BDP tako, da seštejemo potrošnjo gospodinjev, podjetij in države in prištejemo razliko med izvozom in uvozom ali zapisano v obliki formule: $Y = C + I + G + (X - M)$.

Seveda moramo po vseh treh metodah merjenja dobiti enako vrednost BDP.

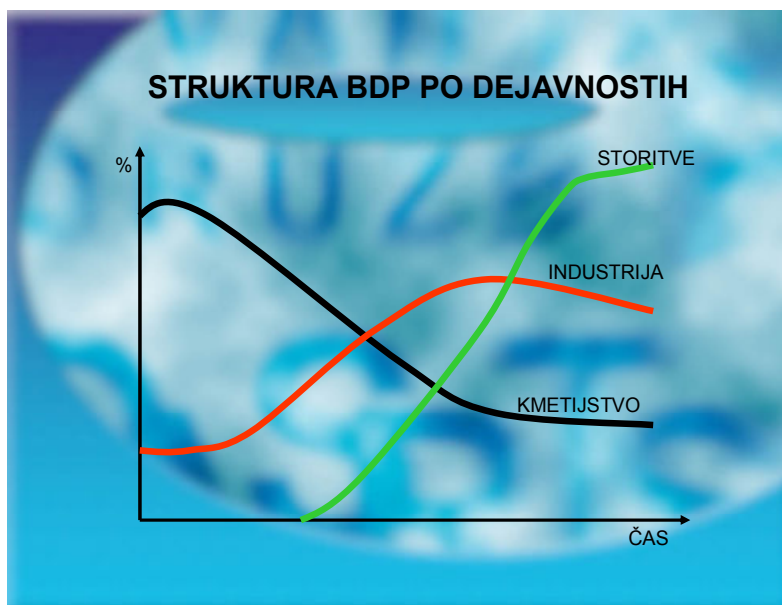


Slika 6.1: Faze gospodarskega procesa in metode merjenja BDP

Vaja za samostojno delo 6.3: Na naslovu <http://www.esnm.si/users/kvirc> preberite e-gradivo in naredite vaje pod naslovoma »Metode merjenja BDP« ter »Dodana vrednost«!

6.4 STRUKTURA BDP PO DEJAVNOSTIH

Struktura BDP po dejavnostih nam pove delež BDP, ki ga ustvari posamezna dejavnost. Nerazvite države ustvarijo največji del BDP v kmetijstvu (primarnem sektorju), industrijske države v industriji (sekundarnem sektorju), za najrazvitejše, postindustrijske države pa je značilno, da čez dve tretjini BDP ustvarijo s storitvami (terciarni sektor). Slednje velja tudi za Slovenijo. Ker ustvari preko 60 % BDP v storitvenih dejavnostih, jo lahko po tem kriteriju štejemo med najbolj razvite postindustrijske države.



Slika 6. 2: Spreminjanje pomena posameznega sektorja v BDP

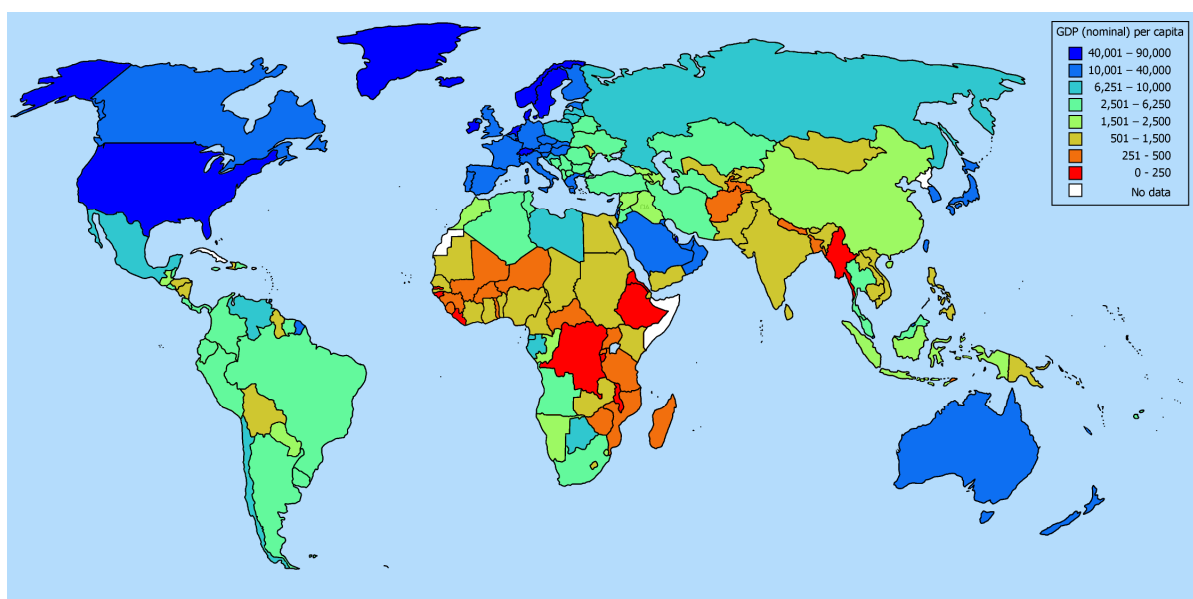
6.5 BDP NA PREBIVALCA

Ker so države različno velike, izračunamo **BDP na prebivalca**¹² in to je najpogosteje uporabljeni kazalec razvitosti države ter najpogosteje uporabljeni kazalec v mednarodnih primerjavah razvitosti. Dobimo ga preprosto tako, da celoten BDP delimo s številom prebivalstva. Če pa ga želimo izraziti v dolarjih, pa moramo še deliti (z uradnim) tečajem dolarja.

Glede BDPpc (BDP per capita oz. BDP na prebivalca) obstajajo ogromne razlike v svetu, ki pa se žal samo še poglobljajo. Tako prebivalci najrevnejših držav na svetu preživijo povprečno z manj kot 500 dolarji na leto, v najrazvitejših državah pa s preko 50.000 dolarji na leto.

Med države z najvišjim BDP na prebivalca spadajo ZDA in Kanada, Z Evropske države, Japonska, Avstralija ter nekatere države izvoznice nafte. Med srednje razvite spada večina azijskih držav in države J Amerike. Najrevnejših držav pa je največ v Afriki. Slovenijo lahko s 17.076 evri na prebivalca v letu 2007 prištevamo med razvite države.

Vaja za samostojno delo 6.4: Na naslovu <http://www.esnm.si/users/kvirc> preberite e-gradivo in naredite vaje pod naslovoma »BDP na prebivalca« in »Mednarodna primerjava«.



Slika 6.3: Države sveta glede BDP na prebivalca v letu 2006

Vir: Wikipedia, 2007

6.6 GOSPODARSKA RAST

Rast BDP kaže, kako hitro se gospodarska dejavnost države iz leta v leto povečuje. V času krize je lahko gospodarska rast negativna, kar pomeni, da je država v določenem letu proizvedla manj kot leto poprej. To se je npr. zgodilo v Sloveniji po osamosvojitvi.

¹² Če BDP na prebivalca popravimo za razlike v ravneh cen različnih držav (v nekaterih državah je življenje cenejše, v drugih dražje), dobimo **BDP na prebivalca po kupni moči**.

Ko računamo **gospodarsko rast**, v bistvu merimo rast realnega BDP. **Realni BDP** izračunamo po stalnih cenah. **Nominalni BDP** pa izračunamo po tekočih cenah in ne omogoča primerjave med leti, ker vsebuje tudi rast cen. Seveda lahko iz nominalnega izločimo vpliv inflacije in dobimo realnega.

Primer 6.2: Za določeno državo imamo podatke o nominalnem BDP in stopnjah (koeficientih) rasti cen v letih 2004 do 2008. Nominalni BDP preračunajte po stalnih cenah iz leta 2006, 2004 in 2008.

Leto	2004	2005	2006	2007	2008
Nominalni BDP v mio EUR	22.200	24.800	26.500	27.800	28.100
Stopnja rasti cen %	-	2,5	2,7	1,8	1,2
Deflator	-	1,025	1,027	1,018	1,012
BDP po cenah 2006	23.369,4	25.469,6	26.500	27.308,4	27.275,8
BDP po cenah 2004	22.200	24.195,1	25.174	25.942	25.911
BDP po cenah 2008	24.075,5	26.239,2	27.300,7	28.133,6	28.100
Gospodarska rast v %	-	8,99	4,05	3,05	-1,19

Realni BDP je v baznem letu enak nominalnemu. Za ostala leta pa moramo odpraviti inflacijo. Poglejmo primer, ko je bazno leto 2006. Realni BDP za leto 2005 dobimo tako, da nominalni BDP pomnožimo z deflatorjem cen, saj so bile leta 2005 cene za 2,7 % nižje kot v baznem letu. Torej: $24.800 \times 1,027 = 25.469,6$.

Od leta 2004 do baznega leta 2006 pa so se cene kar dvakrat povečale: najprej za 2,5 %, nato pa še za 2,7 %. Torej je realni BDP za leto 2004 po cenah iz leta 2006 izračunan: $22.200 \times 1,025 \times 1,027 = 23.369,4$.

Leta 2007 so bile cene za 1,8 % višje kot v baznem letu. Torej moramo nominalni BDP zmanjšati za tolikšno rast cen: $27.800 : 1,018 = 27.308,4$.

Do leta 2008 pa so se cene dvakrat povečale; najprej za 1,8 % in naslednje leto še za 1,2 %. Torej je realni BDP za leto 2008 po cenah iz leta 2006: $28.100 : (1,018 \times 1,012) = 27.275,8$.

Stopnjo gospodarske rasti pa izračunamo po obrazcu:

$$\text{gospodarska rast} = \frac{BDP_t - BDP_{t-1}}{BDP_{t-1}} \times 100$$

Če imamo podatke o rasti nominalnega BDP in inflaciji, lahko izračunamo rast realnega BDP po obrazcu:

$$\text{Koeficient rasti realnega BDP} = \frac{\text{Koeficient rasti nominalnega BDP}}{\text{Koeficient rasti cen}} = \frac{K_{NBDP}}{K_p}$$

Primer 6.3: V letu 2008 se je nominalni BDP povečal za 21 %, inflacija pa je bila v tem letu 16 %. Za koliko odstotkov se je povečal realni BDP?

$$\text{Koeficient rasti realnega BDP} = \frac{1,21}{1,16} = 1,043$$

Torej se je realni BDP povečal le za 4,3 % (stopnja rasti = $(1,043 - 1) \times 100 = 4,3$ %).

Vaja za samostojno delo 6.5: Na naslovu <http://www.esnm.si/users/kvirc> preberite e-gradivo in naredite vaje pod naslovoma »Realni in nominalni BDP« ter »Gospodarska rast«!

Primer 6.4: Bruto domači proizvod (BDP) se je v tretjem četrtletju 2008 v primerjavi s tretjim četrtletjem 2007 realno povečal za 3,8 odstotka. Glede na gibanje v predhodnih četrtletjih se je torej gospodarska rast v tretjem četrtletju letošnjega leta precej umirila. V prvih devetih mesecih 2008 se je BDP v primerjavi z enakim lanskim obdobjem realno povečal za 5,0 odstotka.

Vir: Statistični urad RS. Ekonomsko področje. Nacionalni računi. 2008. (citirano 5.2.2009). Dostopno na naslovu: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?ID=2050

6.7 POVZETEK

Bruto domači proizvod je eden najpogosteje uporabljenih makroekonomskih kazalcev za prikazovanje razvitosti nekega gospodarstva. BDP je tržna vrednost vseh končnih proizvodov in storitev, ki jih je ustvarilo gospodarstvo neke države v enem letu. Velikost BDP lahko izmerimo po metodi dodane vrednosti, metodi dohodkov in metodi izdatkov. Današnje najbolj razvite države v svetu ustvarijo največji odstotek BDP v storitvenih dejavnostih.

Za mednarodne primerjave uporabljamo BDP na prebivalca, ki ga preprosto izračunamo tako, da BDP delimo s številom prebivalstva. S tem odpravimo problem različne velikosti gospodarstva in različnega števila prebivalstva.

Nominalni BDP je računat po tekočih cenah. Če pa želimo računati rast BDP po letih, moramo iz nominalnega BDP odpraviti vpliv inflacije. Tako dobimo realni BDP. Rast realnega BDP je gospodarska rast, ki je osrednji cilj vsakega gospodarstva.

6.8 VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE IN UTRJEVANJE ZNANJA

1. Kaj je BDP?
2. S katerimi metodami lahko merimo BDP?
3. V kateri fazi gospodarskega procesa se zajemajo podatki za posamezno metodo merjenja BDP?
4. V katerem sektorju ustvarijo največji delež BDP razvite in v katerem nerazvite države?
5. Kaj nam pove BDP na prebivalca? Kako ga izračunamo?
6. Kolikšen je BDP na prebivalca v Sloveniji?
7. Katere države na svetu imajo največji BDP na prebivalca?
8. Kaj je nominalni in kaj je realni BDP?
9. Kaj je gospodarska rast?
10. Kako izračunamo gospodarsko rast?

7 INFLACIJA IN DEFLACIJA

7.1 UVOD

Ko greste v trgovino, ugotovite, da se je cena vašega priljubljenega izdelka znižala. V medijih poslušate: »Akcija, akcija! Ne odlašajte, izkoristite izjemne popuste!« Če se to dalj časa dogaja pri večini blaga, je zaskrbljujoče. Zakaj?

V tem poglavju boste spoznali, kaj sta inflacija in deflacija, kakšni so vzroki zanju, zakaj sta tako deflacija kot visoka inflacija nezaželeni in vlogo denarne (monetarne) politike pri tem.

7.2 INFLACIJA, DEFLACIJA IN DEZINFLACIJA

Eden od pomembnih narodnogospodarskih ciljev je, kot smo videli v 5. poglavju, stabilnost cen. Najpogosteje smo se v zadnjih desetletjih srečevali z **inflacijo** – povečanjem ravni cen, precej redkeje pa z **zniževanjem cen** – **deflacijo**. Pri tem nas torej ne zanima, ali je raven cen visoka ali nizka, temveč, v kakšno smer in kako hitro se spreminja. Poleg tega je pomembno, kaj se dogaja s cenami večine proizvodov in storitev, ne pa posameznega blaga. Ker je visoka inflacija nezaželena, jo želimo znižati s protiinflacijsko politiko – govorimo o zniževanju inflacije – **dezinflaciji**.

Statistiki spremljajo gibanje različnih cen – življenjskih potrebščin, proizvodjalnih cen, cen na drobno, na debelo, cen v gradbeništvu, gostinstvu in v številnih drugih panogah. V mednarodni statistiki velja, da se inflacija in deflacija izražata s stopnjo rasti cen življenjskih potrebščin, torej tistih, ki jih kupuje domače prebivalstvo. Statistika ugotavlja in objavlja tako letno kot mesečno inflacijo.

Posledica inflacije je, da se zmanjša vrednost denarja oziroma njegova kupna moč. Stopnja inflacije je v razvitih državah običajno relativno nizka, to je okoli 2 % do 4 % letno. Za **zmerno** štejemo vsako inflacijo pod 10 %. Če je letna stopnja rasti cen dvo- ali trištevilska, govorimo o **galopirajoči** inflaciji. V zgodovini nekaterih držav pa poznamo tudi obdobja **hiperinflacije**, ko so cene narasle čez 1.000 % letno¹³. Za vse hiperinflacije je značilno, da so se pojavile v obdobju izjemno povečane količine denarja v obtoku.

Podrobneje si pogledjmo gibanje inflacije v Sloveniji po letu 1991.

Tabela 7.1: **Inflacija** (medletna: december_t/december_{t-1}) v Sloveniji in v evroobmočju, v %

	1991	1995	2000	2005	2007	2008
Slovenija	247,1	9,0	8,9	2,3	5,6	2,1
Evroobmočje	...	2,5	2,5	2,2	3,1	1,6

Vir: SI-Stat podatkovni portal – Cene – Indeks inflacije, Letni indeks;
UMAR, Poročilo o razvoju 2008 in Tekoča gospodarska gibanja (23. 01. 2009)

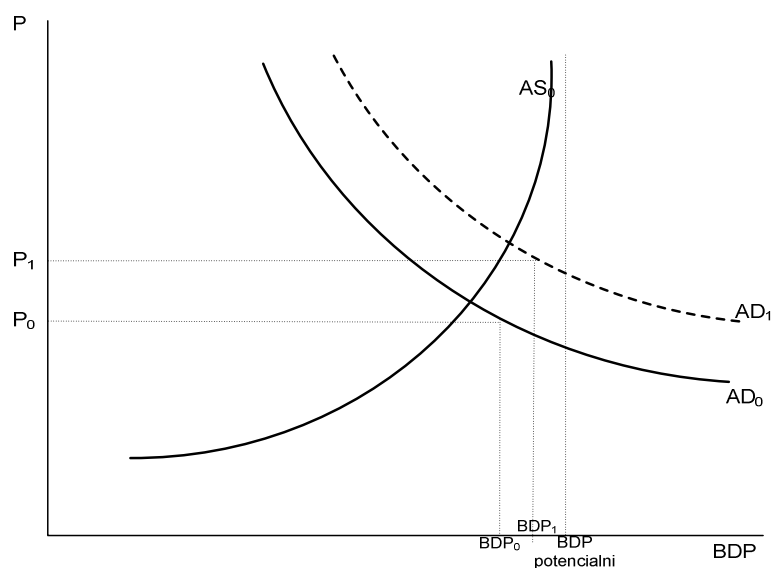
¹³ Med hiperinflacije z najhujšimi posledicami spada tista v Nemčiji v letih 1922 in 1923 (letno 856 milijonov %, samo v enem mesecu pa 30 tisoč %), saj je sovpivala na razmah nacizma ter Hitlerjev prevzem oblasti. V bivši Jugoslaviji smo imeli hiperinflacijo leta 1989, in sicer 1.300 %. Hiperinflacija se dogaja tudi v zadnjem času. Januarja 2009 je zimbabvejska centralna banka izdala bankovec za 50 milijard zimbabvejskih dolarjev, ki zadostuje za nakup treh časopisov. Bankovec je na črnem trgu vreden 1,25 dolarja. Letna inflacija je v tej afriški državi leta 2008 znašala 11,3 milijona %.

Kot vidimo iz tabele 8.1, je Slovenija po letu 1991 uspešno postopno zniževala inflacijo, kar ji je omogočilo, da je na začetku leta 2007 uvedla evro. Slovenska inflacija je vsa leta nekoliko višja od inflacije v euroobmočju.

Leta 2008 je inflacija v Sloveniji znašala 2,1 %, pri tem pa so se določene skupine življenjskih potrebščin podražile (npr. oskrba z vodo za 1,5 %, počitnice, športna oprema in storitve ter kultura za 1,4 %, zdravstvene storitve za 1,2 %), druge pa pocenile (telefonske storitve za 2,3 %, tekoča goriva za 13 %, obleka in obutev za 1,7 %, hrana in brezalkoholne pijače pa za 0,2 %). Največjo utež v indeksu cen življenjskih potrebščin ima hrana.

Inflacija je v osnovi denarni pojav, kar pomeni, da je pogoj zanjo hitra rast denarja v obtoku. V teoriji se med številnimi **vzroki za inflacijo** tradicionalno navajata dva, in sicer povečanje povpraševanja (inflacija povpraševanja) ter povečanje stroškov (stroškovna inflacija).

Inflacijo povpraševanja slikovito opisujejo kot stanje, ko prevelika količina denarja 'lovi' premajhno količino blaga na trgu. Nastane, ko je zaradi povečanja katerekoli oblike agregatnega povpraševanja (potrošnje prebivalstva, investicij, izdatkov države ali neto izvoza) gospodarstvo doseglo ali se približuje polni zaposlenosti oziroma potencialnemu BDP (krivulja agregatne ponudbe AS_0 je strmo rastoča). Kot vidimo na sliki 7.1, se zaradi premika krivulje agregatnega povpraševanja AD_0 v AD_1 cene zvišajo s P_0 na P_1 .

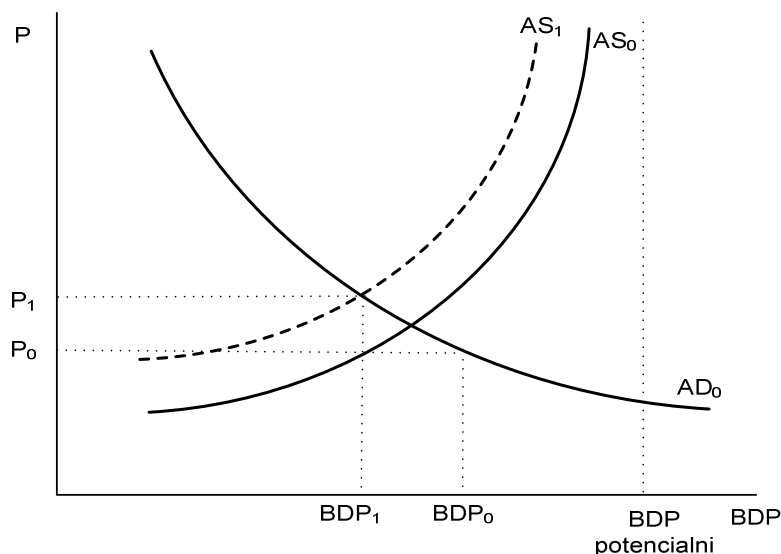


Slika 7.1: **Inflacija povpraševanja**

Inflacija povpraševanja praviloma sproži stroškovno inflacijo. Če je večje povpraševanje posledica rasti plač, kar poveča tudi podjetniške stroške, bodo podjetja verjetno slej ko prej zvišala svoje cene.

Stroškovna inflacija je, kot vidimo na sliki 7.2, posledica znižanja agregatne ponudbe, do česar pride zaradi povečanja stroškov. Razen rasti plač je lahko pomemben vzrok tudi dražitev energentov in surovin¹⁴. Posledica je hkraten pojav inflacije in padanja BDP-ja (recesije). To izjemno neugodno stanje se imenuje **stagflacija**.

¹⁴ Temu smo bili priča po letu 2000, še zlasti intenzivno pa v letih od 2005 do srede leta 2008, ko so se cene hrane na svetovnem trgu v treh letih podvojile. Cena tone bakra se je od leta 2001 do 2008 povečala z 2.000 na 9.000 dolarjev, jekla pa z 250 na 1.150 dolarjev. Cena nafte se je samo leta 2007 zvišala skoraj za 60 %. Temu je v drugi polovici leta 2008 sledilo dramatično padanje cen. Cena soda nafte je od julija z rekordnih 150 dolarjev do decembra 2008 strmoglavila na manj kot 40 dolarjev.



Slika 7.2: Stroškovna inflacija

Za razliko od nizke stopnje inflacije, ki vzpodbuja širjenje proizvodnje, so visoke stopnje nezaželene. Med najpomembnejšimi razlogi so naslednji:

- Zaradi hitrega zviševanja cen potrošniki hitijo z nakupi, posledica pa je nižje varčevanje. Ker so prihranki vir za investicije, se le-te zmanjšujejo. Drugi razlog za manjše prihranke je realno negativna obrestna mera¹⁵, kar je pogost primer v razmerah visoke inflacije. V takšnih pogojih so varčevalci oškodovani, korist pa imajo dolžniki, saj svojega dolga realno ne odplačajo.
- Prisotna je velika negotovost. Visoka stopnja inflacije onemogoča ugotavljanje realne poslovne rezultate, zato so investicijske in druge poslovne odločitve sprejete brez ustreznih analiz, so bolj tvegane in se pogosteje izkažejo za zgrešene.
- Inflacija zmanjšuje kupno moč vsem, katerih dohodki rastejo počasneje kot cene.

V zadnjih mesecih leta 2008 so se po daljšem inflacijskem obdobju z relativno ugodnimi stopnjami gospodarske rasti začeli kazati znaki *recesije* in posledično *deflacije*. Povpraševanje, zlasti po trajnih dobrinah, se je začelo zmanjševati. Proizvajalci se, da bi ohranili prodajo, zatekajo k zniževanju cen.

Inflacija - velika zgodba zadnjih let - je samo majhen hudič, ki maskira velikega. Veliki pa je nasprotje inflacije, deflacija. Padajo cene dobrin, storitev, delnic, surovin, pada gospodarska aktivnost, padajo plače in standard. V zadnjem času je aktualno vprašanje, kako in kam se bo prevesil spopad dveh velikih sil: deflacije (v to smer gre množično zmanjševanje najrazličnejših kreditov - usihanje kupne moči vlagateljev in potrošnikov) in inflacije (v to smer gredo državni ukrepi zalivanja z denarjem).

Povzeto po Č. Jakhel, *Finance*, 18. 9. in 30. 10. 2008

Za deflacijo velja, da ima na narodno gospodarstvo izjemno negativne posledice. Zaradi znižanih cen se podjetjem manjša vrednost prodaje, zato morajo krčiti stroške ali pa gredo v stečaj. Podjetja odpuščajo zaposlene in krčijo investicije. Prevladuje črnogledost in v pričakovanju nižjih cen kupci odlagajo nakupe. Podjetja so prisiljena v nadaljnje zniževanje cen in ko potrošniki ugotovijo, da se je zgodilo to, kar so pričakovali, nakupe še odložijo, ponudniki pa v nujni svoje izdelke spet pocenijo. To spiralno gibanje navzdol poskuša ustaviti država z ukrepi za povečanje povpraševanja.

¹⁵ Obrestna mera je realno negativna, če je nižja od inflacije.

7.3 DENARNA POLITIKA

Naloga denarne (monetarne) politike je preskrba gospodarstva z denarjem. Pogoj za stabilnost cen je ustrezna količina denarja v obtoku. Le-ta se uravnava z denarno politiko, ki jo vodi centralna banka. Njena naloga je, da količino denarja prilagaja rasti BDP in omogoča nemoteno plačevanje med ekonomskimi subjekti. Če je v *obtoku preveč denarja*, to povzroči *inflacijo*, *premajhna količina denarja* pa vodi v *deflacijo*.

Kolikšna je **potrebna količina denarja v obtoku**, razlaga kvantitativna denarna teorija, ki temelji na Fisherjevi enačbi menjave:

$$M \times V = P \times Y$$

pri čemer so: M *količina denarja v obtoku*
 V *obtočna hitrost denarja*
 P *raven cen*
 Y *realni BDP (fizični obseg)*

Iz enačbe izhaja, da mora biti zmnožek količine denarja v obtoku in njegove hitrosti obračanja enak denarni vrednosti blaga v menjavi. Ali povedano drugače – izenačiti se morata povpraševanje (leva stran enačbe) in ponudba (desna stran enačbe). Obtočna hitrost denarja nam pove, pri koliko plačilih sodeluje npr. en evro v določenem obdobju oziroma kako hitro denar kroži med uporabniki. Obtočna hitrost je odvisna predvsem od plačilnih navad.

Gornjo enačbo lahko zapišemo tudi kot: $P = \frac{M \times V}{Y}$

Ker sta obtočna hitrost V in obseg poslov Y razmeroma stabilna, iz gornje enačbe vidimo, da se raven cen v narodnem gospodarstvu spremeni predvsem zaradi spremembe količine denarja v obtoku M .

Primer: Vzemimo, da se realni BDP poveča za 1,5 %, obtočna hitrost denarja pa se ne spremeni. Izračunajmo posledično povečanje cen, če centralna banka s svojimi ukrepi poveča količino denarja v obtoku za 7 %.

$$P = \frac{1,07 \times 1}{1,015} = 1,054$$

Posledica navedenega povečanja količine denarja v obtoku bo inflacija v višini 5,4 %.

Iz primera vidimo, da previsoka rast denarja v obtoku (nad rastjo realnega BDP) povzroči inflacijo, zato je zelo pomembno, da je centralna banka pri vodenju monetarne politike neodvisna od vlade. Če slednja v času pomanjkanja proračunskih virov ne zmore financirati javne porabe, lahko pride do pritiskov na centralno banko, da natisne nov denar, ki nima kritja v povečanju proizvodnje. To pa je v nasprotju s načelom, da naj se količina denarja, če želimo trdno gospodarstvo, povečuje le z rastjo BDP.

7.3.1 Multiplikacija denarja

Denar v obtoku sestavljata *gotovina* (kovanci in bankovci) in *knjižni denar* (denar na bančnih računih). Denar prihaja v obtok iz dveh virov – iz centralne banke in poslovnih bank.

Centralna banka izdaja gotovino in daje kredite, in sicer *tujini* (tako da odkupi devize in zlato), *državi* (na finančnem trgu kupuje državne papirje od drugih subjektov) ter *poslovnim bankam* (od bank odkupi vrednostne papirje podjetij).

Poslovne banke izdajajo knjižni denar na osnovi prinesene gotovine (bančnih vlog) in dobljenih kreditov od centralne banke. V tem procesu prihaja do *multiplikacije denarja*, saj poslovne banke večino prejetega denarja posodijo podjetjem ali prebivalstvu, za rezerve pa obdržijo le določen odstotek. Tega predpiše centralna banka in ga imenujemo **odstotek obvezne rezerve**. Posojilojemalci naložijo sredstva pri svojih bankah, te pa na osnovi povečanih depozitov spet zadržijo kot obvezno rezervo le predpisan odstotek sredstev, ostalo pa namenijo za posojila. Proces multiplikacije denarja se tako nadaljuje teoretično brez konca.

Poslovne banke morajo imeti rezerve, da si s njimi zagotovijo likvidnost in solventnost. Z odstotkom obvezne rezerve centralna banka uravnava količino denarja v obtoku in zagotavlja solventnost ter likvidnost bančnega sistema, to pa je temelj zaupanja vanj.

7.3.2 Denarni multiplikator

Zanima nas, za koliko se bo v procesu multiplikacije denarja povečala količina denarja v obtoku (denarna masa), če poznamo odstotek obveznih rezerv (OR).

Primer: Odstotek obveznih rezerv zanaša 10 % (delež 0,1). Denarni multiplikator α izračunamo po obrazcu:

$$\alpha = \frac{1}{\text{delež OR}} = \frac{1}{0,1} = 10$$

Izračun nam pove: Če se bodo bančne vloge povečale za eno enoto, se bo pri 10 % obvezni rezervi količina denarja v obtoku povečala 10-krat, to je za 10 enot.

7.3.3 Restriktivna in ekspanzivna denarna politika

Cilj denarne politike je stabilnost cen, dodatni cilji pa so lahko gospodarska rast, zaposlenost, stabilnost valute in ravnatežna plačilna bilanca. Za vodenje denarne politike ima centralna banka na voljo tri instrumente: spreminjanje *obrestne mere*¹⁶, spreminjanje *odstotka obvezne rezerve* in *prodajo/nakupe državnih obveznic*.

Monetarna politika je lahko:

- **Restriktivna**

Centralna banka želi znižati inflacijo, zato – da zmanjša količino denarja v obtoku – *zviša obrestno mero*. Krediti postanejo dražji, zato podjetja najemajo manj kreditov za investicije, manj se zadolžuje tudi prebivalstvo. Posledica je nižja gospodarska rast.

Druga dva možna restriktivna ukrepa centralne banke sta *zvišanje odstotka obvezne rezerve* in *prodaja državnih obveznic*.

¹⁶ Gre za obrestno mero (imenujemo jo eskontna stopnja), po kateri daje centralna banka kredite poslovnim bankam.

- **ekspanzivna**

S to politiko, značilno za čas recesije, želi centralna banka vzpodbuditi rast BDP in zaposlovanje, zato – da bi povečala količino denarja v obtoku – *zniža obrestno mero*. Cilj centralne banke je vplivati na razmah podjetniških investicij in s tem vzpodbuditi agregatno povpraševanje.

Druga dva možna ekspanzivna ukrepa centralne banke sta *znižanje odstotka obvezne rezerve in nakup državnih obveznic*.

7.4 POVZETEK

Cilj države je nizka stopnja inflacije (do okoli 2 % letno). V takšnih razmerah ljudje zaupajo v denar in varčujejo, podjetja poslujejo v manj negotovih pogojih in lažje načrtujejo. Višja inflacija lahko sicer na kratek rok stimulatивно deluje na gospodarstvo, vendar povzroči na daljši rok mnoge neučinkovitosti. Nasprotje inflacije je deflacija, ko se v narodnem gospodarstvu cene nižajo. Zaradi nižjih cen se prihodek in dobiček podjetij znižujeta, pojavijo se izgube, zato morajo krčiti proizvodnjo in odpuščati zaposlene. Deflacija deluje na gospodarstvo zaviralno in vnaša črnogledost.

Na dolgi rok je (ne)stabilnost cen odvisna od sprememb količine denarja v obtoku, za to pa je odgovorna centralna banka. Če želi inflacijo znižati, mora zmanjšati ponudbo denarja, zato deluje restriktivno – *zviša obrestno mero*. V primeru deflacije deluje obratno – *ekspanzivno*. Glede na vzroke ločimo inflacijo povpraševanja in stroškovno inflacijo

7.5 VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE IN UTRJEVANJE ZNANJA

1. V čem je razlika med restriktivno in ekspanzivno monetarno politiko in kako centralna banka pri vodenju prve oz. druge politike ukrepa z višino obrestne mere?
2. Pojasnite (tudi grafično) razliko med inflacijo povpraševanja in stroškovno inflacijo.
3. Zakaj sta tako deflacija kot visoka inflacija nezaželeni?
4. Z uporabo Fisherjeve enačbe menjave razložite posledico, če raste denar v obtoku hitreje od rasti realnega BDP.
5. Izračunajte denarni multiplikator, če je stopnja obvezne rezerve 8 %. Pojasnite rezultat.
6. Kakšna je razlika med restriktivno in ekspanzivno denarno politiko? Kako centralna banka reagira z višino obrestne mere (eskontne stopnje) v prvem oz. drugem primeru?

8 VARČEVANJE IN INVESTICIJE

8.1 UVOD

Skozi celotno novejšo zgodovino človeštva lahko opazujemo, kako novo znanje in sodobnejše tehnologije nadomeščajo predhodne tehnologije. V gospodarstvu uspevajo le najboljši ekonomski subjekti, torej tisti, ki sledijo razvoju znanosti in tehnologije. Tehnološki razvoj še nikoli prej ni napredoval tako hitro in tako odločno kot danes. Odkritju sledi odkritje, nove tehnologije izpodrivajo predhodne, novi materiali nadomeščajo stare, manj kakovostne in dražje.

Razvoj seveda zahteva velika vlaganja, za katera podjetje potrebuje ogromna finančna sredstva. Za investiranje v poslovna sredstva, ki podjetju omogočajo rast in razvoj, imajo na razpolago lastne in tuje vire financiranja. Če nimajo lastne akumulacije si morajo podjetja zagotoviti drage in negotove tuje vire financiranja, ki izčrpavajo njihovo finančno moč. Praviloma njihovi dohodki iz tekočega poslovanj ne zadoščajo, zato morajo del ustvarjenih dohodkov prihraniti, torej privarčevati za prihodnjo porabo in bodoče investicije.

V poglavju bomo spoznali, kako pomembne so investicije za razvoj podjetij in kakšna je vloga varčevanja pri financiranju investicij. Spoznali bomo motive in dejavnike varčevanja, vrste in pomen investicij, prav tako bomo prikazali kazalce za merjenje učinkovitosti investicij. Spoznali bomo tudi pojem investicijskega multiplikatorja in akceleratorja.

8.2 VARČEVANJE

Zaradi omejenosti razpoložljivih denarnih sredstev je nujno varčevanje na račun manjše sedanje končne porabe. Varčevanje je odlaganje porabe v prihodnost. Varčevanje je najpomembnejši temelj za bodoče investicije. Več privarčevanega kapitala omogoča investiranje v proizvodne dejavnike. Ti dejavniki omogočajo večjo produktivnost, večji bruto domači proizvod, več delovnih mest in večjo gospodarsko učinkovitost, ki omogoča gospodarski razvoj (Vodušek, 2006).

Varčevanje¹⁷ ima korenine v človekovi naravi, ki vključuje tudi skrb za prihodnost. Pomeni odpovedovanje porabi v danem trenutku. Za znesek, ki ga želimo prihraniti in čim bolj donosno, a hkrati varno naložiti, moramo presoditi o tem, za koliko časa se lahko prihrankom sploh odpovemo in koliko smo pripravljeni pri tem tvegati. To oceni vsak posameznik na podlagi trenutnega socialnega položaja in načrtov za prihodnost.

Optimalna naložba prihrankov posameznika je odvisna od njegovega osebnega finančnega profila, ki ga opredeljujejo štirje ključni dejavniki:

- finančni cilji ali cilji, ki jih želi oseba doseči z naložbo prihrankov,
- posameznikove finančne razmere,
- posameznikov odnos do tveganja,

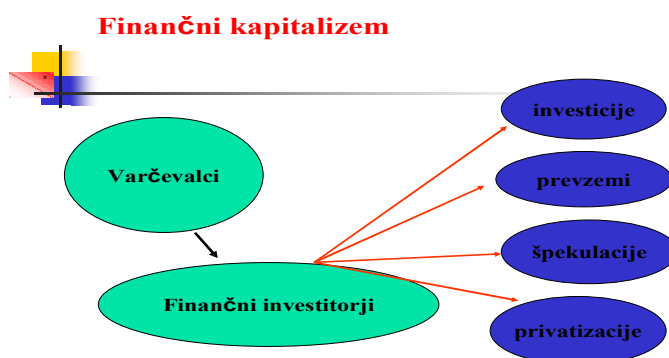
¹⁷ Razlika med prihraniti in varčevati: prihraniti pomeni ne rabiti. Prihranek je tisto, kar ni bilo porabljeno. Prihrankar je tisti, kdor ima ali dela prihranke.

- posameznikove izkušnje z naložbo prihrankov v različne finančne oblike in poznavanje naložb.

Varčevanje lahko opazujemo z različnih vidikov, torej z vidika posameznika ali gospodinjstva, z vidika varčevanja podjetij in ali z vidika varčevanja narodnega ali svetovnega gospodarstva. Privarčevani zneski so del dohodka, ki ni bil porabljen za potrošne namene in se vedno nanaša na določeno časovno obdobje, saj gre za denarni tok. Prihranki so lahko tudi negativni, kadar ekonomski subjekt porabi za potrošnjo več denarja kot ga je ustvaril (Ribnikar, 2003).

Prihranki se lahko porabijo za naslednje namene:

- Porabijo se lahko za nakup investicijskega blaga, to je samofinanciranje investicij.
- Možen je prenos denarja na druge investitorje neposredno, brez vključevanja finančnih institucij.
- Možen je prenos na druge investitorje s posredovanjem finančnih institucij.
- Obdržijo se lahko v denarni obliki.



Slika 8.1: Povezanost varčevalcev in investitorjev

Prihranki so viri za financiranje bodoče porabe, so vir investicij v podjetjih in gospodinjstvih.

Dejavniki in motivi varčevanja

Prebivalstvo je ponudnik finančnih sredstev na finančnem trgu, s svojim varčevanjem oblikuje presežke, po katerih povprašujejo predvsem gospodarski subjekti in država. Varčevanje pomeni odpoved porabi. Pomeni ponudbo tistega dela dohodka, ki ni bil porabljen za potrošne dobrine na kreditnem trgu. Glavni dejavniki varčevanja so:

1. Obrestna mera

Eden od osnovnih motivov varčevanja so obresti. Obrestna mera pri komitentu je tisti odločilni dejavnik, ki pogojuje nagnjenje k varčevanju ali povpraševanju po naložbeni obliki hranilnih vlog. Banke lahko z ustrezno politiko obrestnih mer vplivajo na večji priliv denarnih sredstev v banke, torej lahko vplivajo na varčevanje.

2. Inflacija¹⁸

Na ponudbo prostih denarnih sredstev v bankah vpliva tudi inflacija. Visoka stopnja inflacije zmanjšuje varčevanje, saj varčevalci v takšnih razmerah težijo k preoblikovanju svojih finančnih naložb v realne naložbe. Varčevalci v takšnem primeru povprašujejo po takšnih finančnih naložbah, ki so izražene v tuji valuti držav, katerih inflacija je nižja kot v domači

¹⁸ Glej poglavje o inflaciji.

državi. Svoje prihranke varčevalci nalagajo v tuje valute, nepremičnine, vrednostne papirje in drugo.

3. Razpoložljivost dohodka

Prejemke prebivalstva uvrščamo med pomembne dejavnike, ki vplivajo na varčevanje. Od višine prejemkov in njihove zanesljivosti je odvisno varčevanje posameznikov. Z rastjo dohodka raste tudi nagnjenost k varčevanju, kajti čim višji je razpoložljivi dohodek, tem večje so možnosti za varčevanje.

Motivi varčevanja so številni in izredno različni. Vsak človek ima svoje potrebe in svoj življenjski slog, zamisli in prihodnost. Posamezniki najpogosteje varčujejo za zagotavljanje sredstev za šolanje otrok, za nakup trajnih potrošnih dobrin, za ureditev stanovanjskega problema in drugo. Podjetja pa svoje prihranke investirajo v poslovna sredstva.

Vaje za samostojno delo 8.1

Preverite na spletnih straneh slovenskih bank obresti, po katerih banke obrestujejo bančne depozite za različna varčevalna obdobja in za različne oblike varčevanj. Katera banka nudi najboljše pogoje svojim varčevalcem?

8.3 INVESTIRANJE

8.3.1 Pojem in pomen investiranja

Investicije izhajajo iz latinske besede in pomenijo vlaganja.

Investicije oziroma naložbe so ena izmed glavnih sestavin zasebnih izdatkov. So del bruto domačega proizvoda, ki je odtegnjen končni potrošnji za ohranjanje in povečanje gospodarskih zmogljivosti. Investiranje pomeni porabo denarja za nakup osnovnih sredstev podjetja. Največkrat gre za investiranje v nakup novih strojev, opreme in naprav, ali za nakup licenc in patentov. Namen investicij je izboljšati konkurenčne sposobnosti podjetja. Zaradi stalnega razvoja novih tehnologij in tehnoloških postopkov mora vsako podjetje skrbeti za razvoj lastnih tehnoloških in tehničnih sposobnosti. Zamenjava nekakovostnih sredstev, ki so tehnično in tehnološko zastareli, z novimi, tehnološko izboljšanimi in bolj produktivnimi, zagotavlja tako izboljšanje kakovosti izdelkov kot tudi nižje stroške proizvodnje.

Investicije vodijo tudi v kopičenje oz. akumulacijo kapitala. Investicije so poraba prihrankov (lastnih in tujih) v produktivne namene. Zanje je značilna tržna realizacija prihrankov. Investicije so sestavni del agregatnega povpraševanja, medtem ko so prihranki iz povpraševanja izvzeti.

Investicije v čistem ekonomskem pomenu ali *neto investicije* so tiste, ki povečujejo delujoči kapital, imajo pa omejeno eksploatacijsko dobo. Stroji se obrabijo, zgradbe tudi niso večne. Podatke o investicijah dajejo bruto investicije (Babić, 1993).

Investicije so torej tudi namenski izdatek za povečanje prihodnjega dohodka. Ta opredelitev omogoča, da med investicije uvrstimo tako *materialne* kakor *nematerialne investicije*, ki postajajo vse pomembnejše (Senjur, 2002).

Podatke o investicijah dajejo *bruto investicije*. Da bi vedeli v kakšnem obsegu bruto investicije vplivajo na povečanje kapitala oz. koliko neto investicij vsebujejo, moramo vedeti za koliko se je delujoči kapital zmanjšal zaradi iztrošenosti in zastarelosti dela sredstev. *Obnovitvene investicije* pogosto izenačujemo z *amortizacijo*, vendar to v ekonomskem pomenu nima velike teže (Babić, 1993).

Investicije torej delimo na *bruto*, *neto* in *obnovitvene investicije*. Z obnovitvenimi investicijami nadomeščamo izrabljena osnovna sredstva, zato imajo te investicije svoj vir v amortizaciji, medtem ko imajo neto investicije, ki povečujejo obstoječi kapital, svoj vir v akumulaciji. Zato imajo bruto investicije, kot seštevek neto in obnovitvenih investicij svoj vir v amortizaciji in akumulaciji. Tako amortizacija kot akumulacija sta lastna vira investicij. Pri investicijah se poslužujemo tudi tujih virov investicij, kot so krediti in vrednostni papirji .

8.3.2 Vrste investicij

Ločimo investicije v:

- osnovna sredstva, ki v Sloveniji predstavljajo kar 95 % vseh investicij (naložbe podjetij v nepremičnine, stroje, opremo, patente in licence, blagovne znamke, idr.),
- naložbe v povečanje zalog reprodukcijskega materiala in izdelkov,
- mehke investicije¹⁹: naložbe v razvojno-raziskovalno dejavnost, trženjsko, menedžersko, organizacijsko in drugo znanje, izobraževanje in usposabljanje zaposlenih, naložbe v spodbujanje inovacij. Prav slednje so izjemnega pomena za povečevanje konkurenčnosti gospodarstva.

8.3.3 Dejavniki odločanja za investicije

Ko se investitor, podjetje ali druga ekonomski subjekt, odloča za investicijo, najprej upošteva pričakovani dobiček, ki ga bo investicija prinesla.

Vsaj del sredstev si mora najpogosteje izposoditi, zato mora kot dodaten strošek investicije upoštevati tudi *obresti*, ki jih primerja z donosom investicije oz. *s profitno mero*. V kolikor je pričakovana profitna mera večja od obrestne mere, je investicija smiselna in ekonomsko upravičena. Če so obrestne mere za najete kredite visoke, bo investicij manj, saj je težko najti izredno donosne naložbe. Investicije so današnja vlaganja v proizvodne vire za ustvarjanje prihodnjih vrednosti. Zato ni vseeno, kakšna je njihova struktura. Neustrezna struktura investicij, ki ne zagotavlja optimalne alokacije²⁰ proizvodnih virov, vodi v razvoj neustrezne gospodarske strukture in slabšanje pogojev menjave. Vse to pa lahko vpliva na zniževanje gospodarske aktivnosti in zaposlenosti v času gospodarske recesije, čemur smo priča danes.

8.3.4 Investicijski multiplikator in investicijski akcelerator

Investicije so odvisne od **nagnjenosti k varčevanju** (s) in vplivajo na povečanje BDP (ΔY) na osnovi tega lahko izračunamo **investicijski multiplikator**.

Investicije imajo kratkoročni povpraševalni in nekoliko dolgoročnejši ponudbeni učinek. Čas, ki loči oba učinka, je aktivizacijska doba investicij. Investicijski multiplikator merimo le v

¹⁹ Investicije v razvoj: <http://www.poslovni-utrip.si/?cat=7>.

²⁰ Alokacija ali razporeditev surovin oziroma proizvodnih sredstev za povečanje učinkovitosti poslovanja.

narodnogospodarskem merilu. Multiplikator temelji na sekundarni potrošnji, ki se prenaša med različnimi sektorji. Pri njem je smiselna le porast BDP.

Povpraševalni učinek investicij pojasnjuje teorija multiplikatorja, ki temelji na verigi sekundarne potrošnje. Multiplikativnega učinka na potrošnjo nimajo samo investicije, temveč vsak izdatek, v katerega se je spremenil prihranek. Multiplikator lahko definiramo kot povečanje bruto domačega proizvoda na enoto izdatka. V primeru **investicijskega multiplikatorja** (α_I) je to povečanje proizvoda na enoto izdatka za investicije:

$$\alpha_I = \frac{\Delta Y}{I} = \frac{1}{1-c} = \frac{1}{s}$$

Simboli pomenijo:

α_I – *investicijski multiplikator*

ΔY – *povečanje BDP*

I – *investicije*

c – *mejna nagnjenost k trošenju*

s – *mejna nagnjenost k varčevanju*

Velikost multiplikatorja je recipročna vrednost mejne nagnjenosti k varčevanju.

Pojasnimo multiplikativni učinek investicije na povečanje bruto domačega proizvoda. Prvi korak je povečanje investicij, ki povzroči povečanje bruto domačega proizvoda za vrednost teh investicij. Povečanje investicij pomeni namreč povečani proizvod tistih gospodarskih subjektov, ki izvajajo investicijska dela. Izvajalci investicijskih del pa del tega proizvoda, ki ustreza koeficientu mejne nagnjenosti k trošenju (c), potrošijo in s tem povečajo proizvod svojim dobaviteljem. Ti dobavitelji ponovno potrošijo del tega na novo ustvarjenega proizvoda (s koeficientom c) itd.

Primer 8.1:

Seštevek mejne nagnjenosti k trošenju in mejne nagnjenosti k varčevanju $c + s = 1$. Če sta:

$$c = 0,75$$

$$s = 0,25$$

$$I = 1 \text{ mio evrov}$$

$$\Delta Y = ?$$

$$\alpha_I = \frac{1}{1-c} = \frac{1}{s}$$

$$\alpha_I = \frac{1}{1-0,75} = \frac{1}{0,25} = 4$$

$$\alpha_I = \frac{\Delta Y}{I}$$

$$\Delta Y = \alpha_I \times I = 4 \times 1 \text{ mio } \text{€} = 4 \text{ mio } \text{€}$$

Ob investiciji 1 milijon evrov in nagnjenosti k varčevanju 0,25 se bo BDP povečal za 4 milijone evrov.

Vaja za samostojno delo 8.3

Podjetja investirajo 500.000 evrov. Koeficient mejne nagnjenosti k potrošnji znaša 0,4. Izračunajte spremembo BDP, velikost investicijskega multiplikatorja in pojasnite dobljeni rezultat:

$$I = 500.000 \text{ evrov}$$

$$c = 0,4$$

$$\Delta Y = ?$$

$$\alpha_I = ?$$

Investicije potrebujejo določen čas, da se aktivirajo. Šele po aktiviranju se pojavi prispevek k agregatni ponudbi. Višina prispevka je odvisna od učinkovitosti investicij. Proizvodni oziroma ponudbeni učinek investicij izraža mejni kapitalni koeficient (MKK). Definiramo ga kot razmerje med investicijami in prirastom bruto domačega proizvoda:

$$MKK = \frac{I}{\Delta Y}$$

Investicijski akcelerator nam pojasnjuje investicijske izdatke kot sorazmerno spremembo družbenega proizvoda. Ko je gospodarstvo v oživljanju, so investicijski izdatki pozitivni; ko pa je gospodarstvo v upadanju, so neto investicije negativne.

Kot že vemo iz analize proizvodne funkcije je družbeni proizvod funkcija dela in kapitala. To pomeni, da določena količina proizvodnje pogojuje količino vlaganja kapitala. Zato je želena količina kapitala proporcionalna spremembi proizvodnje.

8.3.5 Vpliv akceleratorja na neto investicije

Neto investicije so tisti del narodnega dohodka²¹, ki je v procesu končne uporabe v nekem danem obdobju uporabljen za izgradnjo novih osnovnih in za povečanje obratnih sredstev. Dobimo jih, tako da od bruto investicij odštejemo celotno vrednost ekonomske amortizacije. Za neto investicije je značilno, da se v vsakem obdobju stvarni tok kapitala izenači z optimalnim (želenim). Predpostavljamo, da so obrestne mere fiksne, takrat porast proizvodnje povzroči povečanje neto investicij.

Za porast neto investicij je pomembno, da narodni dohodek raste vse hitreje. Če narodni dohodek ne raste, ni neto investicij. Tudi v primeru, ko pride do stagnacije, ali kadar je rast narodnega dohodka negativna, je porast neto investicij enaka nič. Iz tega sklepamo, da akcelerator deluje samo v fazi *konjunktornega kroga*. V začetni fazi konjunktornega kroga akcelerator ne deluje, ker se povečanje agregatne potrošnje zadovolji z intenzivnejšim izkoriščanjem obstoječih kapacitet.

Investicije so funkcija obrestnih mer in porasta nacionalnega dohodka, na čemer temelji funkcija investicij. Za vsako spremembo nacionalnega dohodka lahko zapišemo posebno

²¹ **Narodni dohodek** – je pokazatelj stopnje razvitosti ali pokazatelj neke povprečne življenjske ravni, je novo ustvarjena vrednost. Ta nova vrednost je sestavljena iz vseh prejemkov, ki tvorijo osebno porabo (plače, obresti, profiti, rente, dividende) in dela, ki odpade na javno porabo. ND = BRUTO PLAČE + DODANA VREDNOST. ND se nameni za: osebno porabo (viri so neto plače, financiranje je iz prispevkov in dajatev), javno porabo (skupna poraba + splošna poraba) in za akumulacijo (vir za investicije, za novo reprodukcijo).

funkcijo investicij kot funkcijo obrestnih mer. Prav tako lahko za vsako obrestno mero zapišemo posebno funkcijo investicij kot funkcijo porasta nacionalnega dohodka.

8.4 NEPOSREDNE TUJE INVESTICIJE

Neposredne tuje investicije so tiste investicije, pri katerih gospodarski subjekti vlagajo v poslovne dejavnike v tuji državi. Če podjetje iz Slovenije investira v tuji državi, govorimo o izhodnih neposrednih investicijah. V primeru, če tuje podjetje investira v Sloveniji, pa govorimo o vhodnih neposrednih tujih investicijah. Kadar podjetje v tuji državi zgradi nove poslovne, proizvodne ali trgovske obrate, govorimo o greenfield²² investicijah. Kadar podjetje kupi že obstoječe podjetje, pa govorimo o brownfield investicijah. Kadar podjetje odkupi drugo podjetje, je to prevzem podjetja, ki je lahko prijazen (prevzemnik kupi drugo podjetje z namenom, da ga ohrani in z njim uspešno posluje naprej) ali sovražen prevzem (namenjen je uničenju podjetja in prevzemu njegovega tržnega deleža).

Pozitivni učinki neposrednih tujih investicij

Neposredne tuje investicije imajo številne pozitivne posledice na gospodarski razvoj.

- Tuje investicije transferirajo tehnologijo in znanje.
- Prispevajo k razvoju podjetij in njihovem prestrukturiranju.
- Povečujejo trgovinsko menjavo in integracijo.
- Spodbujajo konkurenco.
- Prispevajo k nastajanju človeškega kapitala.

8.5 POVZETEK

Varčevati pomeni preudarno ravnati z denarjem in misliti na prihodnost. Z varčevanjem si lahko izpolnimo želje, zagotovimo si finančno varnost ali pa uresničimo poslovne načrte. Varčevanje je pomembno tako za posameznika ali gospodinjstvo, kot za druge gospodarske subjekte. Varčevanje vpliva na ekonomijo celotnega narodnega in svetovnega gospodarstva.

Če gospodarski subjekti ne varčujejo, to pomeni, da sproti porabijo vse ustvarjene dohodke. Podjetja brez lastnih virov sredstev ne morejo investirati v razvoj, kar vpliva na uspešnost celotnega narodnega in tudi svetovnega gospodarstva.

Podjetja lahko investirajo v poslovna sredstva doma ali v tujini, slednjemu pravimo tuje investicije.

V času gospodarskega razcveta je dobro misliti na prihodnost in privarčevati del dohodka za krizne čase. Privarčevani zneski oziroma akumulacija v podjetjih omogočata naložbe v investicije, te pa omogočajo gospodarsko rast in razvoj.

Države, ki potrošijo le majhen del dohodkov in raje velik del namenijo investicijam, imajo običajno veliko rast dohodkov, outputa in plač. V makroekonomiji pomeni visoka potrošnja v

²² Gradnja trgovskega centra TUŠ na Hrvaškem je greenfield investicija. Prevzem srbske trgovske mreže v Srbiji je za slovensko podjetje brownfield investicija. Ko je švicarski farmacevt Novartis odkupil večino delnic družbe Lek, d. d., je bil to prevzem podjetja.

primerjavi z dohodkom majhne naložbe in počasno rast, medtem ko majhna potrošnja v primerjavi z dohodkom vodi v velike naložbe in visoko rast.

Da lahko izmerimo vpliv investicij na kopičenje kapitala, potrebujemo nekaj s čimer merimo ta vpliv. Ti orodji sta investicijski multiplikator in akcelerator. Za investicijski multiplikator je pomembna predvsem sekundarna potrošnja, prihranki, ki imajo investicijski namen. Za akcelerator so pomembne predvsem neto investicije, in sicer takrat ko te rastejo.

8.6 VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE IN UTRJEVANJE ZNANJA

1. Kaj je varčevanje? Zakaj je varčevanje koristno?
2. Po katerih kriterijih se odločamo za varčevanje?
3. Kaj so to investicije in katere vrste investicij poznamo?
4. Pojasnite pojem investicijskega multiplikatorja?
5. Izračunajte za koliko se poveča BDP, če se investicije povečajo za 2 mio evrov, koeficient mejne nagnjenosti k potrošnji pa znaša 0,7. Kolikšen je investicijski multiplikator? Pojasnite dobljeni rezultat.
6. Kaj razumete pod pojmom nagnjenost k varčevanju in nagnjenost k potrošnji?
7. Katere investicije so neposredne tuje investicije?
8. Katere vrste tujih investicij poznamo?

9 ZUNANJETRGOVINSKA POLITIKA

9.1 UVOD

Eden izmed temeljnih ukrepov ekonomske politike vsake države je tudi zunanjetrgovinska politika, ki z najrazličnejšimi instrumenti regulira zunanjo trgovino in mednarodno menjavo.

Namen tega poglavja je razumeti pomen in značilnosti zunanjetrgovinskega poslovanja, spoznati instrumente reguliranja mednarodne menjave in osvetliti temeljne ukrepe ekonomske politike na področju zunanje trgovinskega poslovanja. Spoznali bomo vpliv in pozitivne posledice mednarodne menjave z makro in mikro ekonomskega vidika in temeljne prednosti zunanje trgovine na primeru slovenskega gospodarstva.

V tem poglavju bomo spoznali tudi pojem deviznega tečaja in pomen tečajne politike pri povečevanju konkurenčnih sposobnosti gospodarstva. Pri trgovanju med državami z različnimi nacionalnimi valutami se oblikujejo devizni tečaji, ki določajo vrednost ene valute, izražene v drugi valuti.

9.2 POMEN ZUNANJETRGOVINSKE MENJAVE

Temelj in sestavni del zunanje trgovine oziroma mednarodne menjave sta izvozno in uvozno poslovanje. Izvoz je bistveni dejavnik stabilnosti in razvoja vsakega narodnega gospodarstva.

Delež izvoza v družbenem produktu narodnega gospodarstva je izredno pomemben, saj lahko bistveno vpliva na razvoj in razvitost države. Bolj kot sam delež izvoza v BDP države, je pomembno razmerje med izvozom in uvozom, saj je le-to merilo uspešnega in učinkovitega vključevanja v tokove mednarodne menjave in mednarodne delitve dela.

Pomembno je, da se na izvozni strani pojavljajo tisti izdelki in storitve, ki so nosilci konkurenčnih prednosti narodnega gospodarstva. Na uvozni strani se pojavljajo izdelki, ki jih domače gospodarstvo, predvsem industrijske in storitvene organizacije, ne morejo proizvesti ali ponuditi, ali pa je njihova proizvodnja povezana s previsokimi stroški, neustrezno kakovostjo in tehnološko zastarelostjo. Mednarodna menjava omogoča državi, da se specializira v proizvodnji tistih dobrin in storitev, v katerih je relativno uspešna oziroma ima primerjalne prednosti pred drugimi državami (Dubrovski, 2006).

Pomen mednarodnega poslovanja lahko osvetlimo z mikro in makro ekonomskega vidika. Makro ekonomski vidik je vidik celotnega narodnega gospodarstva. Tu gre za pozitivne posledice in vplive mednarodnega poslovanja in trgovanja na vsa področja družbenega in gospodarskega življenja naše države.

Domače tržišče je omejeno, zato so slovenska podjetja prisiljena iskati nova tržišča v drugih državah, torej na tujih trgih. Večina največjih slovenskih podjetij je izvozno usmerjenih in z izvozom ustvarijo tudi do 90 % celotne prodaje.

9.2.1 Makroekonomski pomen zunanje trgovine in mednarodne menjave

Mednarodno poslovanje je za narodno gospodarstvo, zlasti majhnih držav kot je Slovenija, pomembno s številnih vidikov.

Veliko naravnih in proizvedenih dobrin na slovenskem tržišču ni, ali jih ni v zadostni količini ali kakovosti, zato jih je potrebno uvažati. Prav tako je pomembna izmenjava tehnološkega znanja. Domača ponudba brez uvoženih dobrin tudi ne bi zagotavljala zadostne pestrosti in konkurenčnosti ponudbe. Tudi obseg BDP Slovenije bi ne dosegel take ravni brez vrednosti izvoza na tuje trge.

Velika izvozna aktivnost podjetij omogoča večji obseg zaposlovanja, ki je vir dohodkov zaposlenih in vir njihove osebne potrošnje. Potrošnja vseh ekonomskih subjektov na eni strani zagotavlja večje proračunske prihodke, zaradi manjših socialnih transferov pa istočasno zmanjšuje proračunske odhodke.

Večji proračunski prihodki (davki, prispevki, takse idr.) iz naslova zunanjetrgovinskega poslovanja omogočajo večji obseg javne porabe, ta pa izboljšuje družbeni in individualni standard ter zagotavlja kakovostnejšo življenjsko raven prebivalstvu (glej poglavje 11.3 in 11.4).

Vaja za samostojno delo 9.1

V poglavju 1 in 2 tega gradiva ste se podrobneje seznanili z ekonomskim problemom potrošnika in družbe. Ta problem je izzvan na eni strani z neomejenimi in spremenljivimi potrebami, na drugi strani pa z omejenimi dohodki potrošnika in omejenimi proizvodnimi dejavniki, ki dobrine ustvarjajo. Premislite, katere dobrine so nam na razpolago zaradi uvoza iz tujih držav? Kaj bi se zgodilo z našo oskrbo, če bi država ne omogočila uvoza večine vrst surovin in materialov ter končnih proizvodov, ki jih lahko kupujemo na domačem trgu? Bi se v tem primeru soočali z večjim ali manjšim ekonomskim problemom?

9.2.2 Mikroekonomski pomen zunanje trgovine in mednarodne menjave

Tudi **mikro** ekonomskih razlogov (vidik posameznega podjetja), da se vse več podjetij vključuje v mednarodno poslovanje, je veliko.²³

Velika slovenska podjetja večino svoje proizvodnje prodajo na tuje trge. Njihove proizvodne kapacitete in število zaposlenih močno presegajo potrebe domačega trga.

Zaradi svetovne recesije, ki je omejila financiranje vseh vrst potrošnje, so kupci na vseh razvitih trgih, kjer slovenska podjetja ustvarijo glavino svoje prodaje, znatno zmanjšali obseg svojih naročil. Zmanjšanje izvoznih naročil in s tem zmanjšanje obsega proizvodnje je povzročil ne samo drastično zmanjšanje prihodkov, ampak tudi presežek potrebne delovne sile. Posledica tega so odpuščanja delavcev, povečevanje števila brezposelnih in povečanje stopnje nezaposlenosti. Prav tako se zaradi manjših naročil zmanjša izkoriščenost proizvodnih kapacitet in doseganje ekonomije obsega. Posledica so višji stroški poslovanja in daljši čas amortizacije razvojnih stroškov.

Gospodarska kriza, ki je zajela vse svetovno gospodarstvo onemogoča siceršnje prednosti večjega števila izvoznih trgov, na katerih so podjetja lažje izravnala konjunktorna gibanja povpraševanja na različnih trgih.

²³ Izvoz Gorenja, d. d. predstavlja preko 90 % celotne prodaje;. Tržni delež v Evropi = 4 %. Prisotnost v 60-tih državah. Prodaja pod lastnimi znamkami = 72 %.

Država v času, ko je tudi slovensko gospodarstvo vstopilo v obdobje recesije, išče in razvija različne ukrepe, s katerimi bo pomagala gospodarstvu, da bo lažje preživelo to obdobje in tudi v tem času iskalo in razvijalo nove poslovne priložnosti. Eden izmed ukrepov, ki je usmerjen v preprečevanje množičnega odpuščanja, je ukrep subvencioniranja skrajšanega delovnega časa, s katerim država podjetjem plačuje subvencijo, s katero podjetja pokrivajo stroške 40-urnega delovnega tednika zaposlenih namesto 36-urnega, kolikor delajo zaposleni v teh podjetjih. Mnenja strokovnjakov o teh ukrepih so deljena.

Vaja za samostojno delo 9.2

Premislite in odgovorite na spodnja vprašanja:

1. Zakaj je za slovensko gospodarstvo še posebej pomembna vključitev v mednarodne gospodarske tokove?
2. Kako bi, na primer, na dolensko regijo in na celotno slovensko gospodarstvo vplivala odločitev francoskega podjetja Renault, da proizvodnjo avtomobilov iz Slovenije prenese kam drugam?¹
3. Kaj bi se zgodilo s podjetjem Gorenje, d. d., če bi zaradi svetovne gospodarske recesije izgubila največje tuje partnerje? Kolikšen delež celotne prodaje ustvari podjetje na tujih trgih?¹
4. Kako bi posledice ukinitve zunanjetrgovinskega poslovanja občutili mi, potrošniki? Bi se morali odreči določenim nakupom?
5. V dnevnem časopisju poiščite prispevke na temo subvencioniranje skrajšanega delovnega časa. Kakšna so mnenja o tem? Kaj menite o tem ukrepu države vi? Premislite, kakšne posledice bo imelo subvencioniranje skrajšanega delovnega časa na proračunske prihodke in na odhodke?

9.3 INSTRUMENTI REGULIRANJA IN URAVNAVANJA MEDNARODNE MENJAVE

Mednarodna trgovina je izjemno pomembna za rast in razvoj ter blaginjo posameznega gospodarstva, zato je bistveno, s kakšnimi ukrepi država izvaja in vodi svojo zunanjetrgovinsko politiko. Uravnavaanje mednarodne trgovine lahko razumemo kot vrsto ekonomskih ukrepov, ki veljajo za določeno regijo, določeno državo ali določeno blago. Poteka na dveh nivojih, in sicer na nivoju države oziroma v okviru različnih ekonomskih integracij ter na mednarodnem nivoju preko različnih mednarodnih organizacij in sporazumov.

Z uravnavanjem mednarodne trgovine lahko **omejujemo količino** določenega blaga v določenih predelih sveta, tako se količinsko omejuje uvoz kitajskega tekstila v Evropo. S tem vplivamo na prerazporeditev strateških surovin posameznih gospodarstev. Usmerjanje menjave lahko vključuje trgovinske ukrepe, bojkot, ukinjanje pomoči, zamrznitev finančnega premoženja ali uvajanje carin. Ne glede na to, ali so ukrepi ekonomske ali politične narave, niso nujno negativni.

Slovenija je z vstopom v Evropsko unijo prevzela skupno trgovinsko politiko EU do tretjih držav.

Instrumente reguliranja mednarodne menjave in zunanjetrgovinskega poslovanja delimo v dve skupini, delimo jih v instrumente pospeševanja in instrumente omejevanja poslovanja.

9.3.1 Razlogi omejevanja mednarodne trgovine

Glavni razlogi omejevanja mednarodne trgovin so²⁴

- Spodbuditi lokalno (domačo) proizvodnjo in z njo nadomestiti uvoz (zaradi različnih omejitev tuja podjetja težje konkurirajo na tem trgu).
- S subvencijami in davčnimi olajšavami pomagati domačim podjetjem k večji konkurenčnosti na izvoznih trgih in s tem k pridobitvi večjega svetovnega tržnega deleža.
- Zavarovati delovna mesta lokalnih prebivalcev, ki bi zaradi vstopa tuje konkurence izgubili delo.
- Zaščititi mlada domača podjetja.
- Spodbuditi tuje neposredne naložbe.
- Preprečiti tujim podjetjem, da na tujem trgu uporabljajo dumpinške²⁵ cene.
- Zmanjšati odvisnost od tujih dobaviteljev.
- Zmanjšati neuravnoteženost in probleme v plačilni bilanci države.
- Preprečiti prenos tehnologije in znanja (know-howa).
- Ohranjati nivo blaginje v državi.

9.3.2 Carine

Carine so javne davščine, ki jih pobira država za blago tujega ali domačega porekla, ki prekorači carinsko mejo. Po svoji vsebini so davek, ki ga je potrebno plačati na uvoz ali izvoz blaga. Njihova vloga je v zagotavljanju državnih prejemkov za kritje državnih, proračunskih izdatkov. Carinski ukrepi sodijo med tiste instrumente reguliranja, ki omejujejo mednarodno blagovno menjavo. V sodobnem svetu postajajo vse manj pomemben zaščitni instrument. EU jih uporablja v trgovini s tretjimi državami, s katerimi ni sprejela sporazumov o prosti trgovini. Carine opravljajo zaščitno funkcijo, saj carina, ki jo mora uvoznik blaga plačati državi pri prehodu meje, podraži uvozno blago za vrednost carine.

Najlažje učinek carine na ceno uvoženega blaga prikažemo z ekonomsko teorijo s pomočjo krivulj o ponudbi in povpraševanju.

Primer 9.1: Učinek carin na ponudbo in povpraševanje po določenem blagu

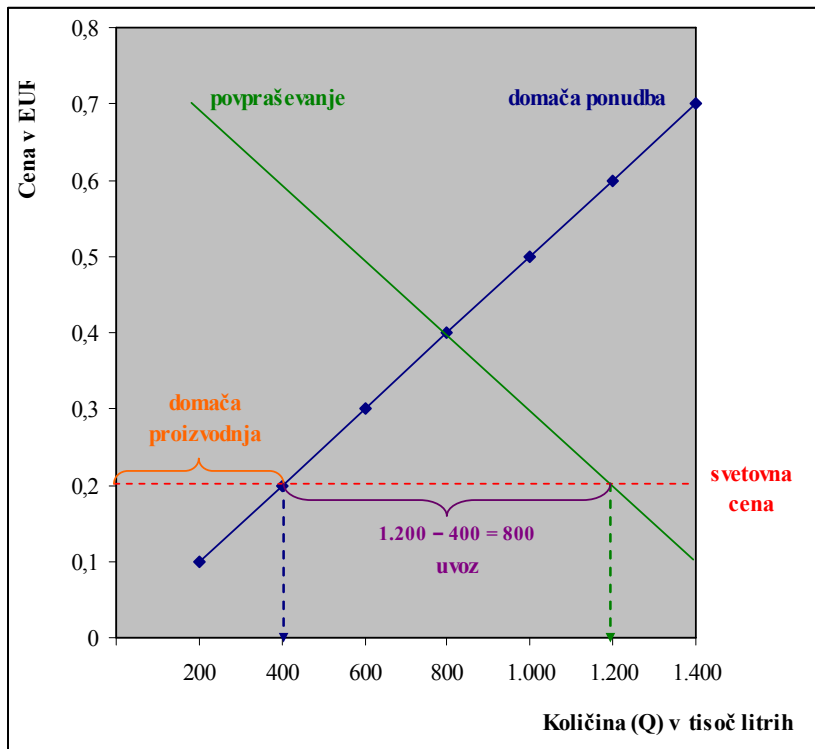
Predpostavimo, da je Slovenija manj učinkovita v proizvodnji kravjega mleka. Na domačem trgu slovenski proizvajalci mleko ponujajo po ceni 0,40 evra za liter. Če ne bi bilo carine in bi imeli povsem prosto trgovino z vsemi državami, bi razlika v ceni mleka močno spodbudila uvoz mleka. Da bi na domačem trgu dosegli ekonomsko ravnotežje, bi se tudi cena mleka domačih ponudnikov znižala na 0,20 evrov za liter mleka.

Pri ceni mleka 0,40 evra za liter bi domači ponudniki ponudili 800.000 litrov mleka, povpraševanje po mleku pri tej ceni pa je 400.000 litrov. Če bi veljala prosta trgovina, kjer ne bi bilo carin na uvoženo blago, bi razlika v ceni 0,20 evra na liter mleka, spodbudila uvoz mleka. Pri svetovni ceni mleka 0,20 evra za liter bi znašalo povpraševanje po mleku na domačem trgu 1.200.000 litrov mleka, domača ponudba pa le 400.000 litrov. Ob uvozu 800.000 litrov mleka po ceni 0,20 evra za liter mleka bi se povpraševanje in ponudba zaradi uvoza mleka izenačili. Cena na domačem trgu bi se znižala na 0,20 evra za liter mleka. Domača proizvodnja bi se znižala z 800.000 na 400.000 litrov, ker bi vsi, ki s ceno 0,20 evrov za liter mleka ne morejo pokrivati proizvodnih stroškov, prenehali proizvajati. Z uvozom 0,8 mio litrov mleka ($1.200.000 - 400.000 = 800.000$) bi pokrili celotno domače povpraševanje (Slika 9.1).

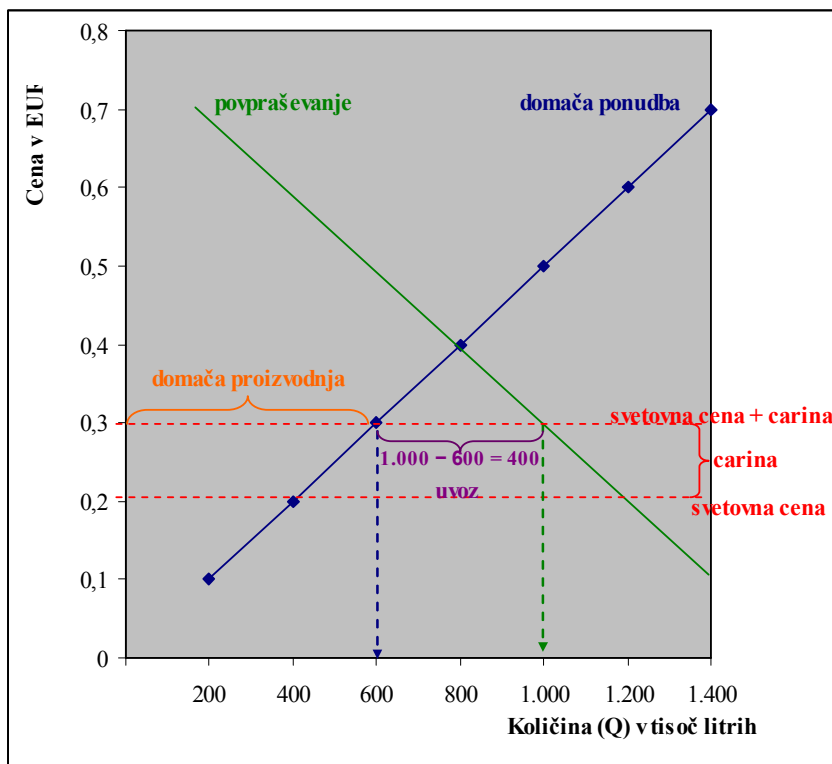
²⁴

²⁵ Prodaja blaga v tujino pod ceno, ki velja na domačem trgu izvoznika.

Država bi za zaščito domačih proizvajalcev pred konkurenco tujih ponudnikov na mleko uvedla carino v višini razlike cene uvoženega in cene mleka na domačem trgu, torej za 0,20 evra na liter. Končna cena uvoženega mleka bi se povzpela na 0,40 evra za liter mleka, kar bi v celoti ustavilo uvoz. Domači proizvajalci bi proizvajali in prodajali mleko po ceni 0,40 evra za liter. Domača proizvodnja bi se povečala na 800.000 litrov, medtem ko bi se poraba mleka zmanjšala na 400.000 litrov mleka in vrnili bi se v prvotni ravnotežni položaj (Slika 9.2).



Slika 9.1: Proizvodnja, uvoz in poraba mleka pred uvedbo carin



Slika 9.2: Proizvodnja, uvoz in poraba mleka po uvedbi carin

Države le redko uvedejo carine v višini celotne razlike med svetovno in domačo ceno. Običajno s carino pokrijejo le del razlike v ceni. Če bi carina za uvoz mleka znašala 0,10 evra za liter mleka, bi bila končna domača cena mleka 0,30 evra za liter (0,20 evra svetovna cena + 0,10 evra carina). Zaradi porasta cene mleka na 0,30 evra na liter mleka bi se domača proizvodnja povečala s 400.000 na 600.000 litrov mleka. Na domačem trgu pa ne bi ponujali blaga samo slovenski proizvajalci, ampak tudi uvozniki, ki bi uvozili določeno količino mleka tujih proizvajalcev (slika 9.2).

9.3.3 Kontingenti – kvote

Poleg carin so pomemben instrument omejevanja zunanjetrgovinskega poslovanja tudi kontingenti ali kvote. Uvozni kontingenti so primarna oblika kontingentov. S kontingenti se neposredno vpliva na plačilno bilanco države. Prav tako so izvozni kontingenti sredstvo zunanjetrgovinske politike, s katerim se najlažje osvaja tuja tržišča v času pomanjkanja blaga na svetovnem ali domačem tržišču.

Če zgoraj navedeni primer uvoznih carin pri uvozu mleka nadomestimo s kvotami, bi bil ekonomski učinek podoben kot pri uvoznih carinah, saj bi država uvoz omejila s kvoto in ne s carino. Carine in kvote lahko povzročijo:

- večjo domačo proizvodnjo,
- manjši uvoz,
- višje domače cene blaga in nižjo domačo potrošnjo.

Poleg gornjih neposrednih učinkov imajo carine in kontingenti še naslednje pozitivne učinke:

- večja domača zaposlenost zaradi večje domače proizvodnje,
- povečanje BDP zaradi večje domače proizvodnje,
- povečanje proračunskih prihodkov (fiskalni učinek),
- redistribucija dohodkov od porabnikov k proizvajalcem, ker porabniki plačujejo uvozne carine in zaradi njih višje cene,
- realokacija proizvodnih virov (proizvodnih dejavnikov) iz proizvodenj brez v proizvodnje s carinsko zaščitenimi proizvodi.

9.4 DEVIZNI TEČAJ IN TEČAJNA POLITIKA

Mednarodna trgovina je izjemnega pomena za razvoj in napredek vsake države. V mednarodni trgovini države trgujejo med seboj in pri trgovanju izvajajo medsebojna plačila kupljenega blaga in storitev. Domače valute različnih držav so različne, zato je potrebno vrednost blaga in storitev, ki se pri trgovanju zamenjajo, spraviti na skupen imenovalec (Setnikar-Cankar; Hrovatin, 2007). Ta skupni imenovalec se imenuje devizni tečaj. Devizni tečaj je torej *cena tujega denarja*, izražena v *domačem denarju*.

Tečajna politika je najpomembnejša ekonomska politika, ki temelji na prerazporeditvi potrošnje. Predstavlja izredno pomemben dejavnik pri doseganju plačilno bilančnega ravnovesja in mednarodne konkurenčnosti države. Tesno je povezana z denarno ali monetarno politiko. Države lahko vplivajo na konkurenčnost domačega gospodarstva z ustrežno tečajno politiko. Nižji tečaji domačih valut konkurenčnost domačega gospodarstva povečujejo, višji tečaji pa izvozne izdelke naredijo dražje in zato manj konkurenčne.

Primer 9.2

Tečaj evra je 28. 11. 2008 znašal: 1 evro = 1,2727 USD (ameriškega dolarja), tečaj britanskega funta (GBP) pa je bil 0,8299 evra. To pomeni, da moramo za 1 evro odšteti 1,2727 dolarja, ali 0,8299 britanskega funta. Obratno za 1 USD dobimo 0,785 evra in za en funt 1,204 evra. Na dan, 12. 2. 2009, je tečaj znašal 1 evro = 1,30 USD ali 0,90 GBP, kar kaže, da se je evro v tem obdobju okrepil.

Višji tečaji evra zmanjšujejo konkurenčnost EU na trgih ZDA in na trgih dolarskega plačilnega območja.

9.4.1 Vrste deviznih tečajev

Glede na način oblikovanja deviznih tečajev ločimo dve vrsti deviznih tečajev, in sicer *bilateralni* devizni tečaj in **multilateralni** devizni tečaj, glede na način njihovega spreminjanja pa lahko govorimo o **trdnem** ali **fiksнем** deviznem tečaju in **drsečem** tečaju.

Najpogosteje govorimo o bilateralnem deviznem tečaju, ki se oblikuje v menjavi med dvema valutama, kot kaže zgornji primer. Multilateralni ali efektivni devizni tečaj je cena reprezentativne košarice tujih valut. Vsaka valuta v tej košarici je tehtana z njenim pomenom za mednarodno menjavo naše države. Slovenija je imela v času tolarске valute največji delež menjave z Nemčijo, zato je imela nemška marka največjo utež ali ponder²⁶ v košarici deviz.

Za razumevanje deviznega tečaja je potrebno poznati tudi sistema ali režima oblikovanja deviznega tečaja. Obstajata trdni (fiksni) in drseči devizni tečaj.

1. Trdni ali fiksni devizni tečaj

Pri fiksnem deviznem tečaju država oziroma centralna banka določi uradni tečaj domače valute glede na zlato ali glede na drugo tujo valuto (ameriški dolar ali evro).

Fiksni devizni tečaj se lahko spreminja v zelo majhnem razponu okrog uradnega tečaja, na primer $\pm 1\%$ okrog uradnega tečaja. Kot pri vsakem blagu, je tudi pri denarju v našem primeru devizah tako, da na ceno ali vrednost denarja vplivata ponudba in povpraševanje po njem. Če je torej povpraševanje po devizah veliko, se devizni tečaj povečuje in teži nad vrednost $+1\%$ nad uradnim tečajem. Zato centralna banka intervenira na deviznem trgu tako, da bo iz svojih mednarodnih deviznih rezerv prodajala devize toliko časa, da zadovolji presežno povpraševanje po devizah. Tečaj se bo tako umiril in zadržal na uradnem tečaju.

Prav tako bo centralna banka intervenirala v primeru povečane ponudbe deviz na deviznem trgu. V primeru, da bo devizni tečaj zaradi prevelike ponudbe deviz začel padati pod vrednost -1% od uradnega tečaja, bo centralna banka začela odkupovati presežno ponudbo, dokler se ponudba in povpraševanje ne uravnotežita pri uradnem deviznem tečaju.

Kadar se na deviznem trgu pojavi presežna ponudba deviz, ima tečaj tendenco padanja, centralna banka bo padec preprečila z **odkupom deviz**. Plačala jih bo s svojo nacionalno valuto, zato se bo na domačem trgu povečala količina denarja v obtoku, kar bo lahko povzročilo inflacijo. Poseg centralne banke na devizni trg z odkupom deviz je omejen, saj se devizne rezerve slej ko prej lahko izčrpajo, kar bi centralno banko prisililo, da bi se zadolžila v tujini. Zaradi tega se država v takih primerih odloči popraviti devizni tečaj tako, da ga poveča. Takšen ukrep imenujemo **devalvacija**. Devalvacija je torej povečanje cene tuje valute oziroma deviznega tečaja tuje valute.

²⁶ Utež, pomembnost.

Primer 9.3

10 % devalvacija evra v odnosu do ameriškega dolarja pomeni, da moramo za 1 USD odšteti 10 % več evrov. Na primer, 1 evro, ki je znašal 1 USD = 0,60 EUR, devalvira v odnosu do za 10 %; za 1 USD moramo po devalvaciji odšteti 0,66 evra.



Slika 9.2: Dolar²⁷ in evro – kdo bo močnejši?

Odkupovanje deviz ne more trajati v nedogled, saj takšni ukrepi zaradi povečanja količine denarja v obtoku povzročijo inflacijo. Država mora zato v dolgotrajnejši presežni ponudbi deviz na deviznem trgu znižati ceno tuje valute oziroma povečati ceno domače valute. Takšen ukrep imenujemo **revalvacija**. Vrednost domače valute v odnosu do tuje se poveča.

2. Drseči devizni tečaj

Kot že ime pove, se drseči devizni tečaji oblikujejo prosto na trgu, kot rezultat delovanja ponudbe in povpraševanja po devizah. Devizni tečaj se oblikuje na deviznem trgu ob presečišču krivulje ponudbe in povpraševanja po devizah.

V državah, kjer velja režim drsečega deviznega tečaja, država ne posreduje na deviznem trgu z nakupom ali prodajo deviz. Količina deviz, ki se pojavlja na deviznem trgu, je zgolj posledica plačilno bilančnih transakcij, in sicer je ponudba deviz posledica izvoza blaga in storitev, dividend iz tujine, najemanja kreditov v tujini in drugega.

Po devizah povprašujejo podjetja za potrebe uvoza surovin in kapitalnih dobrin, nakupov in licenc, pa tudi državljani za potrebe potovanj v tujino in za druge namene. Tečaj se oblikuje pri tečaju, ko je plačilna bilanca v ravnotežju in se plačilnobilančni tokovi izravnavajo. Transakcije iz državnih deviznih rezerv niso potrebne.

Uravnano drseči devizni tečaj se sicer oblikuje glede na ponudbo in povpraševanje, vendar si država pridrži pravico, da po potrebi uravnava tečaj, kadar oceni, da je tečaj preveč nestabilen ali da se preveč odmika od zelene ravni. Če država vpliva na povečanje tečaja (tuje valute in znižanje cene domače valute) je to **depreciacija** tečaja, če vpliva na znižanje, je to **apreciacija** deviznega tečaja. V primeru fiksnih tečajev smo v podobnih primerih govorili o **devalvaciji domače** valute, če se je vrednost tuje valute povečala, oziroma o **revalvaciji**, če se je povečala vrednost domače valute v odnosu do tuje.

²⁷ Tečaj dolarja v odnosu do evra je dosegel rekordno nizko vrednost.
http://www.finance.si/205898/Dolar_rekordno_poceni.

Vaja za samostojno delo 9.3

S pomočjo deviznih tečajnic Banke Slovenije analizirajte gibanje deviznih tečajev naslednjih valut: ameriški dolar, britanski funt in japonski jen, v odnosu do evra v terminih 1. januar, 30. junij in 31. december let 2006, 2007 in 2008 ter na današnji dan.

Ugotovite, katere države so za slovenske turiste postale bolj in katere manj konkurenčne destinacije.

9.4.2 Devizni tečaj v Sloveniji pred in po uvedbi evra

Po osamosvojitvi je Slovenija uvedla sistem uravnano drsečega tečaja tolarja.²⁸ 28. junija 2004 je centralna banka določila centralni tečaj evra 1 EUR = 239,64 SIT, ki je bil tudi tečaj, po katerem so se 1. 1. 2007 tolarji preračunali v evro. Z vstopom Slovenije v EMU in s prevzemom evra je naša nacionalna valuta postala evro. Tečajna politika, kot eden izmed ukrepov ekonomske politike, pa je iz rok države oziroma centralne banke Slovenije prešel v pristojnost Evropske centralne banke (ECB).

9.5 TERMS OF TRADE – pogoji menjave

V mednarodni ekonomiji in mednarodni trgovini so **Terms of trade (TOT)** ali pogoji menjave definirani kot razmerje med cenami, ki jih država dosega za svoje izvoženo blago – izvoz in cenami, ki jih mora plačati za uvoženo blago.

Primer 9.5

V Sloveniji so se v obdobju od leta 2005 do 2008 izvozne cene zvišale za 7 % uvozne pa za 3 %.

$$\Delta K_{TT} = K_{\text{izvoznih cen}} / K_{\text{uvoznih cen}} = 1,07 / 1,03 = 1,039$$

To pomeni, da so se pogoji menjave za slovenske izvoznike izboljšali za 3,9 %, saj so pri izvozu povečali cene bolj, kot so se zvišale cene uvoza.

K_{TT} je razmerje med koeficientoma rasti izvoznih in koeficientom rasti uvoznih cen. Pove nam, v kakšnem razmerju so se spreminjale izvozne in uvozne cene. Za državo je ugodno, kadar je koeficient *terms of trade* večji ali vsaj enak 1.

9.6 POVZETEK

Zunanjetrgovinsko poslovanje z izvozom in uvozom dobrin je še posebej pomembno za majhne države, torej takšne, kot je Slovenija. Omejenost celotnega domačega povpraševanja ne zagotavlja ekonomije obsega in razvoja konkurenčnih sposobnosti gospodarskih subjektov. Večina največjih slovenskih podjetij je izvozno usmerjenih in z izvozom ustvarijo do 90 % celotne prodaje.

Slovenska podjetja nastop na tujih trgih prisili v razvijanje svojih konkurenčnih sposobnosti in v nenehen razvoj, ki je tudi pogoj njihovega preživetja. Zunanjetrgovinsko poslovanje je

pomembno tudi za nas, končne potrošnike, saj svoje potrebe velikokrat zadovoljujemo z dobrinami, uvoženimi iz tujine. Domača ponudba bi bila brez uvoza izredno osiromašena, predvsem zaradi pomanjkanja tistih dobrin, ki jih v Sloveniji ne pridobivamo.

Zunanja trgovina je tudi pomemben vir proračunskih prihodkov, ki omogočajo financiranje javne porabe, plačevanje socialnih transferov in gradnjo infrastrukture.

Država za zaščito domačega gospodarstva z različnimi instrumenti omejevanja regulira zunanjo trgovino. Najstarejši instrument omejevanja uvoza so bile do vstopa Slovenije v EU carine, danes pa prevladujejo različni necarinski instrumenti omejevanja. Carine imajo na uvoženo blago enak učinek kot davki, saj uvoženo blago podražijo za vrednost carinskih dajatev. Uvoz lahko država omeji tudi s kontingentom.

Mednarodna trgovina v poslovanje vključuje države z različnimi nacionalnimi valutami. Vrednosti domačih valut različnih držav so različne, zato je potrebno vrednost blaga in storitev, ki se pri trgovanju zamenjajo, spraviti na skupen imenovalec. Pri trgovanju se tako oblikujejo menjalni tečajji, ki jih imenujemo devizni tečajji. Devizna oziroma tečajna politika je pomemben ukrep ekonomske politike, saj neposredno vpliva na konkurenčno sposobnost domačega gospodarstva. Pri vrednotenju zunanjetrgovinskega poslovanja je pomembno spremljati tudi t.i. *terms of trade* ali pogoje menjave, ki pokažejo razmerje med doseženimi cenami za blago, ki ga država izvozi in blago, ki ga uvozi v določenem času.

9.7 VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE IN UTRJEVANJE

1. Zakaj je zunanja trgovina pomembna za vsako državo, za narodno gospodarstvo, podjetja in potrošnike?
2. Katere so bistvene posledice vstopa Slovenije v EU na področju zunanje trgovine?
3. Katere so temeljne svoboščine držav članic EU?
4. S katerimi instrumenti država regulira zunanjetrgovinsko poslovanje?
5. Katere so carinske in katere necarinske oblike zaščite domačega gospodarstva?
6. Kako na domače gospodarstvo in na nas potrošnike vpliva uvedba carin?
7. Kaj so to konvergenčni kriteriji? V kolikšni meri jih Slovenija izpolnjuje?
8. Kako vpliva prosta trgovina na ponudbo in povpraševanje na domačem trgu, če so cene domačih proizvajalcev višje od svetovnih cen? Kakšen vpliv na ponudbo in povpraševanje imajo uvozne carine?
9. Kaj razumemo pod pojmom devizni tečaj? Na katera dva načina se oblikuje devizni tečaj?
10. Kdaj je Slovenija vstopila v EMU? Kdo je pristojen za oblikovanja tečajne politike v EMU?
11. Kaj se zgodi z vrednostjo evra v odnosu na ameriški dolar, če slednji pridobi 15 % svoje vrednosti? Kakšna je posledica depreciacije evra v odnosu do britanskega funta za turiste, ki potujejo v Veliko Britanijo. In kakšna je za angleške turiste, ki pridejo v države z valuto evro? Za koga je situacija ugodnejša?
12. Iz dnevne devizne tečajnice Banke Slovenije poišči vrednost tečajev ameriškega dolarja, japonskega jena in britanskega funta. Poišči devizne tečaje teh valut izpred enega leta na spletnih straneh! Kaj se je zgodilo s tečajem evra v odnosu do teh valut? Kakšna je posledica te spremembe na našo kupno moč v neevrskih državah?

13. Po kateri vrednosti oziroma tečaju je bila izvršena zamenjava tolarjev za evre? Si pri nakupovanju še vedno pomagate s preračunavanjem cen v SIT?
14. Kaj razumete pod pojmom pogoji menjave ali terms of trade v zunanji trgovini? Kako pomemben je podatek o pogojih menjave? Kaj nam pove? Zakaj je dobro, da je vrednost koeficienta večja ali vsaj enaka 1?

10 MEDNARODNA VKLJUČENOST SLOVENIJE

10.1 UVOD

V predhodnem poglavju smo spoznali pomen vključenosti neke države v mednarodne gospodarske tokove. Spoznali smo, kako pomembna je zunanja trgovina za majhna gospodarstva, kot je slovensko. Pri sodelovanju z drugimi državami prihaja do najrazličnejših razmerij in odnosov med posameznimi gospodarskimi subjekti, torej med podjetji, bankami in drugimi organizacijami, fizičnimi osebami in državo ter med samimi državami, ki jih bomo opisali v tem poglavju.

Pri trgovanju med podjetji iz različnih držav z različnimi nacionalnimi valutami se oblikujejo menjalni tečaji, ki jih imenujemo devizni tečaji. Devizni tečaj kaže vrednost ene valute izražene z drugo valuto. V poglavju bomo spoznali pojem deviznega tečaja in vpliv deviznih tečajev na kupno moč potrošnika. Spoznali bomo tudi pomen tečajne politike države za narodno gospodarstvo.

Cilj poglavja je tudi osvetliti pojem in pomen plačilne bilance in njenih podbilanc. V poglavju bo prikazana zunanja zadolženost Slovenije in kazalniki zadolženosti. Predstavljene bodo tudi osnovne značilnosti in vloga tečajne politike, kot enega izmed ukrepov ekonomske politike vsake posamezne države ali skupnosti držav.

Pri mednarodnem gospodarskem sodelovanju prihaja tudi do zadolževanja v tujini. Tako nastaja zunanji dolg, ki je celota vseh vrednosti zadolževanj slovenskih ekonomskih subjektov v tujini. Spoznali bomo, da se v tujini ne zadolžuje samo država, zadolžujejo se tudi banke, podjetja, organizacije, gospodinjstva in posamezniki.

10.2 SLOVENSKA ZUNANJETRGOVINSKA POLITIKA PO VSTOPU V EU

10.2.1 Pomen in posledice vključitve Slovenije v EU

Slovenija se je z vstopom v Evropsko unijo pridružila skupnosti 25-tih držav, katerim sta se za tem priključili še dve članici. Število prebivalcev EU se je v letu 2008 približalo polovici milijarde. Trg EU je tako postal eden izmed najbolj konkurenčnih trgov.

Temeljni **cilji združevanja v EU** so svoboščine, ki omogočajo prost pretok blaga, kapitala, storitev in delovne sile, in so jih dolžne spoštovati vse države članice²⁹:

Včlanitev Slovenije v EU je na makro-ekonomskem nivoju prinesla dve pomembni posledici:

1. Obstoječa zunanja trgovina je z EU izgubila zunanjetrgovinske značilnosti. Govorimo o trgovini na **enotnem notranjem trgu** EU (ali tako imenovanem **intrakomunitarnem trgu**) oziroma tako imenovani **intrakomunitarni menjavi**. Zunanjetrgovinsko poslovanje zajema samo mednarodne posle med Slovenijo in državami, ki niso članice EU. Te države imenujemo tretje države.

²⁹ <http://www.ecb.int/pub/pdf/conrep/cr200805sl.pdf>.

2. Po vstopu Slovenije v EU monetarno unijo (EMU), s skupno valuto EUR (1. 1. 2007) je pričakovati zmanjšanje običajnih tveganj v zunanji trgovini, predvsem zmanjšanje tečajnega tveganja in stroškov konverzije valut (**transfernih stroškov**).

Pri **intrakomunitarni menjavi** oziroma prometu gre za opravljanje poslov na novem tržnem območju. To območje se razlikuje tako od domače (slovenske) menjave, kakor tudi od menjave s tretjimi državami, torej tistimi, ki niso članice EU.

Pri poslovanju na tem tržnem območju **gre za prestop državne meje, ne pa tudi za prestop carinske meje**. To tržno območje je sestavljeno iz **znotrajskupnostne pridobitve** (nekdaj uvoz) in **znotrajskupnostne dobave** blaga (nekdaj izvoz). Poslovanje na intrakomunitarnem trgu ima značilnosti tako domače menjave, ker pri poslovanju ne pride do prestopa carinske meje, in deloma mednarodne menjave, saj poslovanje poteka v povsem drugačnem poslovnem okolju, kot velja na domačem, slovenskem trgu.

Vloga slovenske države na področju zunanjetrgovinske politike je omejena predvsem na izboljševanje pogojev gospodarjenja, dograjevanja in izpolnjevanja institucionalnih okvirov ekonomskih odnosov v EU, pospeševanja in izboljševanja dostopa na tuje trge in sprejemanja specifičnih ukrepov za povečanje konkurenčnosti slovenskega gospodarstva. Slovenija je po vstopu v EU izgubila veliko pristojnosti pri vodenju zunanjetrgovinske politike. Prav tako se je morala odreči 90 % prihodkov od uvoznih carin, ki jih sedaj prejema proračun EU.

10.2.2 Intrastat in extrastat

Menjava na intrakomunitarnem trgu se od klasičnega izvoza ali uvoza razlikuje predvsem s tehnično-carinskega vidika. Menjava je olajšana carinskih pregledov in carinjenja blaga ter vseh, s tem povezanih opravil in dokumentov ter stroškov.

Analiza blagovnih tokov zahteva informacije o blagovni strukturi in blagovni menjavi po ekonomskih skupinah in državah. Podatke o blagovni menjavi Slovenije z državami izven Evropske unije zbira in obdeluje statistika zunanje trgovine, ki je v sestavi Statističnega urada RS, pod imenom **extrastat**. Poročanje o blagovni menjavi podjetij z državami znotraj EU pa se imenuje **intrastat**.

10.2.3 Pogoji članstva v Evropski uniji in Evropski monetarni uniji (EMU)

Za ekonomsko in politično integracijo Evrope ne zadošča le skupni trg, potrebna je tudi splošna skupna gospodarska in denarna politika. Države članice morajo težiti k izpolnjevanju tako imenovanih **konvergenčnih** (maastrichtskih) **kriterijev**³⁰ za zagotavljanje gospodarske stabilnosti skupnosti. Ti kriteriji se nanašajo na doseganje razmerja med proračunskim primanjkljajem in bruto družbenim proizvodom ter na delež javnega dolga v BDP. Nanašajo se na stopnjo inflacije, obrestno mero in stabilnost tečajev valut. Zaradi gospodarske krize, v katero je v letu 2008 vstopil ves svet, tudi članice EU vse težje zagotavljajo izpolnjevanje teh kriterijev, zato prihaja do vse večjih odstopanj od začrtanih ciljev in dejanskega stanja.

³⁰ http://www.mf.gov.si/slov/medn_fin/erm_evro.htm

Vaja za samostojno delo 10.1

Na spletni strani <http://www.ecb.int/pub/pdf/conrep/cr200805sl.pdf> poišči konvergenčno poročilo Evropske centralne banke. Preveri, kako posamezne države članice izpolnjujejo te kriterije! Katera država je prevzela valuto evro s 1. 1. 2009?

10.2.4 Zunanje trgovinsko poslovanje Slovenije – izvoz in uvoz

Zunanjetrgovinsko poslovanje predstavljata izvoz blaga, proizvedenega v Sloveniji, v tujino, in uvoz blaga v Slovenijo od tistih proizvajalcev, ki se nahajajo v tujini.

Odprtost gospodarstva merimo z deležem izvoza in uvoza v BDP. Ta delež je večji v majhnih gospodarstvih, predvsem v takšnih, kot je slovensko. V takšnih gospodarstvih je domači trg premajhen za vse dobrine, ki se proizvajajo doma v velikem obsegu (Revoz, Krka, Lek, Gorenje, Adria). Slovenija mora zaradi tega več kot polovico ustvarjenih dobrin izvoziti, na drugi strani pa prav toliko oziroma še več uvozi.

V strukturi slovenske zunanjetrgovinske blagovne menjave prevladuje reprodukcijski material, ta znaša skoraj 60 % uvoza, investicijske dobrine in le malo nad 20 % predstavlja uvoz blaga za široko porabo. Preko 60 % zunanjetrgovinskih tokov Slovenije poteka z državami Evropske unije, med katerimi je najpomembnejša partnerica Nemčija. Druge pomembne partnerice so še Hrvaška, države nekdanje Sovjetske zveze in ZDA³¹.

Tabela 10.1: **Izvoz, uvoz, trgovinska bilanca, trgovinska bilanca Slovenije³² od leta 2002 do 2007 v 1000 EUR**

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Izvoz	10.962.013	11.284.960	12.783.088	14.397.054	16.757.167	19.405.894
Uvoz	11.574.072	12.238.919	14.143.039	15.804.786	18.340.809	21.507.583
Trgovinska bilanca	-612.060	-953.959	-1.359.950	-1.407.732	-1.583.642	-2.101.689

Vir: Statistični urad Republike Slovenije

Tabela 10.2: **Izvoz in uvoz Slovenije po območjih od leta 2005 do 2007 v 1000 EUR**

Območje	2005		2006		2007	
	Izvoz	Uvoz	Izvoz	Uvoz	Izvoz	Uvoz
EU 27	9.770.474	12.788.713	11.465.282	14.704.497	13.706.903	16.979.780
Severna Amerika	351.228	198.310	458.688	241.935	411.268	354.496
Ruska federacija	467.462	334.215	599.504	357.056	691.623	489.979
Države nekdanje Jugoslavije	2.476.013	1.033.922	2.735.893	1.350.436	3.101.529	1.608.203
SKUPAJ:	14.397.054	15.804.786	16.757.167	18.340.809	19.405.894	21.507.583

Vir: Statistični urad Republike Slovenije

³¹ Tabela: Izvoz in uvoz Slovenije po območjih od leta 2005 do 2007 v 1.000 EUR.

³² Na internetni strani <http://www.sloexport.si/> najdete vse pomembne informacije o slovenskem gospodarstvu.

Po začasnih podatkih statističnega urada republike Slovenije je bil izvoz v letu 2008 v primerjavi z letom 2007 večji za 1,9 %, uvoz pa je bil večji za 6,7 %; pokritost uvoza z izvozom je bila 86,2-odstotna.

Vaja za samostojno delo 10.2

Analizirajte v gornjih tabelah prikazani slovenski izvoz in uvoz v obdobju od leta 2005 do 2007. Kakšna je bila trgovinska bilanca v teh letih? Na katerem območju Slovenija ustvari največ izvoza in uvoza?

Na spletni strani <http://forumi.siol.net/showthread.php?t=13595> najdete največje slovenske izvoznike. S pomočjo podatkov z njihovih spletnih strani preverite, kolikšna je vrednost njihovega izvoza v zadnjih letih!

10.3 PLAČILNA BILANCA

10.3.1 Pojem plačilne bilance³³

Plačilna bilanca je zapis vseh ekonomskih transakcij ene države z rezidenti vseh drugih držav v določenem časovnem obdobju (Setnikar-Cankar, Hrovatin, 2007). Gre za vsa legalna plačila, ki gredo preko meje v enem letu. Plačilna bilanca države predstavlja torej bilanco tokov blaga, storitev in kapitala s tujino v določenem časovnem obdobju. Primerjali bi jo lahko z bilanco denarnih tokov v podjetniških financah (Senjur, 2001).

Eno temeljnih načel pri sestavljanju plačilne bilance je sistem dvojnega knjigovodstva. To pomeni, da je vsaka transakcija v plačilni bilanci zabeležena dvakrat, enkrat na kreditni, in drugič, na debetni strani. Zaradi uporabe principa dvojnega knjigovodstva mora biti vsota vseh transakcij na kreditni strani izenačena z vsoto vseh transakcij na debetni strani plačilne bilance, kar pomeni, da je saldo plačilne bilance kot celote vedno enak nič. V resnici pa pride do salda, ki se knjiži v postavki *neto napake in izpustitve*.³⁴

Pomembno za razumevanje plačilne bilance je, da vemo, da bilanca prikazuje tokove v enem letu in ne stanj. Kot že rečeno, tokovi zajemajo vsa plačila v in iz države, ki so se izvedla v obdobju enega leta.

Primer 10.1: Katero izmed naslednjih postavk bi evidentirali kot kredit in katero kot debet?

Če Banka Celje najame posojilo pri tuji banki, se takšna transakcija evidentira kot kredit, ker gre za priliv denarja v našo državo. Če pa neki državljan Slovenije uvozi avto iz tujine in ga plača dobavitelju v tujini, se takšna transakcija evidentira kot debet, ker se denarna sredstva preko banke odlijejo v tujino v obliki plačila za nakup računalnika.

³³ Na spletni strani Banke Slovenije <http://www.bsi.si/iskalniki/pregled-financnih-podatkov-vseбина.asp?VsebinaId=574&MapaId=292> najdete arhivirane podatke o plačilni bilanci Slovenije v obdobju od leta 1994 do 2007.

³⁴ Statistični urad Republike Slovenije, 2002, 509.

Vaja za samostojno delo 10.3

Katere izmed naslednjih postavk bi evidentirali kot kredit in katere kot debet v plačilni bilanci?

1. Podjetje Krka, d. d. proda patent za izdelavo zdravil ameriškemu proizvajalcu zdravil v vrednosti 1 milijona evrov.
2. Slovenski državljani Franc Petek, ki je na začasnem delu v tujini, nakaže 15.000 evrov svoji ženi v Slovenijo.
3. Hrvaški državljani pretihotapi mamila v vrednosti 100.000 evrov preko Dragonje v Slovenijo.
4. Slovenska državljanka je izvršila plačilo kupnine za nakup delnic na ameriški borzi v New Yorku.
5. Podjetje Gorenje, d. d. odkupi licenco za proizvodnjo sušilnih strojev od italijanskega partnerja.
6. Anica Novak gre na dopust na Maldive preko avstrijske turistične agencije Gullet.
7. Marica Korošec prejme dividende na delnice nemškega podjetja BASF v višini 7.000 evrov.
8. Švedsko podjetje IKEA investira 1 mio evrov v nakup nove proizvodne linije v tovarni pohištva Brest Cerknica.
9. Švicarski Novartis odkupi 90 % delež slovenskega podjetja Lek, d. d.
10. Evropska banka za obnovo in razvoj dodeli DARS-u 2 mio evrov za gradnjo avtoceste.

10.3.2 Sestavine plačilne bilance

Plačilno bilanco sestavljata tekoči račun in kapitalski račun.

1. Tekoči račun ali račun tekočih transakcij je sestavljen iz:

1. trgovinske bilance (izvoz in uvoz blaga),
2. bilance storitev (uvoz in izvoz storitev),
3. dohodkov (prejemki in izdatki od dela in kapitala),
4. transfernih plačil (transfernih plačil, ki jih prejmejo ali plačajo prebivalci določene države – ni potrebna posledična storitev ali dobava blaga – nakazila zdomcem, socialni prejemki, invalidnine).

Saldo na tekočem računu je razlika med izvozom in uvozom.

Nekatere postavke v plačilni bilanci in njihove salde imenujemo bilance. Postavke izvoza in uvoza blaga v plačilni bilanci imenujemo tudi **trgovinska bilanca**. Izvoz in uvoz storitev je zajet v **bilanci storitev**. Najpomembnejše postavke v bilanci storitev so prejemki in izdatki od turizma (*potovanja*), transporta in drugih poslovnih storitev.

2. Kapitalski račun in finančni račun

Finančni račun plačilne bilance sestavljajo štiri skupine ekonomskih transakcij. To so neposredne naložbe, naložbe v vrednostne papirje ali portfolio investicije, druge naložbe (*trgovinski ali komercialni krediti, bančne vloge, zadolževanje v tujini, z izjemo vrednostnih papirjev, vključno s krediti Mednarodnega denarnega sklada oziroma IMF-a in bančnimi krediti*) ter mednarodne denarne rezerve (Mrak, 2002).

Vaja za samostojno delo 10.4

Analizirajte plačilno bilanco Slovenije v obdobju od leta 1994 do 2007. Kakšen je bil saldo trgovinske bilance v teh letih? Kakšen pa saldo storitev? Česa smo izvozili več, blaga ali storitev? Katere postavke sestavljajo kapitalski in finančni račun plačilne bilance?

10.3.3 Plačilnobilančno ravnotežje in neravnotežje

Eden izmed osnovnih presekov plačilne bilance je bilanca tekočega računa. Bilanca ali saldo tekočega računa je najpomembnejši pokazatelj zunanjega ravnotežja države, zato se z izrazom plačilnobilančno ravnotežje običajno misli ravno na ravnotežje v tekočem računu plačilne bilance.

Presežek ali **suficit** v bilanci tekočega računa pomeni, da država s svojimi rednimi dejavnostmi ustvari več deviznih sredstev, kot jih za te dejavnosti potrebuje. To pomeni, da ima država primanjkljaj v kapitalskem in finančnem delu plačilne bilance in je zato neto izvoznica kapitala. Zaradi navedenega se povečujejo njene terjatve do tujine ali zmanjšajo njene obveznosti do tujine.

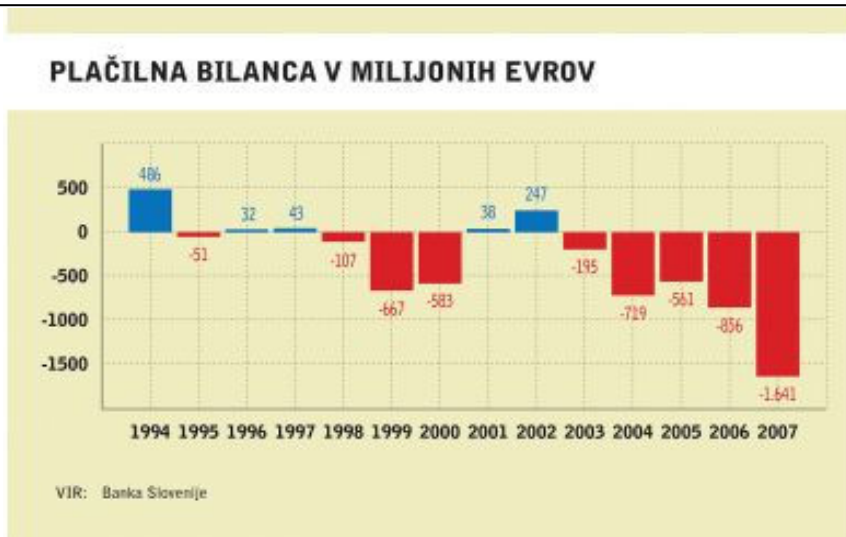
Če država s svojimi rednimi dejavnostmi ustvari manj deviznih rezerv, kot jih potrebuje, ima primanjkljaj ali **deficit** v tekočem delu plačilne bilance. Primanjkljaj teh sredstev mora pokriti s prilivom kapitala iz tujine, kar pomeni, da je država neto uvoznica kapitala. Zaradi deficita tekočega računa plačilne bilance je država bodisi manjši neto upnik bodisi večji neto dolžnik do tujine.

Presežek na tekočem ter kapitalskem in finančnem računu pomeni, da so slovenska podjetja, gospodinjstva in država plačali v tujino manj, kot je tujina plačala njim. Zaradi tega se *devizne rezerve povečajo*. Če so odtoki deviz iz naše države večji kot pritoki, je stanje plačil s tujino negativno. To se zgodi v primeru, ko slovenska podjetja, gospodinjstva in država v tujino plačajo več, kot tujina plača nam. Plačilna bilanca beleži primanjkljaj. Plačila v tujino v tem primeru zagotovi le centralna narodna banka tako, da proda *devizne rezerve*, ki se zato *zmanjšajo*.

- Celotna plačilna bilanca mora biti izravnana. Vsota obeh računov z mogočimi statističnimi napakami mora biti enaka nič. Deficit mora centralna banka države plačati tujim centralnim bankam v tuj valuti, kar so transakcije uradnih rezerv.
- Plačilno bilančni presežek je dolgoročno nezaželen, saj povzroča, da je pritok deviz v državo vedno večji od odtoka. Centralna banka mora odkupovati devize, mednarodne denarne rezerve se povečajo, a se posledično zniža obrestna mera. Možna posledica je tudi inflacija.

Plačilno bilančni primanjkljaj je za državo nevaren, saj v državo priteka manj tujih valut, kot jo mora država plačati tujini. Država zato črpa iz mednarodnih denarnih rezerv, če pa jih nima, se zadolžuje v tujini. Uravnotežena plačilna bilanca je torej eden od osnovnih makroekonomskih ciljev.

Saldi vseh podbilanc so le izjemoma enaki nič. Običajno imamo presežek ali primanjkljaj v posamezni podbilanci.



Slika 10.1: Saldo tekočega računa plačilne bilance Slovenije v obdobju od leta 1994 do leta 2007
Vir: Banka Slovenije, 2008

Plačilna bilanca Slovenije³⁵ (trgovinska bilanca) je v obdobju od leta 1998 do 2007 beležila negativen saldo, kar pomeni, da smo uvažali več kot izvažali. Nasprotno pa storitvena bilanca beleži pozitiven saldo, saj smo izvozili več storitev, kot smo jih uvozili.

Vaja za samostojno delo 10.5

Po podatkih Banke Slovenije je za leto 2007 značilna visoka rast primanjkljaja v *blagovni menjavi* in visok presežek v menjavi *storitev*, ki pa ni bil dovolj velik, da bi odpravil primanjkljaj v tekočem delu plačilne bilance. Avgusta in septembra leta 2007 je izvoz blaga rasel hitreje kot uvoz, a je bil kljub temu kumulativni primanjkljaj blagovne menjave blizu milijarde evrov. Komentirajte dogajanje v slovenski plačilni bilanci v letu 2007 in pojasnite vpliv storitev na saldo plačilne bilance! Na spletni strani <http://www.bsi.si/iskalniki/pregled-financnih-podatkov-vsebina.asp?VsebinaId=556&MapaId=292> Banke Slovenije poiščite podatke o plačilni bilanci za leto 2008. Podatke primerjajte s predhodnim letom!

10.4 ZUNANJI DOLG SLOVENIJE DO TUJINE³⁶

Zunanji dolg je celota vseh vrednosti zadolževanj slovenskih ekonomskih subjektov v tujini. V tujini se ne zadolžuje samo država, zadolžujejo se tudi banke, podjetja, organizacije, gospodinjstva in posamezniki. Zunanji dolg sestavljajo:

- **Javni** zunanji dolg, za katerega se je v tujini zadolžil javni sektor, in **javno garantirani** zunanji dolg. To je dolg podjetij, za katerega jamči država. Vključuje tudi podedovani zunanji dolg nekdanje skupne države Jugoslavije.

³⁵ <http://www.bsi.si/iskalniki/pregled-financnih-podatkov-vsebina.asp?VsebinaId=574&MapaId=292>.

³⁶ Na spletni strani najdete sveže podatke o postavkah in stanju zunanjega dolga Slovenije do tujine <http://www.bsi.si/iskalniki/pregled-financnih-podatkov-vsebina.asp?VsebinaId=719&MapaId=296>.

- Dolg zasebnih podjetij, gospodinjstev, bank in drugih finančnih institucij, ki so se zadolžili v tujini. To je **zasebni zunanji dolg**, za katerega država ne jamči. Ta del dolga odplačajo tisti ekonomski osebki, ki so ga najeli.

Zunanji dolg je treba vsako leto sproti odplačevati – servisirati, kar pomeni, da odplačamo del glavnice in pripadajoče letne obresti. **Odplačevanje dolga** se financira s prilivi od izvoza blaga in storitev.

Obseg bruto zunanjega dolga Slovenije je konec leta 2007 dosegel 102,4 % BDP, kar je precej pod povprečjem držav evrskega območja v letu 2007, ki je znašal 191,8 % BDP. Slovenija je po velikosti bruto zunanjega dolga v BDP, ki pomeni celotne dolžniške obveznosti države in zasebnega sektorja do tujine, še vedno *najmanj zadolžena država evrskega območja*. Večinoma je to dolg zasebnega sektorja, predvsem bank, kjer tuji posojilodajalci pred odobritvijo skrbno ocenijo njihovo posojilno sposobnost.

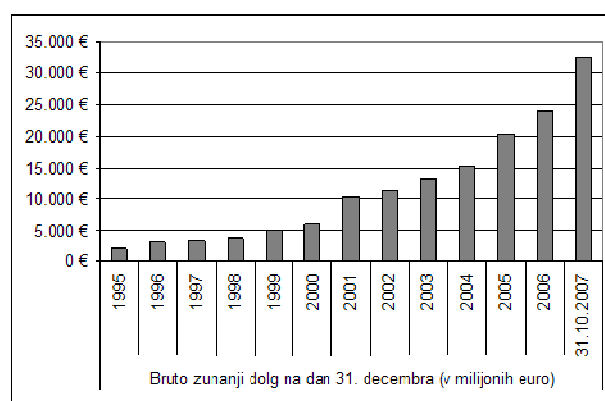
Vaja za samostojno delo 10.5

Na strani: <http://www.bsi.si/iskalniki/pregled-financnih-podatkov-vsebina.asp?VsebinaId=719&MapaId=296> preverite, koliko znaša zunanji dolg Slovenije konec leta 2008 in konec leta 2007. Preračunajte zunanji dolg na prebivalca Slovenije¹. Ali ta dolg raste ali pada? Ali je Slovenija močno zadolžena država?

Tabela 10.2: Zunanji dolg Slovenije v milijonih evrov v letih 1995, 2006 in 2007

Zunanji dolg	31. 12. 1995	31. 12. 2006	31. 10. 2007
Skupaj bruto zunanji dolg	4.275	24.034	32.595
Dolgoročni dolg	2.083	17.709	18.931
Javni in javno garantirani dolg	1.178	4.275	4.481
Negarantirani zasebni dolg	905	13.435	14.450

Vir: Banka Slovenije



Slika 10.2: Dinamika slovenskega zunanjega dolga v letih od 1995 do 2007 na dan, 31. decembra 2007

Vir: Banka Slovenije

Kadar govorimo o zadolženosti Slovenije moramo poznati tri razmerja dolgov, saj nam absolutne vrednosti ne povedo prave teže obremenitve zunanjega dolga:

1. Celotni dolg / izvoz blaga in storitev, ki nam pove, kakšen delež vrednosti izvoza blaga in storitev bi morali nameniti za letno odplačilo glavnice in obresti celotnega zunanjega dolga.

2. Koefficient servisiranja dolgov, ki pove, kolikšen del izvoza blaga moramo nameniti za letno odplačilo glavnice in obresti zunanjega dolga.

3. Mednarodne denarne rezerve/ celotni zunanji dolg, kolikšen del mednarodnih denarnih rezerv Slovenije moramo nameniti za odplačilo zunanjega dolga.

Poznati moramo tudi naslednje termine:

Celotni zunanji dolg – manjkajoče devize za plačilo dolga do drugih držav.

Servisiranje dolgov – letni znesek odplačila glavnice in obresti zunanjega dolga.

Mednarodne denarne rezerve – so imetja, ki jih ima centralna banka v tujini pri tujih bankah in IMF v obliki zlata, gotovine in vrednostnih papirjev v tuji valuti.

10.5 POVZETEK

Slovenija si je z vstopom v EU odprla vrata na velik evropski trg. S članstvom v EU smo tudi Slovenci upravičeni do prostega pretoka blaga, storitev, kapitala in oseb. Z vstopom Slovenije v Evropsko monetarno unijo smo Slovenci za nacionalno valuto prevzeli evro.

Poslovanje podjetij na trgih EU je po vstopu Slovenije v EU izgubilo zunanjetrgovinske značilnosti, saj trgovina poteka na enotnem *intrakomunitarnem trgu*, na katerem velja povsem prosta trgovina. Poleg tega slovenska podjetja še naprej trgujejo z državami izven EU, na tako imenovanih *trgih tretjih držav*, na katerih veljajo različne trgovinske omejitve. Zunanjetrgovinska politika EU je enotna za vse članice in se oblikuje v Bruslju.

Več kot polovica zunanjetrgovinskih tokov Slovenije poteka z državami Evropske unije, med katerimi je najpomembnejša partnerica Nemčija. Druge pomembne partnerice so še Hrvaška, države nekdanje Sovjetske zveze in ZDA. Uspešnost preživetja slovenskega gospodarstva v času recesije je zato v veliki meri odvisna od uspešnosti preživetja teh držav.

V mednarodni trgovini prihaja do blagovnih in finančnih transakcij med rezidenti različnih držav v določenem časovnem obdobju. Pri tem se obračunavajo le *legalna plačila*, ki gredo preko meje v enem letu. Plačilna bilanca ima več podbilanc. Med njimi se najpogosteje omenja trgovinsko bilanco, ki je bilanca izvoza in uvoza blaga. Cilj vsake države je izravnana plačilna bilanca, kar pomeni, da država v tujino plača toliko, kolikor prejme iz tujine plačil.

Pri mednarodnem sodelovanju se ekonomski subjekti med seboj tudi zadolžujejo, kar pomeni da v tujini najemajo kredite. Tako nastaja *zunanji dolg*, ki je celota vseh vrednosti zadolževanij slovenskih ekonomskih subjektov v tujini. V tujini se ne zadolžuje samo država, zadolžujejo se tudi banke, podjetja, organizacije, gospodinjstva in posamezniki. Slovenija spada med države z nizko zadolženostjo.

10.6 VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE IN UTRJEVANJE

1. Kdaj je Slovenija vstopila v EU in kdaj v EMU? Katere posledice uvedbe evra občutimo mi, potrošniki?
2. Katere značilnosti veljajo za zunanjetrgovinsko politiko Slovenije po vstopu v EU? Na katerih trgih poslujejo slovenska podjetja po vstopu v EU?
3. Pojasnite pojma *znotrajskupnostne pridobitve* in *znotrajskupnostne dobave* blaga.
4. Primerjajte intrastat in extrastat statistične evidence. Kaj prikazujejo?
5. Na katerih trgih Slovenija ustvari glavnino zunanjetrgovinske menjave?
6. Kaj razumete pod pojmom plačilna bilanca? Iz katerih podbilanc je sestavljena?
7. Katera bilanca je trgovinska?
8. Zakaj mora biti plačilna bilanca izravnana?
9. Kaj pomenita suficit in deficit v plačilni bilanci? Kaj je bolj zaželeno?
10. Kaj razumemo pod pojmom zunanji dolg?
11. Kdo vse se lahko zadolžuje v tujini?
12. Kaj se zgodi, če se preveč zadolžimo?
13. Ali je Slovenija močno zadolžena država?

11 FISKALNA POLITIKA IN JAVNA PORABA

11.1 UVOD

Davkoplačevalci se vedno jezimo na državo, da nam vzame preveč, po drugi strani smo nejevoljni zaradi slabih cest, čakanja na zdravniški pregled in dragih vrtcev. Od kod naj država dobi denar, če bi se plačevanju davkov vsi izognili? V državah, kjer so davki nizki ali je država neučinkovita pri njihovem pobiranju, so javne storitve plačljive ali pa je njihova kvaliteta nizka.

V tem poglavju bomo spoznali fiskalno politiko, njene cilje in ukrepe. Seznanili se bomo z deležem javne porabe v BDP, z javnofinančnimi prihodki, odhodki ter javnofinančnim saldrom.

11.2 FUNKCIJE FISKALNE POLITIKE IN UKREPI

Med ekonomskimi politikami ima fiskalna, poleg denarne politike, še posebej pomembno vlogo. Včasih fiskalno politiko imenujemo davčna politika, takšno poimenovanje pa ni povsem ustrezno. Fiskalna politika se namreč ukvarja tako z načini pridobivanja denarja v državno blagajno (proračun) kakor tudi z njegovim trošenjem. Sestavlja jo torej na eni strani davčna politika, na drugi pa politika javnih izdatkov, zato je primernejša naslednja opredelitev:

Fiskalna politika je splet ukrepov, s katerimi država vpliva na javnofinančne prihodke in odhodke ter tako uresničuje cilje ekonomske politike.

Fiskalna politika uresničuje naslednje cilje:

- **zadovoljevanje javnih potreb** (alokacijska funkcija)

V družbi imamo namreč številna področja, kjer tržni mehanizem ne more delovati, predvsem v obrambi, sodstvu, pri javni razsvetljavi, varstvu pred poplavami in drugod. Premislimo, kaj bi se zgodilo, če bi financiranje javnih dobrin in storitev prepustili trgu. Ali bi privatni ponudnik cestne razsvetljave lahko izključil iz uporabe tiste posameznike, ki razsvetljave ne bi bili pripravljeni plačati? Ali bi se bil pripravljen ukvarjati s to dejavnostjo, če ne bi mogel pokriti stroškov proizvodnje?

- **večja socialna pravičnost** (prerazdelitvena funkcija)

Država zagotavlja pravičnejšo porazdelitev dohodkov in bogastva ter s tem zmanjšuje socialne razlike. S tem namenom lahko dohodke obdavči progresivno³⁷, socialno šibkejšim pa še dodatno pomaga s transferji.³⁸ Pomaga jim z različnimi izplačili v okviru programov socialne zaščite (pomoč brezposelnim, otroški dodatki).

- **gospodarska rast in stabilnost cen** (razvojnna in stabilizacijska funkcija)

Država skrbi za gospodarski razvoj, kar pomeni predvsem skrb za visoko stopnjo izkoriščenosti sredstev in čim nižjo brezposelnost. Če želi država vplivati na povečanje povpraševanja, vodi *ekspanzivno* fiskalno politiko, s katero povečuje javne izdatke in znižuje

³⁷ Davek je progresiven, če povprečna davčna stopnja narašča z dohodkom. Takšen davek je dohodnina.

³⁸ Transferji so izdatki države prejemnikom, ki transferje prejmejo, ne da bi morali za to opraviti kakšno delo ali dobaviti blago. S socialnimi transferji država prebivalcem izboljšuje dohodkovni položaj.

davke. Za znižanje inflacije pa mora država voditi *restriktivno* fiskalno politiko – znižuje javne izdatke in povečuje davke ter s tem zmanjšuje povpraševanje.

Vaja za samostojno delo 11.1:

Zagovorniki dveh vplivnih ekonomskih šol – ekonomike ponudbe in monetaristične doktrine – nasprotujejo prerazdelitveni funkciji fiskalne politike. In kaj menite vi, ali je progresivna obdavčitev pravična? Kako zagotoviti, da bodo družbene pomoči deležni le tisti, ki so do nje upravičeni? Kako lahko široka radodarnost države, z možnostjo prejemanja številnih oblik socialnih pomoči, deluje na motiviranost posameznikov, da z lastnim trudom pridobijo ustrezno izobrazbo ali se prekvalificirajo in živijo od svojega dela?

Ukrepi fiskalne politike so lahko:

a) na strani *povpraševanja*

- Javna dela – uporabljajo se v času recesije za izgradnjo infrastrukture. Cilja sta zmanjšanje brezposelnosti in povečanje povpraševanja.
- Projekti javnega zaposlovanja – nezaposleni začasno dobijo zaposlitev v javnem sektorju.

b) na strani *ponudbe*

- Sprememba davčnih stopenj, carin in transferjev, s čimer se preko spremembe cen proizvodnih dejavnikov, izdelkov in storitev dosežejo strukturne spremembe v narodnem gospodarstvu. V obdobju recesije in deflacije se davčne stopnje zmanjšajo, v inflacijskem obdobju pa povečajo. S tem se spreminja razpoložljivi dohodek posameznikov in podjetij. Vlada lahko z določenimi ukrepi spodbuja tehnološki razvoj in vlaganja v razvojno intenzivno dejavnosti.

Vaja za samostojno delo 11.2:

V strokovnem tisku najdete, s kakšnimi ukrepi fiskalne politike želijo vlade oživiti svoje gospodarstvo v kriznih razmerah, ki so se začele leta 2008.

Če vodi država protiinflacijsko politiko, mora biti fiskalna politika restriktivna – država ne sme imeti proračunskih primanjkljajev. Nasprotno pa so v času gospodarske krize izdatki države večji od prihodkov.

Država lahko z ukrepi javnofinančne prihodke in odhodke povečuje ali znižuje na različnih ravneh, torej na osrednji, regionalni in občinski. Porabo na vseh treh ravneh skupaj imenujemo **javna poraba**.

Javnofinančni prihodki so viri za financiranje javne porabe. Govorimo torej o prihodkih in odhodkih javnofinančnega sektorja, ki ga v Sloveniji sestavljajo štiri blagajne – **državni proračun**, **pokojninska blagajna** (ZPIZ – Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje), **zdravstvena blagajna** (ZZZS – Zavod za zdravstveno zavarovanje) in **občinski proračuni**.

Za fiskalno politiko v Sloveniji je značilno:

- Obdavčitev delovnih dohodkov je nekoliko višja od povprečne v EU.
- Obdavčitev porabe energije je nižja od povprečne v EU (do l. 2008).
- Delež davkov na premoženje v davčnih prihodkih je relativno nizek.
- Obstajajo transferi med štirimi blagajnami in postopno utapljanje pokojninskega sistema v državnem proračunu (Mencinger, 2007).
- Delež javne porabe v BDP je približno na ravni povprečnega deleža v EU.

V Sloveniji je fiskalna politika postala še pomembnejša, ko smo se odločili za vstop v Evropsko monetarno unijo (EMU), s čimer smo se odrekli lastni valuti in vodenju samostojne denarne ter tečajne politike.

11.3 JAVNOFINANČNI PRIHODKI

Osrednji vir javnofinančnih prihodkov so **davki**. Davki so tudi sredstvo, s katerim država pomembno vpliva na ravnanje ekonomskih osebkov (npr. odločitve posameznikov, kaj in koliko bodo delali, varčevali in trošili).

Vaja za samostojno delo 11.3:

Premislite in komentirajte, kako država vpliva na obseg študentskega dela? Zakaj se je le-to v zadnjih letih izjemno razmahnilo?

Davki so prisilne dajatve državi, pri katerih ni neposredne povezave med plačilom in koristjo za davkoplačevalca. Druge obvezne dajatve, kjer je ta zveza bolj neposredna, se običajno imenujejo **pristojbine** in **takse**.

Poznamo dve načeli obdavčitve, načelo koristnosti in načelo plačilne sposobnosti.

- **Načelo koristnosti:** posameznik naj bo obdavčen sorazmerno s koristjo, ki jo ima od države oziroma uporabe javnih dobrin (npr. plačilo cestnine, takse, šolnine).
- **Načelo plačilne sposobnosti:** znesek davka naj bo povezan z višino posameznikovega dohodka in premoženja – bogatejši naj plačajo višje davke.

Vaja za samostojno delo 11.4:

Država financira izgradnjo in vzdrževanje cest. Država nosi tudi okoljske in zdravstvene stroške, ki jih povzroča promet. Ali naj dobi denar od vseh davkoplačevalcev, ne glede na to, koliko se kdo vozi, obremenjuje ceste in onesnažuje? Druga možnost je, da prispevajo več tisti, ki so največji povzročitelji omenjenih stroškov, vendar so tudi tu dileme. Ali naj visoko obdavči nakup in registracijo avtomobila ali raje njegovo dejansko uporabo, predvsem z višjo trošarino na goriva. Ali je bolje, da več denarja zbere s cestnino?

Kaj menite o možnosti, ki jo resno proučujejo v nekaterih skandinavskih državah – znižati davek na motorna vozila, hkrati pa uvesti elektronsko cestninjenje na vseh cestah, in sicer po najvišji ceni za vožnjo v mestih. To bi pomenilo sicer cenejši nakup avtomobila, toda njegovo dražjo uporabo, še zlasti na prometno najbolj obremenjenih področjih, ki imajo organiziran kvaliteten javni prevoz.

Danes je večina davčnih sistemov **progresivna**, kar pomeni, da mora posameznik³⁹ z višjim dohodkom plačati davek po višji stopnji.

Davke lahko razdelimo na:

- **neposredne** (npr. dohodnina, davek od dohodka pravnih oseb) – obdavčeni so posamezniki in podjetja;
- **posredne** (npr. DDV, trošarine, carine) – obdavčeno je blago in storitve.

³⁹ Enota obdavčevanja je lahko tudi gospodinjstvo. Še pred tremi desetletji so davčni sistemi večine držav OECD imeli obdavčevanje po družini in ne po posamezniku. Enotnega odgovora, kaj je ustrezneje, ni, trend pa gre v smeri obdavčevanja posameznika (Kranjec, 2003, 100).

Benjamin Franklin, 1789

Na tem svetu, razen smrti in davkov, ni nič zanesljivega.

Z davki se financira javna poraba, zato je njihova višina odvisna od potreb družbe po javnih dobrinah in od odločitve, v kolikšni meri jih bo zagotavljala država. Ker je potreb in interesov vedno veliko, zviševanje obstoječih in uvajanje novih davkov pa ima svoje meje, države pogosto zaidejo v **fiskalno krizo**. Ta nastopi, ko državi ne uspeva s sprotnimi pritoki financirati rastočih izdatkov, posamezni proračunski primanjkljaji pa ustvarjajo vedno večji javni dolg.

Klasifikacija davkov

Klasifikacije davkov in javnofinančnih prihodkov so različne in odvisne od kriterija razvrščanja. Javnofinančne prihodke lahko v osnovi delimo na dve skupini⁴⁰, in sicer:

- **davčni prihodki**: davki in prispevki

Davki se ločijo od prispevkov predvsem po tem, da pri njih ne moremo določiti, kaj bodo davkoplačevalci kot posamezniki zanje dobili (npr. od policijskega varstva ali vojaške obrambe). Pri prispevkih naj bi bila zveza med plačilom prispevka in njegovo koristjo za posameznika bolj neposredna, vendar se ta povezava rahlja.⁴¹

- **nedavčni prihodki**: takse in pristojbine za delo javne uprave, denarne kazni, dobički javnih podjetij, koncesijske dajatve in najemnine. Gre predvsem za 'cene' javnih storitev oziroma za nadomestila stroškov pri zagotavljanju le-teh.

Kolikšen je pomen posameznih davčnih prihodkov javnega sektorja v Sloveniji in kakšne strukturne spremembe so se zgodile v obdobju 1998–2007, je razvidno iz tabele 1.

Tabela 11.1: **Struktura javnofinančnih prihodkov v Sloveniji, v %**

JAVNOFINANČNI PRIHODKI	%		
	1998	2007	...
Prispevki za socialno varnost	34,5	32,8	
DDV, trošarine in drugi domači davki na blago in storitve*	33,1	32,1	
Dohodnina	14,7	12,9	
Davek od dobička pravnih oseb	2,7	7,9	
Davki na plačilno listo in delovno silo	3,2	3,0	
Davki na premoženje	1,9	1,5	
Carine in druge uvozne dajatve	3,3	0,8	
Nedavčni prihodki**	6,1	5,1	
Prejeta sredstva iz EU	/	2,5	
Drugi prihodki	0,5	1,4	
SKUPAJ	100,0	100,0	

Vir: Ministrstvo za finance (januar 2008): Konsolidirana globalna bilanca javnega financiranja (konsolidirane bilance državnega proračuna, proračunov občin, pokojninsko invalidskega. in obveznega zdravstvenega zavarovanja); lastni preračuni.

⁴⁰ Razen temeljnih dveh skupin so med prihodki slovenskega proračuna še kapitalski prihodki, prejete donacije, transferni prihodki in prejeta sredstva iz Evropske unije.

⁴¹ Kot navaja Kranjec (2003, 288) z ekonomskega vidika ni utemeljenega razloga za financiranje zdravstva in pokojninskega zavarovanja s prispevki namesto s splošnimi davki iz proračuna.

Opombe: *Med druge domače davke na blago in storitve spadajo letna povračila za uporabo cest, davki na motorna vozila in drugo. **Nedavčni prihodki sestojijo iz udeležbe na dobičku in dohodkov od premoženja, taks in pristojbin, denarnih kazni ter drugih nedavčnih prihodkov.

Iz tabele lahko razberemo, da največji del javnofinančnih prihodkov predstavljajo prispevki za socialno varnost (od tega okoli dve tretjini za pokojninsko zavarovanje in tretjina za zdravstveno zavarovanje). Drugi zelo močan vir so davki na blago in storitve (DDV in trošarine), tretji pa dohodnina. Vsem prvim trem virom se je delež v celotnih javnofinančnih prihodkih v zadnjem desetletju znižal, so se pa prihodki davka od dobička povečali precej bolj kot druge postavke, zato je v opazovanem obdobju njihov delež narasel, in sicer kar za 5,2 odstotni točki. Davki na premoženje predstavljajo v proračunu skromen vir, ki se v deležu še zmanjšuje. Pomen carin in drugih uvoznih dajatev kot proračunskih virov se je v zadnjem desetletju močno znižal, saj je Slovenija carinsko zaščito načrtno zmanjševala in izpostavila svoja podjetja tuji konkurenci kot pripravo na vstop v EU.

Vaja za samostojno delo 11.5:

Na spletni strani Ministrstva za finance najdete v Biltenu javnih financ podatke o javnofinančnih prihodkih v preteklem letu, izračunajte njihovo strukturo in jo vpišite v tabelo 11.1. Ugotovite, do kakšnih strukturnih sprememb je prišlo ter opažanje komentirajte.

Kot smo videli, državi plačujemo številne davke. Njihova višina je različna od države do države. Z davki v bistvu del svojega dohodka prisilno odstopamo državi. Če na primer znašajo javnofinančni prihodki države 45 % BDP, lahko to preprosto ponazorimo tako: v letu dni delamo prvih 117 dni za državo, naslednjih 143 dni pa zase.

Davki bodočnosti, kot jih imenuje Kranjec (2003, 230), so *okoljski davki*. Njihovo uvajanje bi omogočilo *'zeleno' davčno reformo* – višjo obdavčitev okolju škodljivih dejavnosti, hkrati znižanje dajatev na delo, ki je pozitivno za družbeno blaginjo.

11.4 JAVNOFINANČNI ODHODKI

Javno porabo po namenu okvirno delimo na štiri skupine, in sicer:

- **Nakupi blaga in storitev:** za delovanje državnih organov, šolstva, zdravstva, komunale ipd. ter plače javnih uslužbencev.
- **Državne investicije:** v šole, bolnišnice, ceste, železnice, čistilne naprave ipd.
- **Transforni izdatki:** pokojnine, socialni prejemki, subvencije ipd⁴². Gre za plačila, ki jih daje država posameznikom.
- **Obresti na javni dolg:** so posledica izdaje državnih obveznic.⁴³

Obseg izdatkov iz prvih dveh skupin je odvisen predvsem od usmeritve družbe, ali naj skupne dobrine, kot sta šolstvo in zdravstvo, financira predvsem država in s tem zagotavlja čim bolj enakopravne možnosti za vse prebivalce ne glede na njihov socialni položaj, ali pa naj tudi ta področja v večji meri prepusti tržni samoregulaciji, torej zasebnemu financiranju šolstva in zdravstva.

⁴² Sem spadajo npr. otroški dodatki, štipendije, regresiranje prehrane in prevozov v šolo, subvencioniranje stanovalnikov in denarne pomoči.

⁴³ V Sloveniji je velik del tega dolga posledica izdaje različnih tranzicijskih obveznic (npr. za sanacijo bank, terjatve do železarn, izgubljene izvozne terjatve ipd.) in prevzema dela dolga, ki ga je ustvarila bivša Jugoslavija. Posledica je bilo precejšnje povečanje deleža obresti po letu 1992, kasneje pa se je ustalil na višini okoli 1,5 % BDP (Kranjec 2003, 258).

Izdatki iz tretje skupine so odvisni predvsem od tega, v kolikšnem obsegu država skrbi za pokojninsko zavarovanje in socialno zaščito prebivalcev, npr. s pomočjo brezposelnim in družinam z otroki.

Kako ugotoviti, kako močna je vloga države v gospodarstvu? Ali ima država nizko ali visoko javno porabo v primerjavi z drugimi državami? Zaradi različne velikosti in razvitosti do tega spoznanja ne moremo priti s primerjavo absolutnih zneskov, temveč relativno, tako da primerjamo delež javne porabe v BDP. Ta delež se med državami precej razlikuje. Slabše razvite države imajo nižje davke in porabijo za skupne in splošne potrebe nižji delež BDP. Precejšnje razlike pa opazimo tudi, če vzamemo pod drobnogled najrazvitejše države. Na splošno lahko rečemo, da obstaja precejšnja razlika med anglosaksonskimi in skandinavskimi državami. Prve že po zgodovinski tradiciji nasprotujejo veliki vlogi države in zagovarjajo gospodarski liberalizem, posledica tega pa je nizek delež javne porabe v BDP. Njihovo nasprotje na tem področju so skandinavske države, ki zagotavljajo svojim prebivalcem visoko kvaliteto javnih storitev in visoko socialno varnost, zato imajo višje davke in v svetovnem merilu najvišji delež javne porabe v BDP (okoli 50 %). Za ostale evropske države, ki so med obema skrajnostma, velja, da je javna poraba relativno nižja v državah južne Evrope.

Tabela 11.2: Delež javne porabe v BDP* v nekaterih državah EU in OECD leta 2007

DRŽAVA	% BDP	DRŽAVA	% BDP
Avstrija	48,4	Italija	48,2
Danska	50,8	Nizozemska	45,3
Finska	47,3	Portugalska	45,8
Francija	52,4	Slovenija	42,4
Nemčija	43,8	Švedska	52,7
Irska	35,4	EU-27	45,8

Vir: EUROSTAT: Provision of deficit and debt data for 2007 (EURO – indicators, news release, Luxemburg, October 22nd, 2008)

Opomba: *Delež javne porabe je izražen z deležem odhodkov sektorja država v BDP

Delež javne porabe v BDP se je v zadnjih sto letih močno povečal, zlasti po drugi svetovni vojni. Tako je znašal leta 1965 v razvitih evropskih državah 25 %, konec stoletja pa že 40 %. Azijske države imajo delež javne porabe bistveno nižji kot evropske države in se sedaj giblje okoli petine BDP (leta 2006 Kitajska 24 %, Indija 15 %, Indonezija 20 %), to je na ravni, ki jo je Evropa dosegla pred pol stoletja.

11.5 JAVNOFINANČNI PRESEŽEK IN PRIMANJKLJAJ

Za makroekonomske stabilnost države ste pomembna:

- relativna velikost proračuna (glede na BDP),
- proračunsko oziroma javnofinančno ravnotežje.

O prvem dejavniku smo veliko govorili že v predhodnih poglavjih, zdaj pa si pogledajmo še drugega. O proračunskem neravnotežju govorimo, kadar prihodki in odhodki v proračunu niso izravnani. Če so odhodki večji, je posledica primanjkljaj oz. **deficit**, če pa prihodki presegajo odhodke, imamo proračunski presežek ali **suficit**. Proračunski primanjkljaj se pogosto pojavi v času recesije, ko se zmanjša gospodarska aktivnost, manjši so dobički, plače in trošenje, zaradi tega pa tudi plačani davki.

Za financiranje proračunskega primanjkljaja ima država več možnosti (Hrovatin, 2004, 58):

- zadolževanje doma in v tujini (izdaja državnih obveznic),

- povečanje davkov,
- prodaja državnega premoženja (privatizacija podjetij, bank itd.).

Dolgotrajni proračunski deficiti so dolgoročno škodljivi in ogrožajo makroekonomsko stabilnost države. Pomenijo večjo javno porabo, kot je pobranih davkov. Pridobijo današnji davkoplačevalci, in sicer na račun bodočih, saj bo treba za vračilo dolga obdavčitev povečati. S kumuliranimi letnimi proračunskimi primanjkljaji narašča zadolženost javnega sektorja oz. takoimenovani **javni dolg**⁴⁴. Če postane le-ta prevelik, država zniža realno breme dolga prek inflacije ali bankrotira (Kranjec 2003, 326).

Po letu 1996 je imela Slovenija javnofinančni primanjkljaj, kar kaže tabela 12.3. Do sedaj so bili primanjkljaji relativno nizki in niso povzročili visokega javnega dolga, ki bi ga Slovenija ne zmogla odplačevati.

Tabela 11.3: **Prihodki, izdatki in saldo sektorja država, v %**

	2004	2005	2006	2007	...
Javnofinančni prihodki, v % BDP	44,2	44,5	44,1	43,2	
Javnofinančni odhodki, v % BDP	46,5	46,0	45,3	43,3	
Presežek/primanjkljaj, v % BDP	-2,3	-1,5	-1,2	-0,1	

Vir: SURS, Temeljni agregati sektorja država 2004–07, za leta 2000–03 Nefinančni sektorski izračuni; v UMAR Ekonomski izzivi 2008

Vaja za samostojno delo 11.6:

Na spletni strani Statističnega urada RS (SURS) ali Urada RS za makroekonomske analize in razvoj (UMAR) najdete, kolikšen delež javnofinančnih prihodkov in odhodkov (v % BDP) je bil dosežen v zadnjem letu, izračunajte saldo sektorja država ter podatke vpišite v zgornjo tabelo. Kaj lahko ugotovite?

Kot vidimo iz tabele 11.3, je bil proračunski primanjkljaj v Sloveniji v opazovanih letih nižji od zgornje meje, ki jo je za fiskalno obnašanje članic določila Evropska unija⁴⁵ (3 % BDP). Tudi drugi fiskalni kriterij – delež javnega dolga v BDP ne sme znašati več kot 60 % – je Slovenija izpolnjevala, saj je znašal le-ta slabi dve tretjini dovoljenega.

Slovenija je v obdobju med letoma 2003 in 2006 znižala javnofinančni primanjkljaj, ni pa dosegla cilja o znižanju javnega dolga. Javni dolg je v omenjenem obdobju naraščal tako v absolutnem znesku kot v deležu BDP. Leta 2006 je znašal 11,6 milijard evrov, to je 38 % BDP, kar Slovenijo po maastrichtskem kriteriju uvršča med nizko zadolžene države. Neugodno pa je, da se zadolženost države povečuje. Javni dolg na delavno aktivnega prebivalca, ki bo s plačevanjem davkov nosil glavno breme odplačil, je znašal konec 2003. leta 12,1 tisoč EUR, konec leta 2006 pa 13,9 tisoč EUR. V treh letih se je povišal za skoraj 15 % (RS 2008).

⁴⁴ Javni dolg ne smemo zamenjevati s pojmom bruto zunanji dolg. Pri slednjem ne gre le za zadolženost javnega, temveč tudi zasebnega sektorja (dolg, ki ga imajo do tujine poslovne banke, podjetja in gospodinjstva).

⁴⁵ S Paktom stabilnosti in rasti, sprejetim leta 1997 v Amsterdamu, se želi doseči, da ne bi prišlo do previsoke zadolženosti držav članic Evropske monetarne unije (EMU).

11.6 POVZETEK

Država uresničuje narodnogospodarske cilje z vodenjem ekonomske politike, katere pomemben del je fiskalna politika. Slovenija od vstopa v Evropsko monetarno unijo ne vodi lastne denarne politike, zato se je pomen fiskalne politike povečal.

V času recesije in nevarnosti deflacije vlada izvaja *ekspanzivno* fiskalno politiko – poveča javne izdatke in/ali zniža davke, v času visoke inflacije pa *restriktivno* fiskalno politiko – zmanjša javne izdatke in/ali poveča davke.

Najpomembnejši vir za financiranje javne porabe so davki. Z njimi država tudi pomembno vpliva na odločitve podjetij in posameznikov.

Da država ne zaide v fiskalno krizo, mora skrbeti, da s povečevanjem javne porabe ne ustvari previsokih proračunskih primanjkljajev, saj le-ti povečujejo javni dolg, katerega odplačevanje bi lahko državo preobremenilo v prihodnosti.

11.7 VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE IN UTRJEVANJE ZNANJA

1. Pojasnite cilje fiskalne ekonomske politike.
2. Razložite razlike med ekspanzivno in restriktivno fiskalno politiko ter v kakšnih razmerah se uporabljata.
3. Kakšna je vloga javnih del v času recesije? Navedite primere za takšna dela.
4. Katere štiri blagajne sestavljajo javnofinančni sektor?
5. Ali davki vplivajo tudi na vaše obnašanje? Navedite primere.
6. Kdaj zaide država v fiskalno krizo?
7. Kateri so najpomembnejši javnofinančni prihodki in odhodki v Sloveniji?
8. Kam se uvršča Slovenija po deležu javne porabe v BDP?
9. Kašne možnosti ima država, da financira proračunski primanjkljaj?
10. Na podlagi najnovjših gibanj ocenite, ali so slovenske javne finance dolgoročno vzdržne.

12 RAZVOJNI IZZIVI SLOVENIJE

12.1 UVOD

Slovenija se je v minulih dveh desetletjih večidel izognila nekaterim pastem tranzicijskega obdobja – ni prodala večine domačih bank in uspešnih podjetij tujcem in za relativno visoko gospodarsko rast ni uporabila pretežno tujih virov.

Oboje daje dobro izhodišče, da bomo v času svetovne gospodarske krize, ki je silovito izbruhnila v drugi polovici leta 2008, zmogli preobrat na ključnem področju v novih razmerah, to je intenzivno znanstveno in tehnološko preobrazbo, ki bo omogočila bolj trajnostno⁴⁶ naravnani razvoj slovenske družbe. Ovire za uveljavitev takšne razvojne poti so obstoječe slabosti:

- nizka inovativnost,
- naraščajoče obremenjevanje okolja,
- krhanje družbene povezanosti⁴⁷.

V nadaljevanju bomo omenjene ovire na kratko osvetlili.

Trajnostni razvoj pomeni, da namesto omejenih naravnih dobrin izkoriščamo neomejene zmogljivosti našega razuma.

Juha Šipila

12.2 NIZKA INOVATIVNOST

Tehnološke spremembe so nujne, če želimo povečati tako produktivnost dela kot energetske in snovno učinkovitost, s tem pa izboljševati kvaliteto življenja in družbeno blaginjo. V Sloveniji znaša delež BDP, namenjen za raziskovalno-razvojno dejavnost, 1,6 %, kar je manj, kot znaša povprečje v EU-27. Zaostajanje izkazuje tudi kazalnik število patentnih prijav⁴⁸ na milijon prebivalcev. V Sloveniji smo jih leta 2004 dosegli 54, povprečje v EU je dvakrat, v Nemčiji pa petkrat višje. V obdobju 2004–2006 je bilo v Sloveniji inovacijsko aktivnih 35 % podjetij, isti podatek za EU (za dve leti prej) pa znaša 40 %. Veliko zaostajanje Slovenije za EU je zlasti na področju inoviranja v storitvah⁴⁹, kjer gre pretežno za inovacije na organizacijskem in trženjskem področju (UMAR, 2008, 33).

»Slovenija [...] ima slabše indekse inovativnosti kot je evropsko povprečje. Zato ne preseneča, da izrazito zaostaja pri izvozu visoke tehnologije. [...] Le četrtnina prebivalcev ima več kot srednjo izobrazbo, v razvitih evropskih državah pa je takih 40 odstotkov.«

Ivan Svetlik, Delo, 13. 11. 2008

⁴⁶ Trajnostni razvoj pomeni trajno ustvarjanje ravnotežja med gospodarstvom, okoljem in družbo ter zahteva zmanjšanje porabe energije in surovin ob hkratnem izboljšanju kakovosti življenja.

⁴⁷ Družbeno povezanost (socialno kohezijo) Svet Evrope definira kot sposobnost družbe, da zagotovi blaginjo vsem svojim članom in odpravlja polarizacijo (med skupinami 'insiderjev' in 'outsiderjev', kot na primer zaposleni: brezposelni, osebe z visokimi dohodki: osebe z nizkimi dohodki, delavci: lastniki kapitala (UMAR, 2006; Drenovec, 2005).

⁴⁸ Na Evropskem patentnem uradu.

⁴⁹ Po podatkih za obdobje 2002–2004 so storitvena podjetja v Sloveniji po tem kazalniku zaostajala za vsemi članicami EU, z izjemo Bolgarije.

Posledica navedenega je, da se struktura blagovnega izvoza glede na tehnološko zahtevnost le počasi izboljšuje, saj znaša delež panog z nizko tehnologijo kar petino (ibid, 93).

Vaja za samostojno delo 12.1:

Najdite zadnje podatke o strukturi slovenskega blagovnega izvoza glede na tehnološko zahtevnost (npr. v UMAR, Poročilo o razvoju) in jih komentirajte.

Pogoj za zviševanje dodane vrednosti na zaposlenega v Sloveniji, kar omogoča zviševanje tako plač kot dobičkov, je več inovativnosti in vlaganj v razvojno intenzivne dejavnosti, ki odpirajo zahtevna in dobro plačana delovna mesta ter ne obremenjujejo okolja.

Samostojno delo 12.2: Na Slovenskem forumu inovacij (http://www.sfi.si/kaj_je_sfi) si pogledajte možnosti, ki jih forum nudi v podporo mladim potencialnim inovatorjem in podjetnikom.

*Mladi naj se ne jezijo, ker nimajo denarja, da razvijejo neko idejo.
Ideja se razvija s pomočjo razmišljanja, ki nič ne stane.*

Nikola Tesla

12.3 OKOLJSKI PROBLEMI

Slovenija spada med države z bogato krajinsko in biotsko raznovrstnostjo, kar skupaj s hribovito konfiguracijo ozemlja povečuje njeno okoljsko ranljivost. Splošni kazalniki gospodarskega razvoja kažejo zmanjševanje zaostajanja za povprečjem EU, povečal pa se je razkorak na področju varstva okolja. Poraba energije, ki je ključni dejavnik obremenjevanja okolja, se je vrsto let povečevala. Obseg cestnega prometa in s tem povezanih toplogrednih plinov ter drugih škodljivih emisij je v strmem porastu, večje so tudi emisije zaradi odpadkov. Narasel je delež 'umazanih'⁵⁰ industrij v dodani vrednosti predelovalnih dejavnosti (Bukovnik, 2006).

»Onesnažili smo naša najdragocenejša vira – zrak in vodo – kot da bi bila neomejena.
Samo nov način potrošnje in proizvodnje – nov ekonomski model –
lahko reši težavo s temeljnimi viri.«

Nobelov nagrajenec za ekonomijo Joseph Stiglitz, 2008

Slovenija je visoko odvisna od tuje energije, saj je mora uvoziti več kot polovico, da pokrije svojo porabo. Uvažamo predvsem nafto in zemeljski plin, pa tudi električno energijo, saj je sami proizvedemo le 75 % porabljene količine. Davki na energijo so v Sloveniji pod povprečjem davkov v državah EU-25, nižji pa je tudi delež davkov v končni ceni energije (ARSO 2008). In kako relativno nižja cena energentov, katere proizvodnja in poraba je največji povzročitelj segrevanja ozračja, vpliva na naše obnašanje? Visoka raven cen energije oz. njihovo zviševanje je spodbuda za zmanjšanje rabe energije pri porabnikih, s čimer se zmanjšuje onesnaževanje okolja. Relativne spremembe cen energentov, ki so medsebojni substituti, pomembno vplivajo na zamenjavo med gorivi.

»Draga nafta nima samo negativnih učinkov. Dražja ko bo, bolj se bo izplačalo vlagati v nove energetske tehnologije, ki bodo nadomestile fosilna goriva, predvsem pa bodo ljudje prisiljeni bolj varčevati z energijo in jo uporabljati učinkoviteje.«

Philippe Chalmin, francoski ekonomist v Svetovnem letopisu dobrin 2008

⁵⁰ Z najvišjimi deleži okolju škodljivih emisij na proizvod.

Praviloma so države z bolj razvitim gospodarstvom bolj energetske učinkovite – na enoto ustvarjenega BDP porabijo manj energije, imajo torej *nižjo energetske intenzivnost* kot manj razvite države. Slovenska energetska intenzivnost končne rabe energije je leta 2007 znašala 170 ktoe⁵¹ na milijon evrov ustvarjenega BDP, kar je 77 % višje od petnajsterice najrazvitejših držav EU (IJS Center za energetske učinkovitost, 2008).

»Menim, da bo razvoj šel v smeri uporabe alternativnih virov. Menim tudi, da je gorivo še prepepeni. Ko bo dražje, bodo tudi veliki izdelovalci prisiljeni uporabljati alternativne vire, osnova pa bo tisto, kar zdaj razvijamo.«

Ivo Boscarol, slovenski podjetnik leta, po izboru ameriške vesoljske agencije NASA konstruktor in izdelovalec najboljših ultralahkih letal, 2008

Vaja za samostojno delo 12.3: Preberite alternativni razvojni program za Slovenijo z imenom Plan B (<http://www.planbz slovenija.si/sl>). Ugotovite, kaj je po mnenju strokovnjakov, soavtorjev dokumenta, nujno storiti, da postane Slovenija država blaginje in kakovostnega življenja v sožitju z naravo. Vas je kaj presenetilo? Katerim nalogam bi vi dali prednost? Je kaj pomembnega po vašem mnenju izpuščeno?

12.4 SOCIALNI RAZVOJ

Slovenija ima med strateškimi usmeritvami zapisano usmeritev, da se mora prilagoditi potrebam dolgožive družbe ter zmanjšati revščino in socialno izključenost. To sta tudi cilja trajnostnega razvoja EU na socialnem področju. Večjo socialno razslojenost je mogoče zmanjšati z izobraževanjem in usposabljanjem, s čimer posameznik osebno raste in si omogoči zaposlitev, družba pa se razvija.

Po kazalcu Indeks človekovega razvoja⁵², ki meri blaginjo držav na področju zdravja, znanja in dohodka, se je Slovenija leta 2007 uvrstila na 27. mesto med 177 državami. Njena uvrstitev se vse od začetka merjenja leta 1990 izboljšuje. Slovenija se ugodno uvršča tudi po kazalcu relativne revščine, ki je pomemben kazalnik socialne povezanosti (glej poglavje 5).

Vaja za samostojno delo 12.4:

Kakšna oblika državne pomoči se vam zdi upravičena? Kakšno naj bo socialno varstvo, da bi posameznikom in družinam učinkovito pomagali izvititi se iz revščine, torej tako, da ne postanejo trajno odvisni od pomoči države?

Dokaj dobro stanje na socialnem področju pa bo, kot opozarja Drenovec (2005), težko ohraniti. Pretekla desetletja se je socialna kohezija v slovenski družbi povečevala. Krepili so se občutki pripadanja, družbene vezi, individualna in kolektivna samozavest ter ponos na materialne in politične dosežke, zadnja leta pa so se ti ključni pozitivni dejavniki izčrpali.

Dohodkovna neenakost, merjena z razmerjem 80/20⁵³, je v Sloveniji sicer nižja kot v EU (UMAR 2008, 47), se je pa po osamosvojitvi povečala. Proces je najbolj intenzivno potekal v začetku devetdesetih let. Analiza (Stanovnik in Verbič 2008, 30–42) je pokazala, da je vzrok

⁵¹ Tisoč ton naftnega ekvivalenta.

⁵² Human Development Report (Razvojni program Združenih narodov – UNDP), 2002–07.

⁵³ Razmerje med povprečnim ekvivalentnim dohodkom gospodinjev v zgornjem in spodnjem kvintilnem razredu.

povečanja dohodkovne neenakosti zaposlenih predvsem precejšnje povečanje dohodka tistih, ki so bili v obdobju 1991–2005 na samem vrhu dohodkovne porazdelitve.

Zaskrbljujoč je trend povečevanja zadolženosti prebivalcev Slovenije. Še sredi leta 2005 je celotna zadolženost prebivalstva (ta ni le pri bankah) znašala 23 odstotkov BDP, ob polletju 2008 pa je presegla 30 odstotkov BDP oz. skoraj 11 milijard evrov.

Morali bi se bili zavedati, da smo živeli od sposojenega denarja in sposojenega časa.

Joseph E. Stiglitz, Nobelov nagrajenec, o krizi 2009

Vaja za samostojno delo 12.5: Preberite spodnjo izjavo in poiščite najnovejše podatke o zadolženosti prebivalstva v Sloveniji ter jih komentirajte. Se vam zdi, da ste sami dovolj poučeni o pasteh zadolževanja? Kdaj je po vašem mnenju posameznik oziroma gospodinjstvo prezadolženo? Kje vidite glavne razloge za obnašanje, ki vodi v prezadolženost?

Boštjan Krisper, svetovalec za finančne storitve pri Zvezi potrošnikov Slovenije, odgovarja na vprašanje, kam vodi hitra rast zadolženosti slovenskega prebivalstva:

»V vse večjo socialno razslojenost. Slovenska zgodba o uspehu odločilno temelji na spoznanju, da socialna kohezija igra osrednjo vlogo v družbenem razvoju in dolgoročni gospodarski rasti. Primeri iz zahodne Evrope in ZDA kažejo, da prezadolženost socialni koheziji zada zadnji udarec. Skrivanje glave v pesek lahko pripelje kvečjemu do tega, da bomo izgubili to komparativno prednost pred ostalimi. [...] Danes se od potrošnikov po eni strani pričakuje, da bodo ravnali odgovorno in racionalno, po drugi strani pa za to niso niti slučajno opremljeni. V našem šolskem sistemu se sicer uči veliko pomembnih stvari, zelo malo pa se pridobi nujno potrebne finančne izobrazbe.« (Mladina, 2007, št. 34)

Slovenija se vedno bolj sooča tudi z izzivi dolgožive družbe, v kateri se vprašanja fiskalne vzdržnosti, učinkovitosti in socialne pravičnosti postavljajo popolnoma drugače kot do sedaj (UMAR, 2005, 70). Po demografskih trendih ima Slovenija slabši položaj celo od nekaterih najbolj razvitih evropskih držav, saj je pri nas problem staranja še bolj izrazit. Delež prebivalstva v starosti 65 let in več se bo po projekciji Eurostata do srede tega stoletja podvojil ter delež starih 85 in več let potrojil. Za dobro desetino pa se bosta znižala deleža otrok (do 14 let) in oseb, starih 15–64 let. Navedeno bo imelo velike ekonomske in finančne posledice. Povečali se bodo javni izdatki za pokojnine, zdravstveno varstvo⁵⁴ ter dolgotrajno oskrbo, in sicer hitreje kot v drugih razvitih državah.

12.5 POVZETEK

Za bolj trajnostno naravnani razvoj moramo tudi v Sloveniji spremeniti sedaj prevladujoče okolju škodljive načine proizvodnje in potrošnje. Naš cilj je bolj uravnotežen gospodarski, socialni in okoljski razvoj.

Povečanje kakovosti življenja bo dosegljivo, če bo gospodarska rast dosežena z več znanja in inovativnosti, kar nam bo omogočalo manjše onesnaževanje, bolj učinkovito rabo virov ter hkrati znižanje revščine in socialnih razlik.

⁵⁴ Ocenjujejo, da so stroški zdravljenja oseb nad 65 let starosti v povprečju skoraj petkrat višji kot povprečni stroški zavarovancev, mlajših od 65 let. Zaradi staranja se spreminja tudi zdravstveno stanje prebivalstva – naraščajo kronične bolezni, katerih zdravljenje je dolgotrajno. Na naraščanje izdatkov za zdravstvo pa vpliva tudi napredek medicinske tehnologije, nova dražja zdravila in večja osveščenost ter zahteve prebivalstva.

Tudi na področju pokojninskega in zdravstvenega varstva nas zaradi staranja prebivalstva čakajo globlji sistemski ukrepi oziroma reforme, s katerimi bomo zagotovili dolgoročno stabilnost na teh za posameznike in družbo zelo pomembnih področjih.

12.6 VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE IN UTRJEVANE ZNANJA

1. Kratko pojasnite nekaj pomembnih ovir za trajnostni razvoj slovenske družbe.
2. Navedite kazalnike, s katerimi ocenjujemo doseženo inovativnost in raziskovalno-razvojno intenzivnost v določeni državi. Kakšno stanje nam le-ti kažejo v Sloveniji?
3. Delež katerih proizvodov v slovenskem izvozu blaga želimo, da se povečuje? Zakaj?
4. Pojasnite vpliv višine cene energije na obnašanje gospodinjstev in podjetij pri njeni rabi.
5. Kako učinkovito rabimo energijo v Sloveniji? Kje vidite možnosti za izboljšanje?
6. Kako ocenjujete socialne razlike v Sloveniji? Na čem naj bi po vaše temeljila 'pravična' dohodkovna neenakost?
7. Kako bo po vaši oceni staranje prebivalstva slovenske družbe spremenilo bodočo gospodarsko strukturo – katere dejavnosti se bodo pospešeno razvijale in kateri poklici bodo vedno bolj iskani?

13 LITERATURA IN VIRI

Bukovnik, M. *Okoljski davki in trajnostni razvoj*: magistrsko delo. Maribor: UM, Ekonomsko-poslovna fakulteta, 2006.

Dubrovski, D. *Management mednarodnega poslovanja*. Koper: Fakulteta za management, 2006.

Fortič, H. *Temelji ekonomije – učbenik*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 2002.

Glas, M. *Ekonomija 2 – Temelji mikroekonomije*. Ljubljana: ZRSŠ, 2002.

Glas, M. *Ekonomija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1998.

Hrovatin, N. *Ekonomija 4: Razvojne poti slovenskega gospodarstva*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, 2004.

Kranjec, M. *Davki in proračun*. Ljubljana: UL, Fakulteta za upravo, 2003.

Mrak, M. *Mednarodne finance*. Ljubljana: GV Založba, 2002.

Prašnikar, J., in Domadenik, P. *Mikroekonomija*. Ljubljana: GV Založba, 2005.

Prodnik, J. *Trgovinsko poslovanje*. Študijsko gradivo. Celje: PKŠ Celje, Višja strokovna šola, 2006.

Rebernik, M. *Ekonomika podjetja*. Ljubljana: Gospodarski vestnik, 1997.

Rebernik, M. *Ekonomika podjetja*. Ljubljana: Gospodarski vestnik, 1999.

Samuelson, P. A., in Nordhaus, W. D. *Ekonomija*. Posušje: MATE, 2002.

Samuelson, A. Paul. *Economics*. Irwin McGraw – Hill Companies, 1998.

Senjur, M. *Makroekonomija majhnega odprtega gospodarstva*. Maribor: Evro center, 2001.

Setnikar-Cankar, S., in Hrovatin, N. *Temelji ekonomije*. Ljubljana: UL Fakulteta za upravo, 2007.

Stanovnik, T., in Verbič, M. Analiza neenakosti v porazdelitvi dohodkov zaposlenih v Sloveniji v obdobju 1991–2005. UMAR, *IB Revija*, Revija za strokovna in metodološka vprašanja trajnostnega razvoja, 2008, let. XLII, št. 3–4, str. 30–42.

Tekavčič, M. *Obvladovanje stroškov*. Ljubljana: Gospodarski vestnik, 1997.

Vodušek, M. *Bančna ponudba varčevanj*. EREVIR, 2006.

Fortič, H. *Mikroekonomija*. 2000.

http://ro.zrsss.si/projekti/mikroekonomija/index_files/frame.htm (20. 8. 2008)

Sulčič, V., Fortič, H., Likon, B., Šadl, M. *Mala šola mikroekonomije*.

http://www.pia.si/resitve.cfm?p2=pretekli_prod&p3=ostal (24. 8. 2008)

Sulčič, V., Fortič, H., Likon, B., Šadl, M. *Velika šola mikroekonomije*.

http://www.pia.si/resitve.cfm?p2=pretekli_prod&p3=ostal (24. 8. 2008)

Analiza uspešnosti poslovanja skupine Merkur, d. d. na spletni strani

http://www.merkur.eu/fileadmin/datoteke/investitorji/dokumenti/porocila/Letno_porocilo_SLO.pdf
(24. 8. 2008)

ARSO – Agencija RS za okolje. *Kazalci okolja v Sloveniji*. (online). 2008. (citirano 4. 11. 2008). Dostopno na naslovu:

http://kazalci.arso.gov.si/kazalci/index_html?Kaz_id=176&Kaz_naziv=Davki&Sku_id=7&Sk_u_naziv=ENERGIJA&tip_kaz=1#KAZALEC_TOP

Drenovec, F. *Kaj se je zgodilo z zgodbo o uspehu* (online). 2005. (citirano 7. 2. 2009).

Dostopno na naslovu: <http://www.druzboslovnerazprave.org/media/pdf/clanki/DR48-drenovec.pdf>

IJS – Inštitut Jožef Stefan, Center za energetska učinkovitost. *Predstavitev rezultatov dela NRC za energijo v letu 2008* (online). 2008. (citirano 14. 2. 2009). Dostopno na naslovu:

http://nfp-si.eionet.europa.eu:8980/Public/irc/eionet-circle/javna/library?l=/environmental/sloveniji/kazalci_energija/kazalci2008/2008-11-21_predstavitev/_SL_1.0_&a=d

Mencinger, J. *Fiskalni sistem in politika* (online). 2007. (citirano 21. 11. 2008). Dostopno na: www.pf.uni-lj.si/media/mencinger.15.fiskalna.politika0708.ppt

RS – Računsko sodišče RS. *Revizijsko poročilo: Javni dolg Republike Slovenije v obdobju od leta 2003 do leta 2006* 2008. (citirano 17.1. 2009). Dostopno na: [http://www.rs-rs.si/rsrs/rsrs.nsf/V/KF628D8E5AA95DFD5C12574F9002A6A31/\\$file/Javni_dolg_RS.pdf](http://www.rs-rs.si/rsrs/rsrs.nsf/V/KF628D8E5AA95DFD5C12574F9002A6A31/$file/Javni_dolg_RS.pdf)

Statistični urad Republike Slovenije. *Ekonomsko področje* (online). Dostopno na naslovu: <http://www.stat.si/>

UMAR – Urad za makroekonomske analize in razvoj. *Socialni razgledi 2006* (online). 2006. (citirano 7. 2. 2009). Dostopno na naslovu:

http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/socrazgledi/SR2006.pdf

UMAR – Urad za makroekonomske analize in razvoj. *Poročilo o razvoju 2008* (online). 2008. (citirano 15. 1. 2009). Dostopno na naslovu:

http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/pr/2008/PoR_08.pdf#2.2

Wikipedija. Prosta enciklopedija. Dostopno na naslovu:

http://sl.wikipedia.org/wiki/Glavna_stran

Projekt **Impletum**

Uvajanje novih izobraževalnih programov na področju višjega strokovnega izobraževanja v obdobju 2008–11

Konzorcijski partnerji:



Operacijo delno financira Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada ter Ministrstvo RS za šolstvo in šport. Operacija se izvaja v okviru Operativnega programa razvoja človeških virov za obdobje 2007-2013, razvojne prioritete 'Razvoj človeških virov in vseživljenjskega učenja' in prednostne usmeritve 'Izboljšanje kakovosti in učinkovitosti sistemov izobraževanja in usposabljanja'